PAVLOS MATESIS

Traducere de
Claudiu Sfirschi-Lăudat

MAMA CÂINELUI

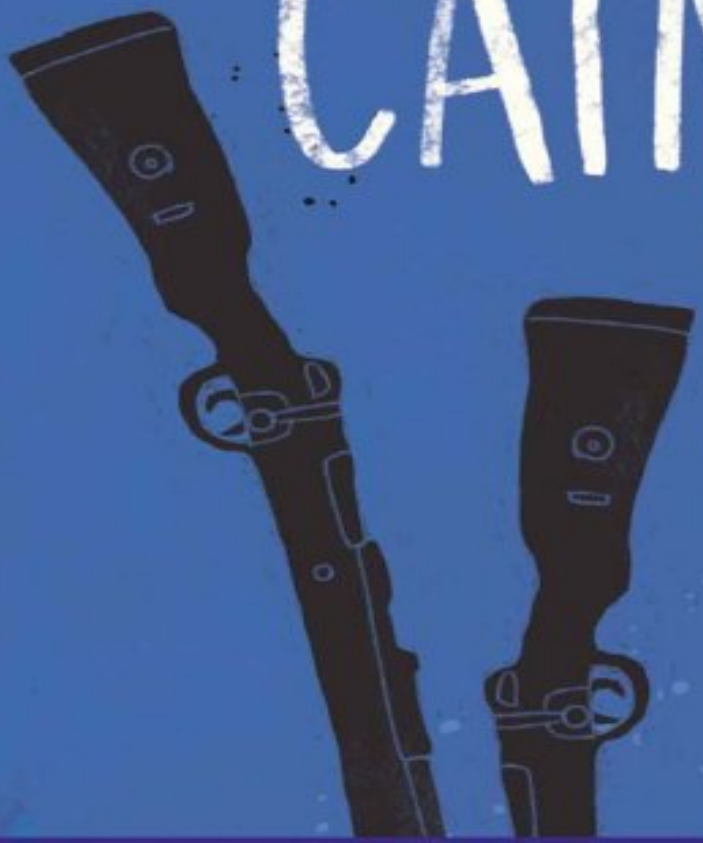

O operă extraordinar de puternică.
Le Monde

Mama câinelui

Colecția
Byblos

PAVLOS MATESIS

MAMA CÂINELUI

Traducere din limba greacă și note de
CLAUDIU SFIRSCHI-LĂUDAT

CURTEA VECHE

Pavlos Matesis (12 ianuarie 1933 – 20 ianuarie 2013) s-a născut în localitatea Divri din Peloponez (Grecia). A studiat actoria la Facultatea de Artă Dramatică din Atena și a scris piese de teatru, nuvele, romane și scenarii pentru seriale de televiziune. Totodată, a avut o bogată activitate de traducător, transpunând în greacă opere de Aristofan, Ben Jonson, Molière, Shakespeare, Stendhal, Peter Ackroyd, Antonin Artaud, Bertolt Brecht, William Faulkner, Jean Genet, Eugène Ionesco, Federico García Lorca, Arthur Miller, Harold Pinter, Sam Shepard sau Tennessee Williams. A debutat în literatură în 1964, cu piesa de teatru *Stația*, căreia i-a urmat, în 1967, piesa *Ceremonia*, încununată cu Premiul de Stat pentru Teatru. Debutul său în proză (1987) l-a constituit nuvela *Afrodita*, iar în 1990 a devenit cunoscut în urma publicării romanului *Mama câinelui*, în care realizează o radiografie a societății grecești contemporane. În 1989, Primăria orașului Atena i-a decernat Premiul „Karolos Koun“ pentru piesa de teatru *Îngrijitorul de plante*.

Romanul *Mama câinelui*, cu numeroase reeditări de la publicare și până astăzi, a fost tradus în multe limbi și a fost inclus pe lista editurii engleze Quintet Publishing „1001 cărți ale literaturii universale de citit într-o viață“.

Claudiu Sfirschi-Lăudat este absolvent al Facultății de Filosofie și director al Fundației Culturale Grecești. Activitatea de traducător este completată de aceea de dramaturg, trei texte ale lui fiind puse în scenă. Din 2019, este corealizator al podcastului Față/Verso, iar din ianuarie 2020 coordonează blogul *Osmé – The Perfume Review*, dedicat culturii olfactive. În 2022, a publicat cartea *Osmé. Antologie de texte pentru nasul oricui*.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MATESIS, PAVLOS
Mama câinelui / Pavlos Matesis ;
trad. din lb. greacă și note de Claudiu Sfirschi-Lăudat. -
București : Curtea Veche Publishing, 2022
ISBN 978-606-44-1245-4
I. Sfirschi-Lăudat, Claudiu (trad. ; note)
821.14
ISBN epub: 978-606-44-1260-7
Carte publicată și în ediție digitală
Redactori: Margareta Sfirschi-Lăudat, Andreea Drăghici
Corector: Elena Tătaru
Tehnoredactor: Irinel Niculae
Copertă: Gabi Toma
Colecție coordonată de Luana Schidu
CURTEA VECHE PUBLISHING
str. Aurel Vlaicu nr. 35, București, 020091
redacție: 0744 55 47 63
distribuție: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36 97 21
fax: 021 223 16 88
redactie@curteaveche.ro
comenzi@curteaveche.ro
curteaveche.ro
PAVLOS MATESIS
Η μητέρα του σκύλου
© Pavlos Matesis - Η μητέρα του σκύλου (*I mitera tou skylou*)
Kastaniotis Editions S.A., Athens, 1990
This edition was published by arrangement with Iris Literary Agency.
All rights reserved.
© CURTEA VECHE PUBLISHING, 2022
pentru prezenta versiune în limba română

Cartea a fost publicată cu sprijinul Ministerului Culturii și Sporturilor din Grecia
și al Fundației Culturale Grecești, în cadrul programului GreekLit.
GreekLit.

Dedicată lui Martis

(Mai bine zi-mi Raraou)

MAI BINE zi-mi Raraou.

Sigur, Roubini e numele meu de botez, numai că, de fapt, am fost botezată Raraou când mi-am făcut intrarea în lumea teatrului, și cu numele ăsta am ajuns unde-am ajuns, iar în carnetul de asigurare am adăugat „Domnișoara Raraou, actriță“, așa o să-mi scrie și pe piatra de mormânt. Pe Roubini am șters-o. Am suprimat-o. Nu mai zic de numele de familie, Meskari!

M-am născut în Cetățuie[1]. Tot o capitală, dar de provincie. Am plecat de-acolo la cinșpe ani, cu maică-mea și trei felii de pâine, la câteva luni după ce-a fost umilită în public, pe când încă se sărbătorea așa-zisa Eliberare. Și n-o să mă mai întorc în veci acolo. Și nici maică-mea n-o să se mai întoarcă-n veci acolo. Am înmormântat-o aici, la Atena, unicul lux pe care mi l-a cerut cu limbă de moarte. „Fata mea, acum că mor, îți cer un singur lux: să mă îngropi aici. Să nu mă mai întorc niciodată acolo.“ (N-a mai rostit niciodată cuvântul „Cetățuie“, deși acolo se născuse.) „Fă cum oi ști și cumpără-mi un loc de veci. Altceva nu ți-am cerut până acum. Nici oasele nu vreau să mi se întoarcă acolo.“

Și uite așa am cumpărat mormântul, nu unul de lux, firește, și-o vizitez din când în când. Îi duc în dar câte-o floare, câte-o ciocolată, îi torn un strop de colonie – asta o fac într-adins, că nu mă lăsa cât trăia, considera că astea sunt răsfățuri păcătoase, „doar o dată mi-am dat cu parfum“, mi-a zis, „când m-am măritat“. Acum o stropesc și, dacă are cum, atunci să protesteze. Ciocolată îi duc pentru că, îmi zicea, ăsta a fost visul ei în toți cei patru ani de Ocupație: să mănânce o ciocolată întreagă, numai ea. După Ocupație, a fost așa de amărâtă, că n-a mai poftit niciodată ciocolată.

Am și un apartament micuț, al meu, două camere și antreu, am și pensie – fiică de erou căzut în războiul din Albania[2] –, aștept să-mi iasă și pensia de actriță de cum împlinesc numărul de ani și, în general, sunt fericită și norocoasă. N-am pe nimeni să îngrijesc, să iubesc sau să jelesc, am și pick-up,

discuri, în mare parte sunt cântece de stânga. Eu una sunt monarhistă, dar cântecele Stângii mă farmecă. Din fericire, sunt fericită.

Tata era măţar de meserie, dar n-o ziceam la alţii. Se ducea la abatoare, lua maţele şi le spăla, le întorcea pe faţă unul câte unul, ca să facă lumea din ele caltaboşi sau cârnaţi la grătar. Mi-l amintesc foarte tânăr, să fi avut vreo douăşpatru de ani. Dintr-o fotografie de nuntă, din 1932, vreau să zic, că personal nu mi-l amintesc prea bine. În 1940, când a plecat soldat în Albania, eram deja născuţi eu şi cei doi fraţi. Unul e mai mare – o mai fi în viaţă, pe undeva, cred.

Pe tata mi-l amintesc doar când s-a făcut mobilizarea şi l-am condus la gară, maică-mea şi cu mine. În drum spre staţie, el o luase înainte, fiindcă se grăbea să nu piardă trenul, iar în urma lui venea mama. Era toată numai lacrimi, fără să-i fie ruşine de lume, şi mi-aduc aminte că mă trăgea după ea. Mi-l amintesc pe tata în vagon, se ducea la război şi toţi banii noştri din casă erau douăzeci de drahme, o monedă. Maică-mea i-a dat-o lui, dar n-a vrut s-o primească. Apoi, la tren, mama i-a aruncat-o pe geam înăuntru, el a început să plângă şi să-njure, a aruncat-o înapoi afară, maică-mea a ridicat-o de pe jos şi i-a azvârlit-o cu putere, ceilalţi recruţi râdeau, moneda a căzut înăuntru, atunci m-a smucit din loc şi am plecat în fugă, ca să n-apuce tata s-o arunce înapoi. Acum, că a luat-o el, că au pus alţii mâna pe ea, nici c-am aflat-o vreodată. Şi asta a fost ultima dată când mi-amintesc să-l fi văzut pe tata tânăr. Şi din faţă, că numai aplecat şi din spate mi-l aduc aminte, spălând maţe. Aşa că păstrez legătura cu faţa lui doar din fotografia de nuntă. Pe cei morţi şi pe cei dispăruţi, pe cei care ies din viaţa mea, îi uit – uit cum arată, vreau să zic. Ştiu doar că lipsesc. Chiar şi-n cazul maică-mii. A murit când trecuse deja de şaptezeci şi cinci de ani, dar se pare că n-am avut niciodată ocazia s-o observ bine, aşa că păstrez legătura cu ea doar prin fotografia de nuntă, în care era o fată de douăzeci şi trei de ani, cu patruzeci de ani mai mică decât mine. Şi aşa nu mă ruşinez de ea când îi duc ciocolata, dacă acum îmi e ca o fiică – în ceea ce priveşte vârsta, vreau să zic.

Oricum, noroc cu Albania, că mi-a asigurat pensia. Şi puţin îmi pasă c-a fost învinsă Naţiunea. Ce, e prima dată când i se întâmplă asta? Eu sunt şi naţionalistă, şi monarhistă, dar totul până la pensie. Şi fată orfană sunt.

După ce-a plecat tata la război cu moneda de douăzeci de drahme, ne-am întors acasă, am dereticat, am cumpărat pâine pe datorie. Mama și-a găsit de lucru ca slujnică la o familie înstărită, iar seara cosea, avea o mașină de cusut manuală. Nu c-ar fi fost ea croitoreasă, făcea doar niște cămășuțe, jupoane, hăinuțe de copii, ajuta la înmormântări, se pricepea să învelească morții în giulgiu. Și din când în când primeam câte o carte poștală de pe front: „Sunt bine și vă salut.“ Îi răspundeam eu. Terminam atunci școala primară, mama nu învățase carte. „Dragă Diomidis, află că sunt bine copiii eu muncesc nu-ți face griji și ai grijă de sănătatea ta te sărut scrisă de fata noastră Roubini soția ta Meskari Asimina.“

Nu reușeam să scap de gândul că acele cărți poștale trimise de tata miroseau a moațe, de-asta mai târziu n-am mai putut pune gura pe ciorba de burtă de vacă, care mi se părea că are miros de om, și nici pe ciorba din măruntaie de miel în ziua de Paște, cu toate că sunt așa de credincioasă. Ba chiar m-a luat peste picior un director de trupă anul trecut, „ce să fac eu cu tine, Raraou, într-un teatru de revistă, noi zicem porcării aici, iar tu ești bisericoasă“.

Bisericoasă, dar toți bărbații m-au sorbit mereu din priviri. Chiar și acuma.

Directorul ăsta își îndesa burete în chiloți, ca să aibă o umflătură mai vârtoasă. Când ne duceam la plajă, în unele turnee, își vâra burete chiar și-n slip. Toate din trupă știam de chestia asta, iar unele îl prindeau de umflătură, chipurile, cu intenții erotice, dar de fapt ca să-l dea de gol, însă dacă făceai cumva greșeala asta, nu te mai primea înapoi în trupă. Pe mine nu m-a mai primit, pentru că, atunci când s-a apucat să mă beștelească zicându-mi „’tu-ți Cristosul mă-tii și pe toți sfinții și pe maică-ta care te-a adus pe lume“, eu i-am zis „cu ce, mă, cu buretele?“. Mi-a dat două șuturi, dar de-aia n-am mai putut eu. „Oricât ai da tu cu piciorul“, i-am zis, „cu necazul ăsta o să te duci pe lumea aialaltă! O să-ți rămână tot de trei degete până când mori, n-ai cum să-i faci operație estetică, așa că lovește cât poftești!“.

O fi fost taică-meu sfrijit și păros, dar o avea tare zdravănă. Înțelegi, o singură cameră era toată casa noastră, fără despărțituri și cu closetul în curte, așa că l-am văzut o dată gol, când își schimba chiloții, și trebuie să recunosc că l-am privit cu mândrie, deși pe atunci nu știam de ce. Frate-meu ăl’ mare nu se înțelegea bine cu tata, copil, vezi bine, și-i tot întorcea vorba, și-ntr-o zi a prins

taică-meu să vorbească, rar vorbea când se întorcea acasă, ieșea doar în curticica din spatele casei și spăla mațe, își lua de lucru acasă serile. Și frate-meu i-a aruncat pământ în căldarea cu mațele curățate și i-a zis „băi, tu nu ești bărbat“, un copil de treișpe ani! Atunci a deschis taică-meu gura și i-a zis „nu te recunosc ca fiu“, „nici eu ca tată, băi, spală-mațe“, i-a zis Sotiris, frate-meu. „Atunci să-ți găsești alt tată“, i-a zis tatăl nostru și-a intrat în casă. A intrat în casă și Sotiris, a deschis fereastra și s-a pus să strige „tată, tată“ pe fiecare trecător. Și plângea. Iar trecătorii erau mirați. Atunci, mama s-a dus să închidă fereastra și a ieșit afară, a curățat pământul de pe mațe, „sunt gata“, i-a zis tatei, și el le-a pus pe umăr și-a plecat – le ducea la restaurantul Fântâna. Mama s-a șters pe mâini, și-a acoperit mașina de cusut cu o față de pernă și a plecat și ea, trebuia să pregătească o moartă din vecini. „Ține-te să nu se încaiere iar, când s-o întoarce taică-tău“, mi-a lăsat vorbă mie. Și când s-a întors tata, s-a așezat pe bordura de la grădină, chipurile, să fumeze, însă eu i-am zis „haideți în casă, tată, a plecat Sotiris“. Și tata a intrat și, când s-a întors mama de la treburile ei, ne-a adus biscuiței, „ăștia sunt în doliu acuma, nu e voie să țină în casă dulciuri“, ne-a zis. Și noi i-am mâncat și mama s-a dus din nou acolo, „o priveghem peste noapte“, i-a zis tatei, „eu o să pregătesc cafelele, voi culcați-vă“.

Frate-meu, Sotiris, avea obiceiul să se înființeze serile în fața unei case rău famate, bordelul lui Mandilas i se zicea. Dintre cele trei din Cetățuie, ăsta era cel mai stilat. Eu de pe atunci știam ce înseamnă bordel și ce treabă făceau acolo înăuntru. Într-un bordel am intrat mai târziu, în timpul Ocupației, aveam aproape treișpe ani. Mă trimisese cu o treabă acolo un italian, n-am văzut nimic rușinos, ba chiar mi-au dat și bacșiș.

Și m-am mai dus o dată la curve, asta ceva mai târziu. M-a trimis preotul parohiei noastre, popa Dinos, de la Biserica Sfânta Duminică – noi locuiam chiar în spatele bisericii. În fiecare dimineață, popa venea fix la aceeași oră, șase jumate, ne servea de deșteptător. Ajungea la șase jumate fix, se strecura în spatele altarului ca să se ușureze, apoi intra în biserică. Iar maică-mea striga „popa Dinos s-a pișat, sculați-vă, e vremea să mergeți la școală!“. Pentru că n-aveam ceas în casă. Și așa ajungeam la timp la școală, că, dacă întârziam, învățătoarea ne trăgea la fiecare palmă câte cinci lovituri cu rigla. Și într-o zi,

asta în vremea Ocupației, când am depășit propriul record, două'șapte de zile la rând fără pâine, doar ierburi, și ne-apucase un fel de curiozitate ca să vedem cât rezistăm, mă strigă, în a două'șasea zi, popa Dinos, „tu, care ești un copil cuminte", îmi zice, „am o treabă cu tine, dar să nu zici la nimeni". M-a băgat în biserică și apoi în altar, eu știam că-n altar n-au voie femeile, dar zice popa Dinos „nu te teme, intră, ești încă o făptură neîntinată". Îmi pune în mână o prescură moale, liturghii le ziceam pe-atunci, înfășurată într-un ștergar brodat. Eu am dat să refuz. „Mai bine mă prostituez decât să vă dau să mâncați pomeni", zicea mama. Însă popa insista. „Știi restaurantul Fântâna", îmi zice. Știam unde e, acum îl transformaseră nemții într-un fel de cantină. „Te duci", îmi zice, „întrebi de doamna Rita, îi dai asta din partea părintelui Dinos, așa să-i zici, știe ea". Și pentru că, pare-se, îl priveam prostește, îmi zice: „E o femeie sărmană, să-i dăm o mână de ajutor. Și să-mi aduci înapoi ștergarul, e al coanei preotese. Hai du-te și ai grijă să nu ți-o fure pe drum."

Eu știam că doamna Rita era curva cea mai renumită din Cetățuie, lucra în casa cea mai distinsă, însă se ținea și cu nemți. Era înstărită și înaltă. Și pe drum într-acolo, mă chinuia deja groaza c-o să văd pentru prima oară în viață un neamț de aproape, și așa am uitat să miros pe drum prescura albă și crocantă. Cu toții ne temeam de ocupanții germani, pentru că nu vorbeau. Pe italieni îi priveam cu ochi buni, fiindcă râdeau, tachinau femeile pe stradă și uneori le aruncau pâinici copiilor. Paniote[3] le ziceau pâinicilor ălora, care erau ca pâinea neagră din armată. Și când am ajuns la Fântâna, mi s-au înmuiat picioarele de frică. Poate că și de la foame. Mama nu ne dădea voie să umblăm fără rost, „fiecare pas e o calorie", obișnuia să zică (învățase cuvântul), „fiecare pas ne apropie de moarte".

În fine, intru în Fântâna, plină ochi cu nemți. Toți mâncau, nu se sinchiseau ei de mine, din fericire, și a venit ospătarul, grec ăsta, „ce cauți tu aici, fata mea", îmi zice el. (Din cauza foamei, eram sfrijită; ca să-ți dai seama, mi-a venit ciclul abia la șaptespe ani.) Am întrebat de doamna Rita. Ospătarul a râs obraznic, după care a zis cu voce tare „mă Rita, iar ți-a trimis pescheș popa". Și de la o masă se ridică doamna Rita, o femeie foarte impunătoare, și-mi zice, toată numai lapte și miere, „ce cauți, puiule, aici?". M-am achitat de treabă și i-am dat prescura. „A, de la părințel", zice. „Uite, comoara mea, ține." Mi-a dat

un mic bacșiș și m-a sărutat. Era o femeie foarte bună și părea fericită. „E bătrână“, mi-am zis eu. Era bătrână pentru mine, care aveam treișpe ani, vreau să zic, o fi avut vreo două'șase de ani, acum când mă gândesc mai bine. Totuși, m-a bucurat tare mult că am cunoscut-o, de parcă aș fi avut parte de o recunoaștere socială. Atâta m-a bucurat, că n-am rezistat și i-am zis mamei, cu toate că popa mă pusese să jur că n-o să zic la nimeni. În timpul Ocupației, mama ședea acasă, nu primea de nicăieri de lucru, slujnice n-aveau decât vreo două-trei case din Cetățuie, iar pentru hăinuțe de copii și jupoane cine să-și mai permită cusătorească? Giulgiuri nu se mai coseau, înmormântările se făceau la repezeală, fiecare îmbrăcat așa cum murise. Mama însă se ducea să privegheze morți, din respect, deși se întorcea acasă la crăpat de ziuă, pentru că după ora șapte seara era interzisă circulația.

Deci, nici nu i-am zis bine de doamna Rita, că mama mi-a tras o palmă. „Trebuia s-o aduci aici“, mi-a spus. Era prima dată când mă îndemna să nu dau ascultare – și mai ales unei fețe bisericești. Eu m-am pus pe plâns, pentru că era și frig. Mama ședea la mașina de cusut și, ca să mă consoleze, m-a pus s-o ajut. Descosea steagul Greciei. Îl arborasem în ziua când plecase tata și, altă dată, când armata noastră cucerise un oraș, Korytsa, am impresia. Acum, cu Ocupația, steagul era inutil și periculos, în caz că ne făceau percheziție. Percheziționau toate casele – un interpret grec și doi nemți. La început, îi trimiteau pe italieni, dar pentru că ăia se întindeau la vorbă cu populația ocupată, nemții i-au dat deoparte. La noi acasă nu veniseră deloc să ne cerceteze, iar eu priveam treaba asta ca pe o umilință socială. În fine, că tot veni vorba de steag, eu de atunci n-am mai băgat steag în casă. Deși sunt naționalistă, nu pricep la ce e bun, doar în unele scenete din spectacolele de varieteu ce ne-a folosit.

Deci, descoseam steagul cu mama. Mi-aduc aminte că, din fericire, era mare, îl adusese tata odată, cu ani în urmă, un măcelar dăduse faliment și nu-l plătise pentru trei zile de spălat mațe. Și tata i-a confiscat steagul și un cântar, dintr-alea în care agăți marfa de un cârligel ca s-o cântărești. N-a apucat să mai confiște și altceva, i-o luaseră alții înainte, numai steagul și cântarul mai rămăseseră în magazin. Și când l-am arborat pe 28 octombrie, când a plecat tata, aproape că ne-a acoperit întreaga fațadă a casei, mi-a adus aminte de un

cântec patriotic de la școală, „acoperă, măicuță, acoperă, fecioară cu ochi albaștri“[4]. Noroc că și-a adus aminte mama de el. Inițial, l-am folosit și ca cearceaf. Acum, l-am descusut, iar mama l-a croit și a obținut patru perechi de flanele pentru noi toți, plus doi chiloți de fiecare. Ba chiar mi-amintesc că s-a nimerit ca la chiloții mei să pice partea din mijloc, cu crucea, nu se putea descoase, și uite așa am purtat chiloți alb ș-albastru, iar crucea s-a nimerit chiar dedesubt, între picioare. Oricum, am trecut iarna cu lenjeria asta. Și nici nu mai riscam să găsească steagul la noi acasă – dovadă c-am fi fost în rezistență –, dacă ar fi venit să ne controleze. Deși eu una pierdusem orice speranță. Numai că într-o zi popa Dinos ne-a văzut lenjeria întinsă pe sfoara din spatele altarului și s-a prins cum stau lucrurile. „Femeie, cum ai putut să faci așa ceva?“, i-a zis maică-mii. Iar mama i-a zis „și Rigas Feraios[5] ar fi făcut la fel dacă n-avea cu ce să-și îmbrace copiii“. Popa n-a mai făcut niciun comentariu legat de chiloții noștri.

De fapt, am fost vizitați și noi acasă de autorități. Dar asta înainte de Ocupație, în timpul războiului din Albania. La cinci luni după ce plecase, tata a încetat să ne mai scrie. Mama mă trimitea la niște vecini de alături care aveau aparat de radio, poate auzeam cumva numele tatei printre cei căzuți. Pe atunci dețineau radio cel mult zece familii din Cetățuie, bogații. Vecinii ăștia de alături erau o familie de actori, familia Tiritomba le ziceam noi, pentru că jucaseră în orașul nostru un număr de revistă cu titlul ăsta. Erau de origine din Cetățuie, trecuseră întâmplător pe acolo, fiind în turneu, îi prinsese războiul, așa că au rămas în Cetățuie, oameni buni, mai ales domnișoara Salomi, cumnata directorului de trupă. Aveau casa lor în Cetățuie, o primiseră moștenire, o să-ți vorbesc mai târziu despre dumnealor, casa mai există și astăzi, n-a fost dărâmată, se pare că au uitat s-o vândă, mi-a zis de curând domnișoara Beba, fata psaltului de la biserică, trăiește încă, vine la Atena ca să-și vopsească peruca.

Am rugat-o pe domnișoara Salomi să urmărească ea știrile despre cei căzuți, ca să nu mă mai duc eu să-mi pierd vremea de pomană. Pe lângă asta, ne-am dus și la Jandarmerie, și la Prefectură, poate ne zic ceva, ca să știm să ne îmbrăcăm în negru și să punem doliu la poartă. Numai că numele lui taică-

meu n-a fost anunțat niciodată, „nu vă-ngrijorați“, ne-a zis domnișoara Salomi, „dacă i se întâmplă ceva rău, o să vă anunțe autoritățile, ca să vi se dea și medalia“.

Și uite așa n-am pus panglici negre la perdele.

Și-ntr-o zi au venit acasă la noi un jandarm și un tip îmbrăcat în civil și i-au tot pus întrebări maică-mii dacă are noutăți și ce convingeri politice avea tata. Noi le-am arătat cărțile poștale primite de pe front – ce altceva să le arătăm? Ne-au zis că de-o lună, în compania lui, pe front, îl dăduseră absent nejustificat.

Când a aflat bunică-mea, ne-am trezit cu ea la ușă, mai avea un pic și-i scotea ochii maică-mii că nu purtam doliu. Ea s-a îmbrăcat în negru – asta în timpul Ocupației! –, iar odată, când a reușit să pună niște grâu deoparte, i-a făcut și colivă, ne-a trimis o farfurie, am mâncat două zile din ea.

Dar doliu tot n-am purtat.

„Dacă nu-mi ordonă Statul, eu doliu după el nu port, aduce și ghinion“, spunea mama. Mult mai târziu, la Eliberare, când ne-a venit hârtie oficială cum că Meskaris Diomidis, taică-meu adică, este considerat dispărut și căzut la datorie pe câmpul de luptă, iar familia lui are dreptul la pensie, ar fi fost chiar nepotrivit să purtăm doliu, trecuse data stabilită de Biserică. Asta-i pensia pe care o primesc și azi, am început s-o încasăm mult mai târziu, firește, după ce am plecat definitiv din Cetățuie.

Ăia doi au fost primii oficiali care ne-au călcat pragul casei. Mai apoi, la sfârșitul primului an de Ocupație, au venit într-un final să ne percheziționeze de arme, italieni, de data asta. Au scotocit comoda, după care au verificat podeaua, dar ce podea, pământ bătătorit aveam în toată casa, iar unul dintre italieni o tot privea pe maică-mea, „pe mine mă cheamă Alfio“, îi zice, „la Carabineria noastră mă găsiți“. Părea un om la locul lui și sfios. I-a vorbit într-o greacă stricată. Și frate-meu, Sotiris, i-a zis dup-aia că e curvă, iar eu i-am tras una.

Podeaua asta de pământ numai belele ne-a adus. Maică-mea era foarte harnică, pe ea am moștenit-o și eu, îi sunt leită. Trebuia s-o stropim. Adică n-aruncam apă pe ea, ca să nu se facă noroi. Ne umpleam gura cu apă și stropeam podeaua, ca să se așeze praful și să se întărească. Făceam asta și iarna,

cu toții. Și apoi o bătătoream împreună, întindeam o scândură, o călcam cu picioarele, o mutam din loc, și dă-i toată lumea pe scândură. Pentru că, dacă o lăsam cum era, podeaua devenea iarăși pământ și răsăreau ierburi, nalbe mai ales, odată chiar s-a ițit și un mac lângă chiuvetă.

Mie, fie-mi iertat gândul, îmi plăcea că era pământ pe jos. Fiindcă dintotdeauna am avut o fixație pentru pământ, de mică, cine știe de ce. De când mă știu am visat că dețin o bucată de pământ numai a mea. Și-n ghiozdan aveam întotdeauna o mână de pământ. În curticica din spate izolasem un colțișor și-i ziceam „ogorul meu". Îi făcusem un gard din nuielușe și cultivam fasole, dar nu răsărea, o plantam în sezonul greșit. Apoi m-am apucat să-mi fac o grădiniță chiar sub pat.

Iarna, întindeam pe jos niște preșuri din zdrențe și niște țoluri mici, numai că nimic, tot răsăreau buruieni. Odată, tocmai se crăpa de ziuă, s-a întâmplat să văd cum se mișcă prețul și se înalță, „e un șarpe", m-am gândit eu. Ridic prețul și văd cum mijește o ciupercă. Ca un răsărit de soare din podea.

În colțurile casei erau mereu pânze de păianjen, deși văruiam în fiecare sâmbătă și dereticam în fiecare zi. Păianjenii tot acolo erau. Ieșeau din nou și își țeseau culcuș. „Lasă-i", mi-a zis mama într-o zi, „nu fac rău nimănui, prind și muștele. În plus, ne țin de urât".

De atunci se pare că mi-a rămas visul ăsta în care văd că ninge în casă. Se face că sunt acasă la mine, aici, la Atena, în apartamentul meu de două camere. E zăpadă înăuntru. În colțurile camerei, la picioarele consolei, pe ștergarul comodei, în jurul chiuvetei. Cum e posibil așa ceva, de vreme ce casa are acoperiș, îmi zic. Și tocmai în momentul ăla mă trezesc. Alteori, mai visez că e zăpadă în mormântul mamei. Îmi apare mic în vis și mă întreb cum o să mă-ncapă pe mine când o veni vremea. E un pic de zăpadă pe la colțuri. Altceva nimic înăuntru. Nici urmă de sicriu, nimic. Doar zăpada s-a ales de mama.

În anul ăla al doilea de Ocupație, mă apucă râsul într-o zi, „băieți", le zic fraților mei, „hai să punem pariu câte zile rezistăm". Se făceau două'șase de zile fără pâine, mâncam verdețuri și cafea crudă, o cafea grosolan măcinată, dăduseră oamenii spargerea într-un magazin și eu apucasem să pun mâna doar pe cafea. Mâncam câte o jumate de pumn fiecare, după-amiaza. Și apoi ieșeam la joacă. Mama nu ne lăsa să ne jucăm, pentru că leșinam adesea în timpul

jocului – nu ne mai era foame, dar de-abia mergeam. Aia a fost prima dată când lumea a spart magazinele, până atunci oamenii se ținuseră demni. Însă se dăduse ordin să fie împărțite alimente de la Crucea Roșie. Eu și frații mei ne-am așezat cu toții la coadă, de la opt dimineața, nu m-am dus la școală în ziua aia, acum se întâmpla des să nu ne ducem la școală. Maică-mea nu venea niciodată la împărțeală, nu știu de ce-i era rușine, pe noi însă ne lăsa, cu condiția să fim spălați.

Așteptam la coadă. Și, pe la ora trei jumate, ne-au anunțat că nu se mai împart alimente. Atunci toată lumea – vreo trei sute de inși – parcă a fost apucată de panică. N-a zis nimeni nimic. Apoi, fără o vorbă, ne-am întors cu toții și am spart ușile de la trei magazine, cu spatele și cu împinsături, unul era un magazin de modă pentru femei, închis de multă vreme. Și am luat ce ne-a picat în mână. Erau și neveste de funcționari publici, domnișoara Salomi îmbrăcată cu haine de plimbare. L-am văzut pe unul trântit la pământ, era Sotiris al nostru, nu pățise nimic, lumea îl călca în picioare, iar el mânca nu știu ce. Eu am apucat să pun mâna pe-o cutie, am văzut dup-aia că, de fapt, era cafeaua aia străină măcinată grosolan, noi doar de cafea turcească știam la noi acasă, asta înainte de război. Ca un fulger am văzut-o și pe domnișoara Salomi ieșind foarte demnă dintr-un magazin distrus, deși îi desprinseseră gulerul de blană de la palton. Tare cochetă femeia asta, șterpelise cosmetice, farduri, o pudră Tokalon[6] și un ruj, ni le-a arătat mai târziu. Ea a făcut parte chiar și din rezistență, am aflat-o mult mai încolo, și era de familie bună, deși cumnată de artist.

Și într-a douășaptea zi fără pâine – ni se terminase și cafeaua –, maică-mea a ieșit dis-de-dimineață. Noi, copiii, ședeam toți trei în pat, ca să ne încălzim, și mă gândeam ce bine ar fi fost dacă aveam acum găinușa la picioare, ca să ne încălzească. Orătăniile au temperatura mai ridicată decât a omului.

Găinușa asta ne-o dăruise domnișoara Salomi, să fie sănătoasă acolo unde trăiește acuma, deși nu e în Atena. Jefuise ea un coteț de pe undeva. I-a dat-o maică-mii, „s-o fierbi, să bea copiii o zeamă caldă“, i-a zis, „că parcă văd că fac gâlci în curând“.

Găinușa avea niște culori frumoase, un gât lung, și era vioaie, habar n-avea ea că suntem sub ocupație străină. Și zicem noi „mami, hai să n-o tăiem“. „Bine“,

spune ea, „s-o lăsăm să mai crească un picuț, așa ne iese de-o porție în plus, poate face și-un ou“. Ou însă am pus în gură abia după ce-au venit englezii să ne elibereze. Și uite așa am păstrat-o vreo șase luni, îi aruncam acolo câte ceva de mâncare, eu îi găseam și-un vierme pe afară. O scoteam la păscut, să pigulească iarbă și vreo gâză acolo, pe un maidan de alături. Mergeam cu ea toți trei frații, nu cumva să tabere alții pe noi și să ne-o fure, ba chiar o țineam înfășurată în pardesiul lui Sotiris. O căram în brațe, că era epuizată și foarte rar mai mergea pe picioarele ei.

Când am ajuns în ziua aia pe maidan, i-am dat drumul pe jos, ca să scormonească după viermi, însă ea s-a lăsat pe-o parte și se uita la mine. N-avea forță să mai scormonească. I-am dat apă, a băut-o cu chiu, cu vai. Zic „băieți, jivina nu e bine, haideți repede acasă, să nu moară înainte s-o tăiem“. „Nu, n-o tai“, ne-a zis maică-mea. Și uite așa, spre după-amiază, găinușa s-a mai uitat o dată la mine și și-a dat duhul. De foame. Am ridicat-o, moartă era mai grea. „Te-ai tâmpit la cap, cum s-o îngropi, da’ ce, v-ați îmbogățit peste noapte?!“, s-a pus să urle la mine domnișoara Salomi de la balconul lor, când m-a văzut că sap în curte. „E caldă încă, hai pune-te s-o jumulești și dup-aia fierbe-o! Eu sunt proastă că v-am dat-o și acuma se duce pe apa Sâmbetei!“

Am intrat din nou în casă, „mamă“, zic, „unde-i săpăliga, dă-mi-o!“. Frații mei au tras patul, am săpat în colțul unde-mi propusesem să fac grădină și am îngropat-o bine-mersi, după care am pus patul frumos la locul lui. În fiecare dimineață trăgeam patul, așa, ca să mă uit. Și într-o dimineață am găsit și un melc lângă mormântul găinușei mele, „acuma ți-ai găsit să vii, fir-ai al naibii“, îi zice maică-mea, „mai devreme n-ai venit, să te mănânce găinușa și să trăiască“. Și l-a luat în palmă și l-a dus afară, printre buruienile din curte. Și pomenea des găina, îi puseserăm și nume, dar nu mi-aduc acum aminte cum i-am zis, au trecut zeci de ani de-atunci.

Ne ghemuiserăm în pat toți trei, cum ziceam, ca să ne încălzim, iar spre după-amiază maică-mea s-a întors, se dusese prin sate. A adus niște bobi noi și o mână de grâu, le-a fiert pe toate la un loc și am mâncat. „Ulei n-are?“, a întrebat Fanis, frate-meu ăl’ mic, deși știa că n-are. „Nu“, îi zice maică-mea. „Dar, mamă, ne-ați fi dat, dacă ați fi avut?“, a întrebat-o sigur pe sine Fanis. Întotdeauna îi vorbea la plural. Însă Sotiris se ridică, „mamă, o să vomit“, îi

zice. Atunci mama i-a tras o palmă, „e păcat să dai afară mâncarea“, îi zice, „o să ajungi în Iad, nu ți-e puțin rușine? Au tras după mine când culegeam bobi“. În cap, lângă coc, avea niște urme de sânge. Sotiris s-a rușinat atunci, dar de vomitat, tot a vomitat. Atunci mama l-a lovit fără să zică nimica, apoi l-a dus la chiuvetă și i-a clătit gura. Apoi s-a așezat la pervazul ferestrei, tăcută, până când s-a lăsat întunericul, atunci s-a ridicat, a deschis scrinul și a scos de-acolo pudra primită cadou la nuntă și s-a pudrat. După care a luat foarfeca mare de croitorie și și-a despletit părul. Îl aduna mereu în coc, în spate, „pieptănătura asta te îmbătrânește, mă Asimina“, îi zicea domnișoara Salomi, „parcă ești o cuconiță“.

Mama își desfăcuse părul, îi ajungea aproape până la talie, de la maică-mea am moștenit și eu părul frumos. S-a dus la chiuvetă și s-a pus să-l taie cu foarfeca de croitorie, iar noi ne uitam. Și după ce a terminat, a curățat chiuveta, din părul tăiat a împletit o coadă, pe care a aruncat-o la gunoi, și mi-a zis „scoală și du-te până la domnișoara Salomi, o rog să-mi împrumute rujul ei, așa să-i zici“.

Maică-mea nu se machiase niciodată. Până în după-amiaza aia. Care a fost și ultima. O singură dată au boit-o cu funingine, atunci când au umilit-o în public, imediat după ce ne-au eliberat. Acum doi ani, la înmormântare, am apucat să-i arunc în groapă rujul meu tocmai când o coborau. Așa, ca să fac și după voia mea măcar o dată.

Domnișoara Salomi era cumnata artiștilor. Așa le ziceam, deși erau niște oameni de aur. „Suntem familia Tiritomba“, glumea domnișoara Salomi. Soră-sa era doamna Adriana, văduva lui Karakapitsalas. Soțul doamnei Adriana fusese actor de teatru și bătuseră cu trupa lor toate provinciile, o viață de huzur, el a descoperit că am talent pentru teatru. Ziua de 28 octombrie[7] i-a prins dând spectacole în Cetățuie. Directorul trupei a fost înrolat pe loc și, de cum a ajuns pe front, a fost ucis din prima, un glonț rătăcit, i-au zis doamnei Adriana, așa, ca s-o consoleze. În realitate, îl lovise un catâr și căzuse mort pe loc. Trupa s-a destrămat, ce trupă, adică, era alcătuită în principal din rude, și cum îi părăsea vreo artistă în mijlocul turneului, fie că se mărita prin cine știe ce cătun, fie că intra pe drum în vreun bordel, se cârpeau între ei: juca domnișoara Salomi rolul, mai ales că ea cânta și la mandolină. Ba o dată, în

Arta, a jucat și doamna Adriana, tocmai ce născuse, nici nu se-mpliniseră bine cele patruzeci de zile de lăuzie, și-a interpretat-o pe Tosca, dar cu plodul în brațe, așa că s-au văzut nevoiți să modifice titlul: *Tosca, o mamă împușcată*, asta o știu de la o fostă colegă, Titina, care e din Arta, acum s-a făcut pictoriță, pictează portrete de regi, are și pensie, îi trimit și pești, cleni, de acasă, dar peștii ăștia îngrașă.

Deci, m-am dus eu la domnișoara Salomi, care mi-a împrumutat cu plăcere rujul. Din fericire, îl avea acasă, la îndemână – era iarnă. Vara, ca să nu i se topească, se ruga la cafeneaua din apropiere să i-l păstreze în răcitorul cu gheață. De la domnișoara Salomi – să fie sănătoasă! – am aflat și eu secretul ăsta, când m-am apucat de meserie și am început să plecăm în turnee. Îl luam cu frumosul pe cafegiul din satele prin care mergeam și îi duceam fardurile, pe atunci deja aveau frigidere, nu răcitoare cu gheață. Chiar și azi tot în frigider îmi păstrez rujul.

Iau, așadar, rujul de la domnișoara Salomi și i-l duc maică-mii, curioasă. S-a rujat, îi stătea bine cu părul tuns, dar nu-și dădea seama. Și-a pus paltonul, „mă-ntorc repede, aveți răbdare“, ne-a zis. Și-ntr-adevăr, s-a întors repede, și părea că luase o decizie. „Ascultați aici“, ne zice. „O să vină acuma un domn la noi. Voi ieșiți afară și vă chem eu în jumătate de oră. Hai duceți-vă să vă jucați în curte! Dacă începe ploaia, intrați în closet sau în biserică.“ Și toarnă apă în lighean, apoi scoate un prosop curat.

Am ieșit din casă și ne-am pus să smulgem muguri dintr-o tufă de trandafiri a doamnei Kanello, le îndepărtam învelișul și-i mâncam și ziceam „ah, nu mai vine odată vara, ca să mâncăm muguri de viță-de-vie, care-s mai gustoși, ăștia de trandafir sunt cam dulcegi“. Și ne-am ascuns în spatele gardului, pentru că văzuserăm că intră la noi în casă nu vreun domn de-al nostru, ci Alfio, italianul de la Carabinerie. Domnișoara Salomi era la ei pe balcon, întindea de cu seară niște lucruri pe sârmă, și zice „vai de mine, Adriana, vino încoace să vezi!“. A ieșit și doamna Adriana, iar domnișoara Salomi a strigat către noi „mă copii, au venit să vă cerceteze?“, însă soră-sa îi zice „tacă-ți gura, Salomi, nu judeca“ și a împins-o înăuntru.

Noi ne-am plictisit, pentru că mugurii nu reușiseră să ne potolească foamea, așa că am intrat în biserică. Apoi l-am văzut pe Alfio trecând, după care maică-

mea ne-a strigat „copii, puteți veni“, și am intrat în casă.

Maică-mea a vârât sub patul ei un lighean cu apă murdară și mi-a zis „pune masa“. Și a așezat pe masă pâine, o paniotă adică, și margarină și o conservă de calamar. Ne-am făcut cruce, am mâncat bine, ba chiar ne-au rămas și firimituri. Atunci Sotiris se ridică de la masă, își scoate șervetul și zice „mamă, ești o curvă“. Mama nu i-a răspuns, eu m-am ridicat să-i scot ochii, i-am și tras câteva, după care el a deschis ușa și dus a fost. L-am revăzut întâmplător după douăzeci și opt de ani în Pireu, nu mi-a vorbit. De-atunci nu l-am mai văzut. Maică-mea nu l-a mai revăzut și nici n-a încercat să-l revadă.

Oricum, în seara aia am strâns eu masa și am adormit liniștiți, sătui. Acum dormeam mai comod în pat cu micul Fanis, era mai bine doi în pat decât trei. Și-nainte să ne culcăm, zic „mamă, vreți s-arunc eu apa murdară din lighean?“. „Nu, e treaba mea asta“, face ea. Și mi-a mulțumit. Și din seara aia am început să-i vorbesc la plural – până când a murit. Chiar și acum, când o vizitez de Sâmbăta morților, tot la plural îi vorbesc.

Înainte să ne ducem la culcare, i-am înapoiat rujul domnișoarei Salomi, am spălat vasele, am scuturat fața de masă, dar am păstrat firimiturile și le-am presărat sub patul meu, acolo unde aveam îngropată găinușa. Și noaptea m-am ridicat pe ascuns și am mâncat iarăși pâine cu margarină.

Din ziua aia n-am mai suferit de foame. Domnul Alfio a prins curaj ușor-ușor și nu-i mai cerea mamei să ne dea afară când intra în casă. Ne vizita de două ori pe săptămână, imediat ce se însera, și aducea de toate, puțintele, firește, dar până și ulei ne-a adus, și zahăr, voia să bea o cafea apoi. După ce intra și ne dădea „bună seara“, iar noi îl salutam respectuos, îi ziceam lui Fanis al nostru „noi ne ducem să ne jucăm“, și ieșeam în curte. Într-o zi chiar ne-am jucat în ploaie, că biserica era închisă. Și tocmai atunci s-a întâmplat să se întoarcă acasă doamna Kanello, avea și umbrelă dumneaei, și ne zice „ce faceți afară, nefericiților?“. „Ne face cartierul de rușine“, a strigat de vizavi mama Afroditei. Asta croșeta, toată ziua croșeta danteluri pentru zestrea Afroditei ei, se așeza serile pe treapta de sus a scării, înainte de război, și croșeta la lumina stâlpului, ca să facă economie la curent. Și își păstrase obiceiul ăsta chiar și acum, cu toată bezna din timpul Ocupației. Dar doamna Kanello a venit la noi la ușă și i-a strigat maică-mii „Asimina, îți iau copiii sus la mine“. Și nouă ne

zice „haideți încoace, amărâților“, iar noi ne-am lipit de ea sub umbrelă și ne-a dus sus la ea, avea casă cu două etaje. Ne-a făcut ceai de salvie și i-a pus înăuntru și câte o smochină uscată, ca să-l îndulcească. L-am băut și fiecare și-a mâncat smochina. Doamna Kanello se uita pe fereastră și ne zice „duceți-vă acuma, vă puteți întoarce acasă, haide“.

Când m-am întâlnit odată cu ea pe stradă, doamna Kanello mi-a zis „copilă, să-ți respecți mama și mai mult acum, nu asculta ce zic vecinii“.

Doamna Kanello făcea parte din rezistență. Se știa. Dar, cu toate că era în rezistență, arăta înțelegere față de familia noastră și întotdeauna ne saluta plină de voie bună. Era frumoasă, cu părul ondulat, ca al unei statui de zeiță pe care o văzusem când ne-au dus într-o excursie cu școala la ruinele antice de la Olympia – asta înainte de război. Numai că avea și agrafe în păr, pe când nu văzusem ca vreo statuie să aibă așa ceva. Agrafele erau din os și groase, le remarcasem pentru că ale maică-mii erau din sârmă.

Doamna Kanello avea statură de bărbat, când pășea se cutremura pământul. Lucra ca telefonistă la Telegrafie, Cei trei T[8], cum ziceam atunci, era funcționar trei T. Și azi, când e trecută de șaptezeci, tot așa merge, ca Robur Cuceritorul[9], vânjoasă. Frumoasă femeie, deși, desigur, îi lipsește feminitatea mea. Înainte de război, ședea serile pe scara lor de lemn, împreună cu soră-sa, și cântau fie „Ochii, ochii tăi“, fie „Nu-i pricină de plâns, doar patima nebuna m-a împins, o dată doar“. Asta cântau în fiecare seară, deși nu se observa niciun progres, fete bune, dar fără ureche muzicală. Odată cu Ocupația, n-au mai cântat. Soră-sa a dispărut, se zicea că luase drumul munților cu logodnicul său.

Acuma, doamna Kanello cântă din nou, dar niște cântece cu care eu una nu sunt de acord din punct de vedere politic. Tot în Cetățuie locuiește, dar copiii ei sunt la Atena. Și când vine să-i vadă, mă vizitează și pe mine. Și în timp ce pregătesc eu cafeaua, o aud cum fredonează, la fel de fals și acum, dar nu-i zic nimic, pentru că se oftică, mereu a fost mândră de felul în care cântă. Copiii ei s-au căpătuit, are chiar și-o fată măritată în Europa, cu toate astea nu e cu nasul pe sus. Frumoasă femeie, văduvă și cu pensie, câștigată cu sudoarea frunții. Când o vezi din spate, zici că-i de-o seamă cu mine – așa îi zic, ca s-o complimentez. Asta mi-a recomandat-o un psihiatru, după ce am avut o criză

pe scenă, iar de atunci cu greu găsesc de lucru în vreo trupă mai acătării. Directorul trupei mele m-a dus la psihiatru, pe baza carnetului meu de sănătate, firește. „Nu-ți face griji, fata mea“, mi-a zis medicul. „Ieși la pensie și odihnește-te! Și să vorbești frumos despre oameni! Dacă îi vorbești de bine pe alții, o să-ți fie ca un medicament, că voi, artiștii, obișnuiți să-i vorbiți pe alții de rău, mai ales voi, actorii de teatru, de-asta sunteți nefericiți.“

Și de-atunci nu mă mai tem când m-apucă vreo criză, nici nu mai ies la fereastră. Închid geamurile și aștept, „cât poate să țină, e doar o criză“, îmi zic, „o să treacă, în cinci-șase ore o să treacă“. Mușc și dintr-un șervet, ca să nu mă audă alții, asta am văzut la cinema. De-asta îi fac complimente doamnei Kanello despre talia și înfățișarea ei, de altfel, e o damă bine – și cu o pensie zdravănă.

S-a măritat înainte de război, cu un bărbat foarte frumos și muncitor, și au făcut patru copii unul după altul, Ocupația a prins-o cu trei țânci și cu bărbatu-su fără slujbă. Ăla, cică, deschisese fereastra în toiul nopții și l-a lovit o rafală, drept în ochi l-a plesnit, poate c-or fi fost și farmece, vezi tu, lumea e invidioasă când vede frumusețe și fericire. De-atunci a intrat frica în el și omul n-a mai ieșit deloc din casă – când te gândești că abia ce împlinise treizeci și trei de ani. Frumos bărbat. Ajuta în gospodărie, avea grijă de copii cât era dusă la Telegrafie nevastă-sa, a învățat să repare și pantofi, ni-i repara și pe-ai noștri, gratis, bietul om! Doar atâta, să nu-i fi zis să iasă din casă. În pridvor ce-a mai ieșit, dar numai de două ori în total, odată cu Eliberarea. Din casa lor a ieșit după treizeci și patru de ani cu onoruri și fanfară, l-au coborât propriii copii într-un sicriu deschis, slujbă la Mitropolie chiar, nu s-a zgârcit la bani doamna Kanello. Iar la Telegrafie lucra tură dublă, apoi se așeza la coada de la cantina publică, după care se întorcea acasă cu ovăzul în sufertaș, hrănea copiii, noaptea punea rufe la înmuiat, iar dimineața, la ora șapte, pleca la serviciu.

Duminica, ieșea la furat cu domnișoara Salomi prin satele vecine, se ducea și Afrodita, care tușea sacadat, încă se ținea pe picioare atunci. Furau fructe de pe garduri, intrau și în grădini și luau ce le pica în mână, era foarte periculos ce făceau, pe atunci țăranii dețineau ilegal arme și țințeau în direcția ta ca să te avertizeze, înainte să pui piciorul pe proprietatea lor. Odată au găsit și o vacă scoasă la păscut. „Băi, nu e mulsă“, face doamna Kanello și se culcă sub ea pe

spate, suge, după care se ridică și ține vaca să sugă și domnișoara Salomi și, un pic, Afrodita. Și de-atunci lua cu ea și o sticlă, însă n-au mai dat peste vaci rătăcite pe câmpuri.

Nouă ni se părea tare ciudat, atunci când se porneau spre sate, luau cu ele traistă și coșuri pline cu varză sălbatică. Abia mai târziu am aflat că, de fapt, cărau grenade. Erau oameni de legătură, cu doamna Kanello în frunte, grenadele le duceau partizanilor, cine să bănuiască niște femei flămânde, Afrodita avea atunci șaptespe ani. În plus, domnișoara Salomi lua cu ea și mandolina – țicnitele mergeau, chipurile, în excursie, să mai uite de griji. Grenadele le predau unui puști, Thanasis al lui Anagnos, dascălul din satul Vounaxos – un idiot de vârsta mea, Thanasis ăsta.

Telegrafia era pe jumătate sub comanda italienilor. Doamna Kanello reușise să învețe câteva vorbe în italiană – găsise un curs fără profesor, strașnică muiere – și trăgea cu urechea la discuțiile Forțelor de Ocupație. Nota tot ce auzea pe un bilețel, pe care-l lăsa la pisoarele publice – alt scandal și ăla, femeie în toalete de bărbați, mulți o bănuiseră atunci de promiscuitate. Ba chiar un moș, la toaletă, s-a enervat și i-a zis „ce cauți aici, femeie, bărbățoi ești?“. Ea însă, deloc impresionată, i-a zis „hai moșule, încheie-te la pantaloni, nici măcar n-ai ceva impresionant să ne arăți“.

Astea le-am aflat ulterior. S-au zvonit atunci când i-au dat și medalie, după ce-a devenit Grecia republică[10]. Deși s-a auzit și că, uneori, pentru că nu pricepea bine italiana, s-a întâmplat să transmită informații eronate și au aruncat în aer un pod care nu trebuia, dar astea se poate să le fi răspândit și alea de o invidiau că știa limbi străine. Oricum, în vremea aia, trecea din când în când câte un țăran pe la Telegrafie, în orele de serviciu, și îi lăsa câte un coș cu zarzavaturi sau cartofi, „un plocon de la coana cumătră“, îi zicea. S-a zvonit că doamna Kanello își luase un amant. Doar maică-mea nu credea așa ceva și îi lua apărarea (îl avea atunci pe domnul Alfio), „amant doamna Kanello, e exclus“, striga maică-mea, „e femeie cinstită“. Până când a prins de veste chiar doamna Kanello și îi zice maică-mii „tacă-ți gura, Asimina, nu fi proastă, lasă-i să vorbească, să nu intre la bănuieli“. Pentru că era o patrioată înverșunată! În coș, sub cartofi, se aflau grenade, gloanțe și alte muniții. Iar țicnita aia trecea mândră prin fața Carabineriei cu ploconul după ea, ăla era drumul ce ducea

spre casă, vezi bine. Și, de la greutate, coșul îi tot aluneca. Jandarmii italieni o cunoșteau, fiindcă mulți dintre ei lucrau cu ea la Telegrafie. Într-o zi chiar, când a văzut-o că lasă coșul jos lângă postul de pază, ca să-și tragă sufletul – era borțoasă iar –, unul face „*signora*, să te ajut". „Mulțam, să-ți dea Domnul sănătate", îi zice ea și au cărat împreună coșul cu muniții până la ea acasă. „*Mangiaria*", îi zice italianul (asta înseamnă „mâncare" în italiană). „Ce să fac, am patru *bambini* și jumate de hrănit", îi zice țăcănita.

Când a început să i se vadă burta, mama Afroditei îi zice: „Femeie, ai înnebunit, ai rămas borțoasă în plină foamete. Cum o să te descurci?" „Eu n-am prea vrut", se apără doamna Kanello, „o să mă încurce și la transportul armelor, dar vezi și tu, bărbatu-meu stă tot timpul închis în casă, îi lipsește și cinematograful, dulciurile care-i plac nu se mai găsesc, ce altă distracție pot să-i ofer, zi și tu?" Și nici gând să-l lepede, cum i-a propus însăși Plastourgina, moașă cu studii și femeie cinstită. Doamna Kanello a continuat să muncească cu burta la gură și se ducea și cu grenadele în excursiile ei.

Într-o zi însă o cheamă la Carabinerie pentru anchetă, se pare că zisese careva ceva despre excursiile ei cu mandolina, adică știu care a denunțat-o, dar nu spun nimic, e acuma soție de deputat, mai bine nu mă bag, că poate mă trezesc cu pensia tăiată.

Noi știam totul despre mișcarea de rezistență, cu toate astea, chiar de-ar fi fost să ne ucidă fratele sau mama, n-am fi scos o vorbă, deși eram naționaliști pe atunci. Maică-mea m-a trimis la nenea Alfio, ca să-l prevină, dar nu l-am găsit. Au reținut-o, au interogat-o cinci ore la Carabinerie, unde a încasat și bătaie – femeie gravidă în șapte luni! Din fericire, la un moment dat, s-a întors și nenea Alfio, „lăsați-o pe *signora*", le zice ălorlalți, „o știu de la Telegrafie". Și-n tot timpul ăla, doamna Kanello, țăcănita, le zicea „dați-mi drumul, mă, să plec, trebuie să intru în tură, o să mă taxeze". Până la urmă i-au dat drumul. De la câtă bătaie primise, îi scăpase un pantof – pe atunci purtam saboți din lemn masiv –, și imediat ce i-au zis ăia „hai, *via*", a luat-o pe scări, hărtănită.

Când a ajuns în stradă, și-a dat seama că n-are un pantof și s-a pus să urle „băi caporale, pantoful meu!". Atunci s-a deschis brusc fereastra și i-au aruncat de sus sabotul, exact în frunte, cum de n-a terminat-o pe biata creștină e un lucru de mirare, pentru că saboții de damă cântăreau vreo două ocale, fiecare.

În fine, și-a luat ea pantoful și s-a cărat de-acolo înjurând, cu un cucui atâta în frunte. E imposibil de redat cum a putut să bălăcărească întreaga Italie.

Pe vremea aia, toate femeile purtau încălțări deschise la călcâi, din lemn, de unde să se găsească piele pentru pingele? După ce li s-au tocit încălțările cumpărate înainte de război, s-au încetățenit saboții. Inițial, erau folosiți doar de spălătorese, ca să nu alunece pe clăbuci, și mai ales de spălătoresele sărmane. Însă femeile din timpul Ocupației au făcut o modă din ăștia, și uite așa, vrând-nevrând, au ajuns să-i poarte și cucoanele. Partea de dedesubt era o bucată masivă de lemn, cu un toc foarte înalt și gros, ca un meterez. Pe deasupra împleteau cu croșeta diverse piese – copiau desenul de pe perdele –, le dădeau cizmarului, iar ăla le potrivea cum trebuie și ieșea un model decupat la degete și călcâi, că era iarnă, că era vară. Iarna, de frig, îi purtau cu dresuri lungi și șosete groase; erau pline de degerături. Când se întâmpla să treacă pe stradă trei femei în același timp, ieșeau jandarmii la balconul Carabineriei cu armele – ca mitralierele sunau tocurile pe asfalt. Și foarte adesea auzeai din casă urlete de durere; câte o femeie își scrântise glezna. La ce le trebuia bietelor femei toc de treișpe centimetri din lemn masiv? Din cauza înălțimii ăleia, plus amețeala continuă dată de foame, se produceau mereu luxații pe stradă, o pățeau și femeile din familiile bune. Eu saboți am purtat cu puțin înainte de așa-zisa Eliberare, când m-am făcut mai domnișorică.

Doamna Kanello a născut la șase săptămâni după bătaie. Au apucat-o durerile seara, circulația era interzisă, toate le făcea pe dos femeia asta, cine să dea fuga s-o aducă pe maică-sa, care stătea în capătul celălalt al orașului? Firește, s-a oferit s-o ajute la naștere pe degeaba doamna Plastourgina, moașă cu studii și foarte cinstită, locuia în cartierul Lapathos, dar femeile nu prea se încredeau în ea, că era om de știință și tânără, voiau o moașă cu experiență. Noroc că tocmai pleca de la noi nenea Alfio și m-a însoțit el, așa că am adus-o pe maică-sa și a născut bine-mersi. Pe mine m-a reținut baba să-i fierb apă, și de câte ori deschideam ușa și îi dădeam oala, mă suduia că de ce i-am adus italian în casă, zicea, c-o să-i iasă vorbe că se ține cu dușmanul patriei. Cu toate astea, copilul s-a născut sănătos, băiat era, ultimul meu vlăstar, zicea doamna Kanello, de unde să știe ea c-o să mai facă unul după război, în timpul lui Scobie[11].

Și a doua zi de dimineață, imediat după ce născuse, în picioare doamna Kanello. Alăptează plodul, îl înfașă, se înfașă și ea, iar pe la zece își ia sufertașul și o olicică de rezervă și e gata de plecare. Maică-sa însă a luat foc: „Țanțoșă mai ești, fă, n-ai teamă de Dumnezeu, căpiato, unde ieși din casă? Nici slujbă la biserică, nici patruzeci de zile împlinite, încă ești lehuză spurcată". Numai că unde s-o ții pe lehuză, nu voia să piardă mâncarea împărțită de Crucea Roșie.

Cum stătea la coadă pentru terciul de ovăz, o văd vecinele, mama Afroditei și familia Tiritomba – aia a directorului de trupă. Abia respira, avea sânge pe ea și era slabă cât un băț de chibrit, chiar dacă se înfășase ea ca să pară gravidă, degeaba. Era și albă ca varul, pierduse mult sânge la naștere, abia își putea ține ochii deschiși și, cu toate că se străduia să calce ca Scipione Africanul, i se împleticeau picioarele. „Femeie, ce-ai pățit, unde ți-e burta?", îi zice nevasta directorului de trupă. A pipăit-o ca să se convingă și au întors-o acasă cu forța, deși aia țipa că-și pierde rațiile, și atunci a ieșit în stradă maică-mea. Grație lui nenea Alfio, maică-mea nu ședea niciodată la coada pentru rația zilnică de mâncare, mă duceam eu cu cupoanele, foloseam ilegal și cuponul lui Sotiris al nostru, care ne părăsise, doamnele de la Crucea Roșie îmi dădeau și rația lui, de unde să mă bănuiască pe mine, copilă fiind, de înșelătorie.

Odată cu lehuzia doamnei Kanello, și-a făcut apariția pentru prima oară și maică-mea la coada de la cantina publică, să-i ia rațiile – asta timp de o săptămână. La început, doamnele de la Crucea Roșie au alungat-o, dar s-a dus nenea Alfio și le-a zis ceva, așa că i-au dat rațiile familiei lui Kanello fără comentarii, ba chiar puneau o lingură în plus. Asta a ținut o săptămână, cât timp doamna Kanello a stat la pat. Femeile de la coadă o înțepau pe maică-mea – „vine trădătoarea" –, dar mama Afroditei și familia Tiritomba ne luau apărarea, deși eram colaboraționiști. Afrodita nu venea la coadă, pentru că tocmai atunci se pricopsise cu tuberculoză.

Și după ce s-a înzdrăvenit lehuza, maică-mea nu s-a mai dus la coadă. Doamna Kanello însă ne vorbea și mereu a păstrat relațiile cu noi, asta chiar și după ce au defăimat-o în public pe maică-mea, imediat după așa-zisa Eliberare. Îndată ce s-a pus iarăși pe picioare, a început să se îngrijească și de Afrodita. Ftizia avansase, dar croșeta danteluri fără întrerupere. Într-o zi, după ce se dusese să se roage de un vlah să-i dea niște ulei, iar ăla o repezise, doamna

Kanello se întorcea amărâtă să se plângă mamei Afroditei, când, pe stradă, a dat nas în nas cu fata lui Koupas, vânzătorul de ziare, una înaltă și grasă, *bărbățoiul lu' Koupas* îi ziceam noi. Ni se părea o frumusețe, pentru că era grasă, „uite cum curge grăsimea de pe ea", ziceau bărbații și salivau, aia însă nici măcar nu se întorcea să privească în urmă, că se ținea cu un ofițer italian. O vede în fața ochilor doamna Kanello, cătrănită cum se întorcea ea spre casă, aia trece unduindu-se și bine îmbrăcată, când pune mâna pe ea doamna Kanello și îi trage o mamă de bătaie de-a blestemat aia ziua când a adus-o mă-sa pe lume. Și-n timp ce le-ncasa, tot întreba, la plural mereu, „de ce mă bateți, doamnă, cine sunteți, ne cunoaștem, ce v-am făcut?". „Nu te cunosc, femeie, dar ești grasă! De-aia te bat!", îi zice Kanello.

Și ăsta a fost singurul ajutor pe care i l-a putut oferi Afroditei, care între timp se topea văzând cu ochii.

Afrodita fusese foarte frumoasă pe vremuri. Avea piept. Împletea dantelă împreună cu maică-sa, pentru trusouri de nuntă, însă, cu Ocupația, unde să mai găsești clientelă. Eu, în schimb, n-am avut niciodată piept, nu mi-a crescut nici după ce ne-am eliberat, iar mai târziu, în teatru, admiratorii și iubiții mă tachinau continuu, din „țâțoaso" nu mă scoteau. Afrodita, în afară de sâni, avea un ten frumos, ca de strugure, și ochii albaștri ca cerul, era singura cu ochi albaștri, restul femeilor din cartier avem ochi negri și ten negricios, nu te uita la mine, care m-am făcut blondă de la Dictatură[12] încoace. Avea și un râs plăcut și un păr de parcă i l-ar fi încrețit vântul. O fată delicioasă. De când cu ftizia, în șase luni ajunsese piele și os, i se înnegrise pielea ca la sfintele moaște. Ochii îi deveniseră albicioși. Maică-mea îi ducea un pic de margarină, când primeam de la nenea Alfio, dar fata slăbea pe zi ce trecea. Avea genunchii mai groși decât coapsele. „Curaj, fata mea", îi spunea maică-sa, dând fără întrerupere din croșetă, „mai e puțin, a zis-o și domnul Churchill". Pentru că deja se auzea atunci la radiourile clandestine că Churchill înainta și că Hitler avea să cedeze. Aceleași vești ni le aducea și doamna Kanello când se întorcea din excursiile ei cu muniții, cu coșul plin cu anghinare sălbatice. Femeie nebună de legat. Ne-a povestit cum, într-o zi, mergând ea cu gloanțele în spinare, a urcat pe un deal – natura în jur se gătise ca o prințesă (de parcă avea nevoie!) – și face către Salomi: „Fată, o să sărbătoresc momentul, arunc o grenadă. Atâta vreme le-am

cărat și n-am auzit și eu cum fac bum“, ne-a explicat ea mai târziu. Se urcă în vârful dealului, scoate cuiul – așa i-a zis – și aruncă grenada la poalele dealului. Au răsunat natura în floare și împrejurimile, ba chiar s-a rupt și o coardă de la mandolina lui Salomi. De undeva de jos, din depărtare, au țâșnit doi nemți din tufișuri, cu pantalonii în vine, cine știe ce făceau acolo în tufișuri, niște perversiuni pesemne că făceau ei acolo, și explozia le-a întrerupt desfătul. Nemții aveau interdicție de la superiorii lor să întrețină relații cu băștinașele, de-aia umbla vorba că se descurcau între ei.

Fereastra doamnei Kanello era luminată de soare toată ziua. Mai târziu, când Fanis al nostru a făcut gâlci, că se dezvoltase precoce, și zăcea toată ziua în pat, doamna Kanello îl chema la amiază și-l așeza la fereastră, „soarele are calorii și vindecă“, ne zicea ea. Îi dădeam și medicament, antipirină, era ca o chinină praf, dar foarte galbenă și amară. Prin fereastra casei noastre nu bătea soarele, eram la parter, înțelegi, și mai era și umbra bisericii.

Și atunci s-a gândit doamna Kanello s-o cheme și pe Afrodita să stea la soare, dar Afroditei nu-i mai păsa de nimic și doar zâmbea. O lăsa rece chiar și faptul că nu mai avea nicio veste de la taică-său, care lupta în rezistență. Și una peste alta, în vremea aia ploua nefiresc de mult. Afrodita ședea cu orele la fereastra ei, cu perdeluța pe jumătate trasă, privea fix în depărtate, dar de fapt nu se uita la nimic. Când nu mai putea să se țină pe picioare, maică-sa o căra în brațe și o așeza pe scaun. Ore-n șir desena cu degetul pe geam niște figuri invizibile. Eu o salutam de jos, dar ea nici nu se uita la mine.

În vremea asta, familia Tiritomba, ăia cu teatrul, plecase în turneu. O să-ți povestesc mai încolo despre asta, o întreagă tărășenie – auzi și tu, să plece în turneu din cauza unei capre!

Noi nu mai sufeream de foame. Nu că o duceam boierește, dar cu puținul pe care-l aducea nenea Alfio o dată pe săptămână, reușeam să ne ținem pe picioare, iar ăl’ mic, Fanis, a scăpat de ganglioni. Nenea Alfio continua să se vadă cu maică-mea. Asta și pentru că ieșea mai convenabil cu maică-mea decât cu femeile ușoare, plus că nu se temea c-ar lua vreo boală venerică; și, pe lângă asta, era căsătorit la el în țară și sfios, curvele îl puneau în încurcătură, unde mai pui că-și iubea nevasta, pe care o tot ridica în slăvi când vorbea cu noi. De-aia prefera să-și satisfacă nevoile sexuale cu o femeie la casa ei, cinstită.

Mamei nu-i venea să iasă din casă. Mai puțin în unele seri, când o chema doamna Kanello să-i țină companie sau s-o ajute la spălatul rufelor, să le clătească. Între timp, regulile stricte se mai relaxaseră, ocupantul înțelesese că nu întâmpina rezistență, iar circulația era permisă până la miezul nopții. Cinematograful se deschisese din nou; desigur, puneau numai operete nemțești cu Marika Rökk și filme sociale ungurești cu Pál Jávor și Katalin Karády, și câteva filme italienești.

La cinema mă duceam cu Fanis. Ne băga fără bilet domnul Vittorio, și ăsta de la Carabinerie, înlocuitorul lui nenea Alfio, care deja se întorsese la el în patrie. Biletul era ieftin, intrarea generală cinci milioane, foarte ieftin, dacă te gândești că o cutie de chibrituri făcea trei milioane, dar noi de unde să luăm banii ăștia?! Îi umpleam lui Fanis buzunarul cu stafide și ne duceam de la cinci la șapte. Înainte să intrăm, îl întrebam pe nenea Grigoris la intrare „e cu mâncare?“, după care intram.

Pentru că alegeam filme în care arătau mâncare. În filmele sociale, lumea nu mânca. În operete însă existau întotdeauna scene cu cine oficiale, masa era încărcată cu mâncăruri și protagoniștii vorbeau întruna și nu mâncau aproape deloc. Că într-o zi un spectator îi și strigă lui Willy Fritsch din film: „Băgați, bă, și voi ceva în gură!“ Lumea, care urmărea și saliva la vederea mâncărurilor, a început să râdă când l-a auzit pe ăla. Numai că un soldat neamț, care era și el în sală, a crezut că-i înjurau țara și l-a zvântat în bătaie pe bietul om care strigase.

Ne trecea foamea cu filmele astea, pentru că aveau și o altă scenă cu mâncare, când starul o ducea pe protagonistă la restaurant sau într-un separeu, ca s-o seducă. La început, doar beau, iar publicul se înfuria. Apoi însă venea și mâncarea. Păreau niște chestii tare serbede, numa’ stridii, caviar, eu de-atunci nici să n-aud de fructe de mare. Niciodată nu mâncau iahnie de fasole, friptură sau măcar un chefal la cuptor. Doar într-un film i-am văzut mâncând niște ouă. Adesea, când se terminau scenele cu mâncare, Fanis trăgea de mine să plecăm, pentru că urmau numai scene de dragoste și dulcegării, de atunci se pare că am condamnat în ansamblu iubirea; în general, mi se părea oarecum ca o operație în pat, chiar dacă suspină bărbații după mine, chiar și azi, vreau să zic.

Domnul Vittorio nu era la fel de generos ca nenea Alfio. Și ăsta era tot interpret. Ni-l adusese acasă într-o seară chiar nenea Alfio. Ne-a zis că se-ntoarce la el în țară și că-l aduce pe înlocuitorul său, să i-l prezinte mamei. Era foarte emoționat și uitase să ne aducă de-ale gurii în seara despărțirii. A plecat aproape cu ochii în lacrimi, așa mi s-a părut, și după ce ne-a sărutat, pe mine și pe Fanis, ne-a dat și bani, iar noi l-am condus până la colț, ca s-o lăsăm și pe mama singură cu domnul cel nou. Noi însă voiam să termine repede cu făcutul cunoștinței, pentru că doamna Hrysafena, care locuia vizavi într-o casă cu două etaje, ne dăruise o carte cu rețete de bucate. Aia a lui Tselementes[13]. Și seara stăteam împreună și le citeam, Hrysafenei și copiilor lui Kanello, rețete din carte, pline cu bezele și ouă, mai întâi un fel de mâncare, apoi le citeam și desertul.

Țineam strâns în pumn banii pe care ni-i dăduse nenea Alfio și, când domnul Vittorio a ieșit, am dat fuga înăuntru. Dar mama mi-a zis să aduc hârtie, ca să-i scriu ceva. Cu greu mi-am găsit ghiozdanul, am luat peniță, călimară cu cerneală, am rupt și o foaie liniată din caietul de matematică, de trei ani nu mai deschisesem ghiozdanul. Și-mi zice maică-mea: „Roubini, am treabă cu tine după ce adoarme copilul“. Fanis a adormit repede, din fericire, iar eu i-am scris o scrisoare domnului Alfio, așa cum mi-a dictat-o maică-mea, după care am trecut-o pe curat, iar dimineața Fanis a dus-o la Carabinerie, noroc că l-a prins pe nenea Alfio înainte să plece și i-a dat-o. Păstrez copia și astăzi în poșetă.

Stimatul meu sinior Alfio,

Sunt doamna pe care o vizitați de doi ani, din spatele Bisericii Sfânta Duminică, pe nume Asimina, vă scriu prin intermediul fetiței mele, Roubini, întrucât se întâmplă să nu știu carte.

Vă mulțumesc pentru vizitele dumneavoastră atât de regulate din ultimii doi ani, pentru amabilitatea dumneavoastră și pentru alimente. De asemenea, vă mulțumesc că mi-ați făcut cunoștință cu înlocuitorul dumneavoastră, eu stau mai mult în casă, nu l-aș fi putut găsi singură.

Să știți că, oriunde vă veți afla, eu o să vă fiu pe veci recunoscătoare, mi-ați salvat copiii să nu moară de foame, dar și mie mi-ați oferit multă satisfacție. E

un păcat să spun așa ceva, numai că, să știți, ca bărbat v-am prețuit mai mult decât pe soțul meu și, în fapt, dumneavoastră m-ați făcut femeie prin grija pe care mi-ați arătat-o.

Eu sunt căsătorită, poate chiar văduvă, dar să știți că v-am îndrăgit și e prima dată în viața mea când mi se întâmplă să tânjesc atâta după un domn, nu v-am arătat-o, v-o mărturisesc acuma, că nu sunteți prezent și n-o să mai fiți prezent aici, în casa mea. Nu-l învinovățesc pe, probabil, răposatul meu soț, dar de la dumneavoastră, dacă eram pe timp de pace, n-aș fi primit niciodată alimente. Și cămășile și lenjeria pe care le-am spălat pentru dumneavoastră, am făcut-o cu mare plăcere, și cu drag vi le-aș fi spălat toată viața. Și când le puneam la înmuiat în copaie, aveam în minte că sunteți soțul meu binecuvântat, așa să știți.

Mergeți cu bine și fiți binecuvântat. Sunteți dușmanul nației mele, dar și pe dumneavoastră vă așteaptă o măicuță, asta știu bine, iar ce înseamnă nație nu știu și nici n-am văzut vreodată cum arată ce numește lumea nație.

Să fiți sănătos și dumneavoastră, și familia dumneavoastră, și să ajungeți cu bine la soție. Foarte drăgălașă în fotografia pe care mi-ați arătat-o. Ați fost un mare domn și foarte tandru. Asta mi-a adus alinare, mai ales iernile, când mă simțeam o păcătoasă că eu mă bucur de plăceri, iar copiii mei stau în frig, din fericire, terminați repede și curat.

Să știți că lucrul acesta l-am început prima oară cu dumneavoastră, înainte nu l-am mai făcut niciodată. Și să mai știți că mi-a plăcut să-l fac cu dumneavoastră, poate că asta nu e iubire de patrie, poate că e chiar un păcat, numai că nu mă tem, întrucât nu există nimic deasupra care să mă pedepsească, pentru că, dacă exista, cum de nu mi-a venit în ajutor la nevoie? Doar ca să pedepsească există acolo sus? Așadar, nu există.

Sper că și dumneavoastră ați fost mulțumit de colaborarea noastră, sunteți un bărbat sensibil, auzisem eu că aveți asta în sânge, toți italienii.

Vă doresc sănătate și o viață lungă, de asemenea urez victorie patriei voastre, dar și alei noastre. Și ca să înțelegeți puritatea sentimentelor mele, închei prin a striga Trăiască Grecia, Trăiască Italia.

Cu respect, a voastră,
Meskari Asimina
(scrisă de mâna fetiței ei)

După ce am transcris pe curat scrisoarea, ne-a apucat un plâns, nici nu știam de ce, și plângeam îmbrățișate, pe înfundate însă, ca să nu trezim copilul. Mi-am adus aminte de banii pe care ni-i dăruise nenea Alfio. I-am pus pe-ai mei pe masă, i-am luat și pe-ai lui Fanis, care dormea, îi ținea strâns în pumn, și apoi i-am dat pe toți maică-mii. Și în seara aia am dormit amândouă în patul ei, pentru prima dată în viața mea, fără să-mi fi cerut-o ea și nici să-i fi cerut-o eu. Ba chiar m-a lăsat pe mine să vărs afară ligheanul.

Pe vremea aia, găseam bani și pe stradă, dar numai mărunțiș, dintr-ăia de cincizeci de mii. Domnul Pavlopoulos, profesorul meu – chiar dacă nu mai mergeam la școală –, care locuia chiar lângă biserică, îmi dădea bună ziua și mă lua cu el în fiecare zi de 15, când trebuia s-aducă salariul acasă. Salariul îl primea în bancnote, două săculețe aproape pline, pe unul îl ducea el, pe celălalt, eu. Un bărbat oarecum scund și frumos, cred că a fost prima mea iubire, dar nu eram conștientă atunci. Pe unde o fi acuma? Și mereu îmi dădea o bancnotă, două de un milion. Banii pe care-i găseam pe stradă îi aruncam în cutia milei, duminica, atunci când mă duceam cu Fanis la biserică. Nu că ne-ar fi certat popa Dinos că nu punem nimic. Ne duceam în fiecare duminică la slujbă, ca să ne dea la sfârșit anafură. Popa Dinos tăia bucățele măricele, știa că multă lume venea la împărtășanie doar ca să mănânce anafura, nouă ne dădea și două în plus, „astea-s pentru părinții voștri“, zicea. Când nu puneau creștinii bani în cutia milei, îi ocăra, „da, normal, anafura știți s-o haliți, dar să dați ceva bisericii nu vă lasă inima!“. Știa el însă cui bate obrazul – câte unei cucoane de speculant sau țăranilor care cumpăraseră de curând casă în Cetățuie cu plata în natură, două burdufuri de ulei și două căruțe de grâu pentru casă cu curte, și care își părăsiseră satele pentru că erau căutați de partizani.

Câteodată ne duceam și la Biserica Sfântul Atanasie, un om sfânt preotul de-acolo, blând. Ne făcea semn să așteptăm și ne-aducea o felie întreagă de prescură. Dar nu ne duceam des acolo, pentru că fii-su, Avakoum, când trecea pe lângă mine cu cădelnița, în timpul slujbei, îmbrăcat ca un țârcovnic, îmi

șoptea că vrea să-mi facă porcării și să nu fac nazuri. Cam ce îmi cer mereu bărbații, dar nu-mi stătea mie mintea atunci la lucruri dintr-astea. De când mă știu, îmi cer același lucru – firește, îi aț ât și eu, că sunt apetisantă, cum să nu cedez apoi.

Mama noastră nu mergea niciodată la slujba de duminică, asta din vremea lui Alfio, fiindcă știa că o să fie scandalizați credincioșii. Doar o singură dată s-a dus, la paraclis, și una i-a strigat „afară din biserică trădătorii", dar popa Dinos a oprit-o. Întrerupe rugăciunea și îi zice „ascultă, femeie, nu mai judeca, e loc în biserică pentru toată lumea". Dar maică-mea n-a mai călcat pe-acolo. Și aici, la Atena, doar în biserica de la cimitir a intrat, când deja era în sicriu. Și-n genere demnitatea asta a ei am moștenit-o și eu. Odată – eram în turneu, în Thessalia și mai sus –, un tip din public tot făcea insinuări în timp ce jucam, cu voce tare, „cât vrei pe noapte", striga. O dată, de două ori, până când întrerup eu reprezentația, mă duc la el și-i zic „ascultă, domnule, cu ce drept ne jigniți?". „Pentru asta am plătit, duduie", face ăla. „Nu ești actriță? Ei, atunci ești curvă." „Ia ascultă, domnule", îi zic eu, „poate că om fi curve, dar nu și rupte-n fund! Nu ne întrerupeți activitatea!". Ăla a început să râdă, dar dup-aia directorul trupei îmi zice: „Mă Raraou, tu în loc de creier ai o tărtăcuță".

La puțină vreme după ce domnul Vittorio i-a luat locul lui nenea Alfio, s-a prăpădit și biata Afrodita. S-a luptat mult cu moartea. Ne așteptam să se întâmple în orice moment, asta timp de două luni, maică-mea și doamna Kanello vegheau la ei acasă, cu rândul, în fiecare noapte, ca să nu trebuiască să înfrunte singură moartea mama bolnavei, era prima dată când murea cineva din familie. Maică-sa nu închidea un ochi toată noaptea, croșeta danteluri pentru zestrea Afroditei (le-a vândut după Ocupație) și din când în când își scotea ochelarii și o verifica pe muribundă, să vadă dacă mai respiră. Și apoi își continua brodatul. Și, alături, maică-mea moțăia, eu dormeam iepurește, cu picioarele vârâte sub așternuturile Afroditei, „bravo, îi încălzești picioarele", zicea maică-sa, numai că Afrodita nu mai simțea deloc căldura. Și nici frigul. Iar eu îi zisesem maică-mii: „Mamă, dacă moare în timp ce dorm, să mă treziți! Să nu mă molipsesc". Credeam că moartea e contagioasă.

Fanis s-a dus la ei doar o singură dată, ca să facă un comision, și Afrodita l-a alungat, „nu intra în cameră", i-a zis, „am boala". Atunci ftiziei îi ziceau boală,

era foarte la modă, și în romane apărea, tinerele părăsite de iubiți se îmbolnăveau mereu de ftizie.

Nu că n-aș mai fi văzut mort, ba dimpotrivă. Înainte de război, era ceva foarte obișnuit. În Cetățuie, toți care se operau de apendicită ieșeau morți din spital, în majoritatea cazurilor, chiar și persoane din familii înstărite, până și fiul unui bancher a murit de la operație, un flăcău de șaptespe ani.

Eram o fetiță de șapte ani când am văzut pentru prima dată un mort, dar nu m-a impresionat deloc. Semăna cu restul oamenilor. Era într-un sicriu descoperit. Lângă el, hamalul care ținea capacul, în urmă, popa care psalmodia și dădea binețe între timp, dacă trecea vreun cunoscut. Ceva mai în spate, rubedeniile îndoliate, țârcovnicii cu ripide[14] (uneori, țârcovnicii își ciocneau intenționat ripidele), iar în urma lor ceilalți participanți. Cortegiul funerar o lua pe strada principală din Cetățuie, așa cereau aproape toate rudele răposatului; pe lângă faptul că era și o recunoaștere socială, voiau asta și pentru ca mortul să-și ia rămas-bun de la drumul pe care își făcea plimbarea de duminică. Și pe unde trecea convoiul, proprietarii de magazine își închideau ușile un minut, în semn de respect, își făceau cruce și apoi intrau ca să-și vadă mai departe de afaceri. Trecătorii își scoteau pălăriile și așteptau cu capul plecat să treacă mortul și preotul îmbrăcat în odăjdii.

Și uite așa n-am fost impresionată că murise Afrodita, important era să nu se lipească de mine moartea. De la trei ani am tot auzit povești cu morți, că se trezesc noaptea și cer fel de fel de lucruri de la cei vii. „Astea-s basme“, mi-a zis nașa mea. „Nu e adevărat, fata mea, morții sunt oameni buni.“

Mai târziu, cu Ocupația și partizanii, am văzut și morți fără sicriu, am văzut și un mort ucis de două săptămâni și descompus, sus în clopotniță, asta a fost atunci când ne-au eliberat partizanii, înainte să ne elibereze și englezii. Am văzut și soldați din Batalioanele de securitate[15] legați la zid și sfâșiați cu cuțitul în formă de x, de la umăr și până jos, cu pantalonii în vine. Acuma, firește, că am trecut de șaizeci de ani (deși nu se vede, toți îmi dau patruzeci, unul chiar își pusese prezervativ, ca să nu mă lase gravidă, tâmpitul!), acuma, când văd mort, mă tulbur, așa cum e și normal. Bine, ai putea zice că una e să fii copilaș

într-un orășel de provincie, și alta doamnă la Atena, și mai ales artistă, câte nu mi-a fost dat să văd la viața mea!

Pe Afrodita n-am văzut-o moartă, pentru că, în după-amiaza când s-a prăpădit, eu mă jucam afară. Și mă vede atunci doamna Kanello și mă trimite la o fermă, unde mi-au dat lapte pentru Fanis, care era în creștere atunci.

Când m-am întors, „Afrodita se stinge, i s-a terminat firul vieții", îmi zice maică-mea, „să mergem să ne luăm rămas-bun de la ea". Eu, abia ce-am urcat treptele până la ei, am găsit ușa deschisă, zici că aveau o aniversare; doi italieni chiar crezuseră că e bordel și urcaseră până la intrare. Arunc o privire înăuntru, în odaia fetei, doar picioarele i se zăreau, doamna Kanello i le frecționa ca să i le încălzească și maică-sa împletea dantelă. Dar tocmai atunci îmi strigă de jos Fanis „au adus partizani, hai și noi!". O luăm la fugă spre piața publică, dar degeaba. Când aduceau partizani uciși, îi descărcau în piață, ca să luăm aminte. Acuma însă aduseseră partizani vii, îi ținuseră la arest – pentru arest închiriaseră o casă obișnuită.

Erau acolo și partizane. Toți erau sfrijiți, numai piele și os, era prima oară când vedeam femei cu mantale militare, păreau niște țărănci. Italienii ne-au lăsat să ne zgâim la partizani, apoi însă a venit camionul cu nemțălăi și ne-au împrăștiat, „*via*, *via*", ne ziceau. Și-am plecat. Așa s-a făcut că am văzut pentru prima dată partizani vii. Îi țineau în bucătăria penitenciarului, înghesuiseră acolo vreo douăzeci de persoane, mare minune cum de încăpeau toți acolo. Asta mă preocupa în primul rând, pe lângă mantaua pe care o purtau femeile. Eu n-aș fi purtat manta nici dacă aș fi crăpat de frig, nici dacă mi-ar fi cerut-o nu una, ci zece patrii, de atunci eram cochetă, fără să-mi dau seama, de-aia m-au vânat mereu bărbații, chiar și acuma unii.

Oricum, am fost tare dezamăgită de partizani, ca bărbați. Toate vorbeam despre ei pe ascuns, și eu mi-i închipuisem ca pe căpitan Nemuritoru'[16] din romanele cu tâlhari, pe care ni le citea domnișoara Salomi: vânjoși, înalți de trei metri, trupeși și cu un zâmbet victorios, așa cum arătau, după război, starurile americane din filmele de război, în care eliberau țări exotice. Domnișoara Salomi îi venera pe partizani – se trăgea și din familie de comuniști, o să zici. Ne adunam acasă la familia Tiritomba, asta înainte să plece în turneu, și ne amăgeam foamea zicând glume. Mama Afroditei își

aducea și dantelurile cu ea, maică-mea, haine de cârpit, iar doamna Kanello ne făcea cinste cu chiftele de năut. Și comentau tot timpul ce mai spusese la radio domnul Churchill. Doamna Adriana Tiritomba tricota flanele din lână deșirată. Împleteau Flanela Partizanului, asta fusese ideea doamnei Kanello, așa cum, în timpul războiului din Albania, împletiseră Flanela Soldatului.

Domnișoara Salomi croșeta izmene. Într-o zi, le despăturește, ca să le măsoare, ne uităm și vedem că împletise o chestie lungă de doi metri și cu un prohab între picioare cât un cap de copil. „Mă femeie, ai înnebunit de tot?“, îi zice doamna Kanello, „în asta încap trei oameni“. „Mă denigrezi pentru că ești monarhistă și vrei să faci de râs Mișcarea“, i-o retează Salomi, „partizanii sunt niște zdrahoni, ce credeați?“. „Da, sigur, vrabia mălai visează“, îi zice doamna Adriana. Și arată spre prohabul care atârna între craci. Și de la asta s-au luat la ceartă. Eu însă de atunci am rămas cu ideea că partizanii erau mai înalți decât oamenii obișnuiți, și de-aia am fost dezamăgită în seara aceea, când i-am văzut prima oară vii în bucătăria penitenciarului.

După ce-am plecat de la penitenciar, mi s-a făcut somn și m-am dus acasă ca să mă culc, așa că n-am văzut cum s-a stins Afrodita. Venise chiar și domnul Vittorio, dar i-am zis că mama nu e acasă, și-a plecat. Dup-aia am spălat vasele și am curățat podeaua – iarăși se ițiseră niște lăstari. Iar în colțul găinușei parcă începuse să se formeze o scobitură în pământ. Se pare că găinușa se afunda tot mai mult în pământ.

Doar la înmormântare am apucat să mă duc, dar n-am stat mult, alături era un parastas și m-am cărat cu Fanis după colivă. Însă am luat parte la excursia Afroditei, asta cu aproape o lună înainte să moară.

Cu aproape o lună înainte să moară, zice Afrodita: „Mami, vreau să mă duci în excursie. Să văd marea.“

Portul se afla la o distanță de unsprezece kilometri cu trenul față de Cetățuie, o distanță enormă atunci pentru provincie, nu te gândi la Atena acum, cu troleele ei. Eu văzusem marea; înainte de război, ne duseserăm într-o excursie de o zi, cu școala, în portul nostru. Afrodita n-o văzuse deloc, tot avea de gând să meargă, asta înainte de război, dar mereu intervenea ceva. În timpul Ocupației, unde să te duci la mare, nemții rechiziționaseră trenul portuar, doar contrabandiștii aveau permisiunea să urce în trenul ăla. Așa că Afrodita privea

marea doar din vârful colinei, ceva mai încolo de biserică, acolo unde o duceam la păscut pe răposata noastră găinușă. Și cu o lună înainte să se sfârșească, îi zice maică-sii: „Mami, vreau să mă duci la mare“.

De ceva zile, maică-sa, doamna Fani, închisese și ferecase obloanele de la fereastră. „Ca să nu intre frigul“, a zis ea. De fapt, pregătea casa pentru doliu. „Trebuie să-l anunțăm pe bărbatu-meu în legătură cu copilul“, mă rugase pe mine să-i transmit doamnei Kanello. Abia atunci am aflat că tatăl Afroditei se înrolase în rezistență, dar o țineau secret, doamna Kanello mă pusese să jur în fața icoanelor că nu-i spun maică-mii, din cauza domnului Vittorio, firește. În plus, uitase că doamna Fani nu se înțelesese niciodată cu bărbatu-su – o căsătorie nefericită. Și-mi zice să-i spun mamei bolnavei: „Pentru Dumnezeu, doamna Fani, dacă află bărbatu-tu și coboară din munți, îl saltă, îl au în vizor“.

Și din senin doamna Kanello își lasă baltă copiii și bărbatul, își ia câteva zile de concediu și se duce la maică-sa, care nu se simțea bine. (O curvă bătrână și aia, la nouăzeci și șase de ani le făcea ochi dulci până și nepoților, o fățarnică până-n ultima clipă, doamna Marika, și foarte frumoasă, recunosc, deși mă beștelise când m-am dus la ea acasă cu Alfio – în fine, să-i fie țărâna ușoară!)

Doamna Fani își baricadase atunci și ușa de la intrare, pentru că se întețise foametea, ea era de familie bună și nu ieșea nici să cerșească, nici să se bată pentru un castron de supă la cantină. De altfel, la ce bun, ftizia crescuse mult în fiică-sa. Și asta a durat aproape o lună, eu și uitasem că mai există, baricadate în casă cum erau și fără să scoată o vorbă. Doar noaptea auzeam un vaiet, ca de lup. Doamna Fani răcnea în vis, de foame. În loc să viseze mâncăruri, ca să se mai amăgească, aia urla – așa mi-a explicat după război doamna Kanello. Eu auzeam urletul – îți dai seama, dacă ești subnutrit, n-ai un somn adânc – și întrebam „mamă, ce se aude?“, iar ea îmi răspundea „culcă-te la loc, o fi intrat vreun șacal în oraș sau poate că torturează nemții pe careva la Comandatură“. (Despre italieni nu spunea nimic de rău.)

Și-ntr-o dimineață de aprilie, doamna Fani deschide obloanele, cu un aer victorios. „Vecinelor“, a strigat veselă, dar plânsă, „să facem o excursie la mare!“. S-au deschis ușile de la toate balcoanele din jur, dar doamna Fani a venit mai întâi la noi acasă, tare onorată s-a simțit atunci biata maică-mea.

„Coană Asimina“, face mama Afroditei, „i-a fugit tot sângele din corp fiică-mii, așa că nu mai e niciun pericol să vă dea boala. Și vrea să meargă la mare“.

Și am ieșit toate afară. „Câte femei suntem?“, întreabă una. M-au numărat și pe mine printre femei. Și-am ieșit unșpe la socoteală. A venit și Fanis cu noi. Și cum trenul fusese rechiziționat de nemți, am luat-o la picior spre port – Ypinemon[17] îi zice, acuma mi-am adus aminte –, ca să salute marea Afrodita și să-și ia rămas-bun, că asta fusese dorința ei de dinainte de război.

Și ușa de la intrare s-a deschis și patru vecine au coborât-o pe Afrodita, care era așezată pe un scaun, și ne-am pornit la drum. Și n-am închis ușa, am lăsat casa să se aerisească.

Afrodita se împuținase la trup. Adio sâni, mi-am zis. Picioarele i se scurtaseră, era iarăși micuță, ca un băiat de doișpe ani bolnav de malarie. De parcă trupul ei, în momentul în care prinsese să se înalțe și să se întindă, văzuse ceva și se speriase, iar acum voia să devină iarăși mic.

Și am cărat-o așezată unșpe femei. Unșpe kilometri de mers până la Ypinemon. Am cărat pe rând scaunul, ne schimbam câte patru la fiecare o sută de pași. Și pe drum, țăranii aruncau cu pietre în noi, ca să ne îndepărteze, nu cumva să furăm corcodușe necoapte sau lăstari de viță de pe garduri. Micuțul Fanis a reușit să fure o salată.

De câteva ori, am ajutat și eu la căratul scaunului, împreună cu alte trei femei. Cred că atunci, în excursia aia a noastră, mi-a fost acordată onoarea de a deveni femeie. Niciuna – femei în toată firea, mi se părea mie – nu mi-a zis „copilă“ sau „amărâto“ sau să-i fie teamă că am obosit, niciuna dintre femei nu mi-a făcut vreun favor. Și uite așa, până s-ajungem la Ypinemon, din copil m-am făcut mare și femeie.

Am întins o pătură pe plajă, Afrodita voia foarte aproape de valurile mării. Am pus-o jos, era cam răcoare și umezeală și ni se făcuse pielea de găină la toate. Apa mării o stropea pe Afrodita, dar pielea ei nu reacționa, nu se zgribulea. Era ca un bun părăsit, o valiză care fusese cărată ca s-o ia vaporul din cursa de dimineață, dar uitase s-o ia. Și asta m-a făcut să înțeleg că Afrodita e pe ducă, faptul că nu tremura de frig. Degeaba se loveau de ea stropii sărați ai valurilor, nicio reacție din partea Afroditei. Avea doar un zâmbet veștejit.

Ne-am întins și noi și am mâncat stafide și două gutui coapte cu must de struguri. Afroditei nu-i era deloc foame, ținea două boabe de stafide în pumn, „n-are poftă de mâncare de-o lună“, a zis maică-sa. Singurul lucru bun de la gustul de sânge pe care-l simțea adesea în gură era că făcea să-i dispară foamea. Noi, restul, am mâncat. Afrodita doar privea marea și ținea boabele alea două și stătea la soare și privea marea, și la un moment dat și-a tras pătura peste picioare, care deveniseră iar ca de copil, iar spre după-amiază a strigat brusc „Trăiască!“, o singură dată. Apoi n-a mai zis nimic.

La întoarcere, am făcut cu schimbul la scaun mult mai des, pentru că toate eram nemâncate de luni bune și ni se împuținaseră puterile. Și niciuna nu transpira, fiindcă niciuna n-avea de unde să aibă sudoare.

Și când ne-am oprit la Erimeon, ca să adunăm buruieni, deja se înnorase. Muntele din preajmă se făcuse mai întâi roșu, apoi pălise. Fanis, mititelul, s-a așezat lângă Afrodita, nu știa să deosebească ierburile copilul – bărbat, vezi bine! – și era tot timpul bucuros, știa că suntem în excursie și, ce-și zicea, e moment de sărbătoare. Ședea lângă Afrodita și îi punea întrebări în legătură cu ce-l frământa pe el. „Afrodita, de ce mi-ai zis că s-a prins boala de tine? Afrodita, ce e boala?“ Mereu i-a mers mintea. Se pare că atunci Afrodita s-a resemnat că e pe moarte și i-a zis: „Boala, Fanis, e o fetiță orfană și însetată de sânge, care suferă tot timpul de frig. Și când dă peste vreun om bun la suflet, care doarme fără grijă, i se cuibărește la piept, ca să se încălzească, suge la sânul lui și nu mai vrea să plece.“

Acasă am ajuns pe înserate. Și în șaptespe zile Afrodita s-a curățat de la cât sânge scuipase. Și-n groapă i-au pus un steguleț de hârtie, ca un salut din partea lui taică-său. Mai târziu, după ce partizanii au eliberat Cetățuia, s-a întors și taică-său și i-a dus la mormânt un steag adevărat, din pânză. Un an mai târziu, când au fost așa-zisele evenimente din decembrie[18], l-au arestat și l-au ucis. Nevastă-sa însă, doamna Fani, e bine, e și ea la Atena acum.

Acuma, ca să-ți zic cinstit, eu n-am priceput niciodată eroismele astea. Mă tot gândesc, dacă le-am fi permis nemților să ne străbată atunci țara și să se ducă unde aveau ei treabă, fără să le fi stat în cale? N-ar fi fost mai bine? N-am fi scăpat și de Ocupație, și de foamete? Adică ce-am avut de câștigat în plus – și personal, și național – că ne-am dus în Albania și pe front și am împletit

degeaba atâtea flanele? Alte naţii care nu li s-au opus nemţilor, ce, au fost mai proaste? Doar pe noi ne-a tras în piept nemernicul ăla de Churchill, fie-i blestemată ţărâna? Şi apoi, mereu o zic, ce-am avut de câştigat cu aşa-zisa Eliberare? Un rahat în ochi, asta am câştigat! Şi că din banii primiţi prin Planul Marshall am reconstruit bordelul lui Mandilas din Cetăţuie şi un local cu bouzouki la Atena, pe strada Syngrou, clubul de muzică „Tridentul“. Se zice că a fost prima clădire construită în Grecia cu bani americani Marshall – asta în timpul lui Tsaldaris[19].

La fel i-am zis şi unui director de trupă, iar ăla m-a alungat în mijlocul turneului. Nu era de-ajuns că se unduia ca o domnişorică, mai era şi patriot, de parcă eu n-aş fi patrioată. Normal, dacă aş fi fost vreun băieţaş, nu m-ar mai fi dat afară din trupă tocmai la mama naibii. Nu m-am abţinut şi i-am zis-o, iar ăla a făcut spume la gură.

La trei zile după înmormântarea Afroditei, s-a întors şi doamna Kanello cu un sugar în braţe, nici nu împlinise patruzeci de zile. Şoc în tot cartierul, popa Dinos a blestemat-o, „nu mă blestema“, zice ea, „şi o să mi-l botezi, Aris îi pui numele“. „Eu nu-mi dau binecuvântarea pentru nume de zeu păgân“, zice el furios, numai că până la urmă Aris l-a botezat, la timp şi fără alte nazuri. Noi credeam că se dusese la maică-sa, care era suferindă. „E bine-mersi maică-mea, nu cobi, măcar s-apuce Eliberarea“, a zis Kanello. „Copilul e al soră-mii.“ (Maică-sa, doamna Marika, a apucat şi Eliberarea, şi primul concurs de frumuseţe, şi Dictatura, era soi zdravăn.)

De fapt, soră-sa, partizana, rămăsese gravidă şi îi venise vremea, iată tot secretul. Bărbatu-su o ascunsese la o stână, unde s-o care după ei pe coclauri şi la atacuri, femeie cu burta la gură, şi oricum era inutilă ca luptător. „În plus, căpitane, s-a îngrăşat şi o iau uşor în vizor“, a zis unul din grup.

Aşa că i-au ordonat doamnei Kanello să vină. Aia s-a înfăşat – chipurile, era gravidă –, a trecut de blocadă şi a ajutat-o pe soră-sa să nască, altă ţicnită şi aia. Pentru orice eventualitate, bărbatu-su îi lăsase o puşcă şi câteva grenade, dacă era nevoie. Doamna Kanello i-a tăiat cordonul bine-mersi, după care a aruncat şi-o grenadă în trecătoare, aşa, de noroc bun, că era băiat copilul; s-au speriat oile, cu chiu cu vai au reuşit să le adune din nou în ţarc. „Măi, am supt lapte la stână ca un şarpe“, ne povestea doamna Kanello în timp ce alăpta copilul.

„Haiducelul meu, ia și suge!“, îi zicea. Se descheia la nasture și împingea bebelușul să găsească sfârcul. De la atâtea nașteri, se pare, doamna Kanello avea mereu lapte. Oricum, pe micuț l-a alăptat până la Eliberare, acum e în pragul pensionării și el, a lucrat în comerțul maritim, un bărbat frumos. Dar de stânga, dar-ar groaza în el!

Pe atunci, femeile păstraseră un obicei de dinainte de război, și anume ieșeau să-și alăpteze copilul pe treapta de la intrare, cu sânul afară, niciun soț nu se simțea jignit. Firește, doar femeile simple făceau așa ceva; în rest însă, erau foarte onorabile. Că dacă vreun străin îi arunca nevesti-sii o privire, soțul o învinețea în bătaie – dacă nu era prea bine făcut la trup. Dacă era vânjos, atunci se ducea și-l snopea pe bărbatul care-i făcuse ochi dulci nevesti-sii. Totuși, în timpul Ocupației, bărbații nu trăgeau cu ochiul la mamele care alăptau, ai noștri adică. Pe mine însă, care aveam treișpe ani, mă sorbeau din priviri. Ba chiar doi-trei mă invitaseră la școala de dans. „Nu te duce, nefericito, îți rup picioarele dacă faci așa ceva“, m-a avertizat doamna Kanello când am întrebat-o (de la maică-mea nu ceream sfaturi de bună purtare, fiindcă se considera trădătoare și indecentă, din cauză c-o vizitau italieni).

Școala de dans era într-un fost depozit de lemne. Farmacistul, domnul Patris, care locuia cu chirie deasupra, o lua ca pe un afront personal, avea, vezi Doamne, și soție franțuzoaică, iar aia nu prea voia să aibă de-a face cu societatea bună din Cetățuie. Școala de dans era exclusiv pentru bărbați. Mamele de familie bună își trimiteau acolo băieții ca să-i pregătească pentru intrarea în societate. Pe fete le învățau chiar mamele lor să danseze ori îl chemau pe profesorul de dans pentru lecții la domiciliu. Profesorul de dans, domnul Manolitsis, preda tango, foxtrot, vals, rumba, în special, și vals ezitasion. Odată cu Eliberarea, a predat și swing. Făcea pe partenera el însuși, era corpolent, dar scund și agil, cu tocuri înalte, ne saluta foarte politicos când trecea pe la biserică. După zece lecții, cursanții avansați dansau între ei și domnul Manolitsis îi prelua pe noii începători. Când terminau lecțiile și absolveau, cursanții nu plecau, se duceau acolo în fiecare după-amiază. Era ca un centru de distracție, și toți cei de-acolo visau să danseze și cu o parteneră femeie, nu doar cu colegii lor.

Totuși, câteva se strecuraseră acolo. Și s-au ales cu o faimă proastă pentru tot restul vieții – sau cel puțin până s-au măritat. De-aia nu vedeai vreo femeie pe acolo. După-amiaza târziu își făceau apariția bărbați mai în vârstă. Dansau cu toții între ei, adulți și tineri, făceau pe partenera cu rândul, și așa niciunul nu-și simțea amenințată bărbăția. Se zvonea că unii elevi de gimnaziu chiar fumau acolo.

Asta comentau femeile când ne adunam acasă la doamna Kanello. Iarna, stăteam așezate în cerc – păstraserăm obiceiul ăsta de dinainte de război, când stăteam așezate în jurul sobei cu mangal. Acuma ședeam roată și în mijloc era gol, unde să mai găsești mangal?! Venea și mama Afroditei. Își aducea întotdeauna cu ea lucrul de mână, dantele, ca de obicei, articole pentru trusoul de zestre, iar după Eliberare chiar a început să aibă și clientelă, a vândut la preț bun tot ce croșetase în timpul Ocupației pentru fiică-sa, i-a cumpărat danteluri până și un englez, un diplomat.

Ședeam în cerc în jurul locului în care pe vremuri era soba, fiecare cu câte o păturică de lână pe picioare, ca să ne țină de cald, dar și ca să nu ni se vadă grăsimile, cum glumea doamna Kanello. Asta însă, la fel ca alte glume mai deocheate, le evita când era prezentă și maică-mea. Kanello era din fire un gentleman autodidact. Îndrepta discuția spre viața socială din Cetățuie sau politică. „Măcar am scăpat de ticăloșii ăia de regi", zicea ea. Dacă ni-i aduc iar înapoi englezii, asta-n cazul în care învingem, o să se răscoale iarăși toată Grecia." Atunci a deschis maică-mea gura ca s-o contrazică. „Grecia fără rege nu există", a zis ea.

La parastasul de patruzeci de zile al maică-mii am aflat de la doamna Kanello că atunci, cu primul ei italian, nenea Alfio, s-a dus la popa Dinos să-și mărturisească păcatele și, după cum a aflat doamna Kanello de la părinte, o mare grijă a maică-mii era familia regală. (Vezi bine, popa Dinos era prima cață din cartier, așa că, dacă voiai să ți se afle secretele, era de-ajuns să te duci la el și să i te spovedești – în fine.) Maică-mea era monarhistă. Credea c-o să învingă aliații și o să redea onoarea Coroanei regale. Dar apăsarea cea mare a maică-mii, a zis popa, era că păcătuia cu dușmanul: cu ce obraz avea să trăiască ea, o adulteră trădătoare, în aceeași țară alături de cinstiții și strălucitii regi? „Nu te mai frământa, Asimina", îi zisese țăcănitul de popă, „n-ai avut altă cale ca să-ți

salvezi copiii de la moarte. Și eu, în locul tău, m-aș fi făcut curvă ca tine“. Auzi la el, „curvă“, și cine, un popă curvar, amantul Ritei! „De-atunci i s-a adâncit maică-tii depresia“, a zis Kanello. „Mereu s-a considerat o trădătoare, dar curvă niciodată nu s-a gândit c-a fost. Și când i-a zis-o și popa, și-a pierdut stima de sine pentru tot restul vieții.“

Firește că eu nu știam toate astea atunci când discutam despre regi în jurul golului lăsat de absența sobei. Mă gândeam doar că, înainte de război, puneam pe cărbuni și foițe de staniol, ca să nu facă jar prea repede. Din punct de vedere politic, nu știam pe ce lume mă aflu.

Societatea bună din Cetățuie nu-i privea cu ochi buni pe partizani. După primul an de Ocupație, aproape toate familiile bune din oraș au început să primească italieni în saloanele lor. Unii își puneau saloanele și la dispoziția nemților, însă ăia erau asociali, nu intrau în casa subjugatului. Italienii, în schimb, ce neam plăcut și ăștia! Intrau unde li se deschidea ușa și-ți mulțumeau de mii de ori. Dacă au acceptat ei să vină și la noi, unde aveam pământ pe jos. Acuma o să-mi zici că nenea Alfio și domnul Vittorio nu erau ei de categoria întâi, ca ăia care intrau în casele societății înalte de la noi.

Partizanii nu erau apreciați deloc în niciuna dintre casele astea, asta o știam cu certitudine din gura lui Kanello și, mai târziu, a lui Salomi, pentru că la anumite serate familia Tiritomba era chemată de gazde să interpreteze câte un număr în fața italienilor. Și ăia râdeau mereu, deși nu pricepeau limba, și tot timpul aplaudau – amabil popor. Într-o situație dintr-asta, domnișoara Salomi m-a luat și pe mine cu ei, ca să particip. „Nu spui nicio vorbă în scenetă“, îmi zice, „tu pur și simplu stai și nu faci nimic, iar eu te împing spre Adriana și ea spre mine, n-are de ce să-ți fie teamă“.

De ce să-mi fie teamă? Italian mai văzusem. Am participat la scenetă și pot spune că din seara aia am simțit că sunt făcută pentru scenă. Nu mai zic că aveau niște mâncăruri ca alea pe care le vedeam la cinema. Imediat ce gazdele au coborât scara ca să-și conducă spre ieșire oaspeții, trupa a tăbărât pe farfuriile aproape goale, „mănâncă, amărâto“, face doamna Adriana, „numa’ nu-mi păta rochia, că te strâng de gât“. Mă îmbrăcase într-o toaletă ca de Evul Mediu, gen *Cavalleria rusticana*, era un costum de teatru, le cumpăraseră de la niște cântăreți de operă. Mi-am băgat maioul în chiloți, le-am strâns brăcinarul

(nu foloseam elastic pe vremea aia) și-am îndesat în corset ce mi-a căzut sub mână – nimeni nu s-a prins. Și le-am dus pe toate acasă apoi și au mâncat și ai mei.

Toate familiile care invitau italieni la ele acasă îi înjurau pe partizani. „Ai răbdare, o să vezi tu cum o să cadă capete când coboară în oraș partizanii“, zicea doamna Kanello. Și ascultau tot timpul la radioul clandestin știri despre sănătatea familiei regale, se aflau la adăpost, în Africa, dacă nu mă înșel, „nu s-o găsi vreun canibal să facă o faptă creștinească și să-i mănânce?!“, zicea Kanello, și pe noi ne treceau fiorii. Eu, recunosc, sunt democrată, dar n-am nimic cu regii. A fost o mare mojicie din partea ălora care au alungat familia regală atunci, cu referendumul. De-atunci, fără regi, mă simt de parcă aș ieși fără chiloți pe scenă. Eu întotdeauna o să-i votez, la fiecare alegere, că-s ele parlamentare ori locale. Oricare ar fi numele de pe buletinul de vot, eu iau unul, indiferent de partid, lăcrimez un pic și scriu pe el: „Votez monarhia, Raraou“. Carnetul meu de votant e la deputatul nostru, i l-am dat când ne-a adus pe cheltuiala lui la Atena, are și carnetul maică-mii, încă votează biata de ea, chiar și moartă.

Dar până aici. Or fi bune și patriotice și foarte la modă toate chestiile astea stângiste, sindicalismele și marșurile, eu și la proteste mă duc, și grevă fac, dar de regi nu mă pot lipsi! De când i-au alungat, nu m-am mai putut bucura de niciun Paște, chiar dacă mi-au dat și primă de sărbători. Pe vremuri, adică înainte de Republica Democratică, mă duceam doar la slujba de Înviere de la Mitropolie. Aprindeam o lumânare și mă gândeam că de la aceeași flacără și-o aprinsese și regele! Și comandantul forțelor armate! Și mă întorceam la mine în apartament, aprindeam candela și păstram flacăra nestinsă până la Paștele următor, chiar dacă nu sunt o persoană evlavioasă. Acuma, gata cu candela! Nu pricep cum putem avea pretenția să fim considerați europeni fără regi.

Acum nu mă mai duc la Mitropolie de Înviere. Adică, nu c-aș fi foarte evlavioasă, sunt doar atâta cât trebuie. Pe maică-mea o credeam evlavioasă, pentru că nu vorbea niciodată despre cele sfinte. Într-o după-amiază însă, când ne-a trimis să ne adăpostim în biserică, să nu ne plouă cât timp era în vizită nenea Alfio, iar eu i-am zis că mi-e teamă de biserică, mai ales seara, neluminată și cu sfinții ăia răutăcioși de pe iconostas, ca niște sălbatici mi se

păreau, îmi zice maică-mea: „Nu te teme de Dumnezeu, Roubini! Nu-ți fie teamă de El, că nu există. Ia-l pe Fanis și băgați-vă acolo, ca să nu răciți! Doar la asta e bună biserica. Și pentru împărtășania cu care vă miluiește în fiecare duminică popa. Așa că ia copilul“, zice, „și adăpostiți-vă înăuntru până termin, n-aveți teamă în biserică, nu există nimeni acolo. Acasă să vă temeți“.

Asta a fost singura lecție de religie pe care mi-a ținut-o maică-mea.

Și în ultimele ei zile de viață, aici, la Atena, când am priceput că se duce și am vrut s-o fac să se împărtășească, dar pe ocolite, ca să nu aibă vreo bănuială, i-am zis: „Mamă, ce ziceți, să-l chem pe părinte să vă citească paraclisul?“ S-a întors pe-o parte și s-a uitat la sticluța cu medicamente.

Doar o singură dată am auzit-o strigând „Maică Precistă!“. În ziua în care nemții i-au prăpădit mânuța lui Fanis al nostru. Asta înainte să-l cunoaștem pe nenea Alfio. Mi-aduc aminte că, din cauza foamei, era agitație în cartier. La un moment dat, doamna Fani, mama Afroditei, ne-aduce la cunoștință că magazia familiei Liakopoulos e plină cu cartofi. Nici nu știu când s-a răspândit vestea atât de iute în cartier și ne-am adunat cu toții în piațeta din fața magaziei, care se afla ceva mai încolo de biserica noastră. Să fi tot fost vreo cincizeci de cetățeni, femei și copii, majoritatea, duminica la amiază, unii aduseseră cu ei și târnăcoape, ca să spargă ușa. Dar au apucat nemții să vină înaintea noastră, îi anunțase chiar Liakopoulos, ca să restabilească ordinea, că mulțimea atenta la avutul lui. „Înapoi“, ne-a zis Kanello. Ținea în mână o cazma, gata să dea năvală, când s-a auzit camionul. „Înapoi, nemții“, ne zice, „retrageți-vă, ăștia n-au de gând să franeze, o să ne zdrobească“.

Ne-am lipit toți de zidul de vizavi, camionul a oprit în fața casei, domnul Liakopoulos, la fereastră, cu cravată și pălărie pe deasupra. Idiotul se uita la noi, nu pricepea.

Nemții îndreaptă o mitralieră spre noi. Nu ne-am temut, de ce să ne temem, în fiecare zi îndreptau câte o mitralieră înspre noi. Apoi, din vehicul coboară doi, sparg storul și deschid magazia. Abia atunci a priceput domnul Liakopoulos că și-o făcuse cu mâna lui. Sparg storul, ne uităm înăuntru: în magazie, stive cu saci de cartofi. Nemții s-au apucat să-i încarce în camion. Când a văzut una ca asta, domnului Liakopoulos i s-a făcut rău, l-au cărat înăuntru fiicele lui, una chiar îl îndopa cu apă.

– N-o să-ți mâncăm noi cartofii, băi ticălosule, dar nici tu n-o să-i vinzi la negru! Speculantule! îi strigă Kanello.

– Ai grijă la limbă, madam, că altfel te reclam la Comandatură! îi zice una dintre fiicele lui Liakopoulos.

– Hai fă-o, ce mai stai, hoașcă ce ești! îi strigă doamna Kanello. La o zi distanță sunt partizanii. O să-i pun să-ți ardă casa, și pe voi cu ea, eu îi pun foc, știu eu cum!

(Și-ntr-adevăr, le-a ars casa când au venit partizanii, dar a fost o pură coincidență.)

Nemții continuau să golească magazia, sechestru. Noi stăteam încremeniți acolo și ne curgeau balele. „Pietre să li se facă-n stomac cartofii, să li se înfunde-n cur“, a strigat domnișoara Salomi, deși nu prea tare, din precauție.

Și nu se apropia nimeni. Camionul era la ușa lui Liakopoulos. Peste drum, noi, înghesuiți unul într-altul, iar la mijloc, piațeta, goală. Nu voiam s-avem de-a face cu nemții. Doar să-i ucidem ne doream. Mă feresc să mă gândesc la nemți, pentru că nu mă mai ia somnul și mă înfurii, chiar și azi.

Dintr-un sac pe care-l cărau doi nemți s-au rostogolit trei cartofi. Noi, strânși lângă zid, am oftat în același timp. „Niciuna să nu mișteˮ, zice atunci un bărbat. Nemțălăul care stătea cu mitraliera pe camion ne-a zâmbit și a arătat cu arma spre cartofii împrăștiați. „Să nu vă lăsați păcăliți și să vă duceți!“, a zis încă o dată bărbatul. Ceilalți nemți se opriseră din cărat și căscau gura la noi. Stăteau la pândă. Eu parcă îi auzeam pe-ai noștri cum respiră. „O să-i zdrobească atunci când dau înapoi“, a zis doamna Fani. „O să-i zdrobească, porcii.“

Nemții, nemișcați, zâmbitori. Noi, nemișcați.

Și atunci țâșnește micuțul meu Fanis, bietul de el, și se îndreaptă spre mijlocul pieței, plăpând ca un pui de găină. Noi am înghețat. Fanis, mititelul de el, s-a uitat spre mama parcă zâmbind și a înaintat spre cartofi. Și după ce i-a adunat pe toți trei în pumn – noi, restul, eram nemișcați –, neamțul zâmbăreț sare din camion și îi trage una peste mână cu patul mitralierei. Îi cad copilului cartofii din mână, dar el tot acolo. Se apleacă să-i adune. Măcar unul. Atunci, ăla îi mai trage una peste degete cu patul mitralierei și i le lovea întruna, ca să i le zdrobească. Eu cred că am auzit cum i-au trosnit oscioarele,

dar toți mă privesc ca pe-o nebună când le povestesc. Copilul urlă, noi toți laolaltă dăm să ne mișcăm, însă restul nemților, trei la număr, își îndreptaseră armele spre noi, eu una am auzit și zgomotul când le-au armat. Încremenim iar cu toții la un loc. Acuma soldatul își îndreptase arma spre noi. Copilul, în mijlocul pieței, se zvârcolea și zvâcnea ca un pui de găină pe care nu l-a doborât din prima lama cuțitului. Avea palma răsucită, de parcă arăta în direcția cotului. Nemții se pun în mișcare ca să-și continue treaba. Trei bărbați de-ai noștri dau să ia copilul, nemții îndreaptă iarăși arma spre ei, ai noștri dau înapoi, copilul continuă să se zbată la mijloc.

Și din masa compactă se desprinde doamna Kanello, se îndreaptă spre Fanis al nostru. Mama, aproape leșinată, cu ochii stinși, „Maică Precistă, mânuța lui", a strigat, o țineam eu, jumătate pe picioarele mele, jumătate pe pământ, mă chinuiam să nu-mi scape, în cele din urmă s-a prăbușit cu totul la pământ. Soldații pun iar mâna pe arme, le ațintesc în direcția ei, însă doamna Kanello continuă să meargă spre copil zici că era un suveran; îngenunchează, îl ia în brațe. Purta niște ciorapi negri, lungi până deasupra genunchiului, înainte de război îi cumpărau cei mai săraci când erau în doliu, dar odată cu Ocupația cine să le mai facă pe plac morților, înmormântare și la revedere, de-aia negustorii vindeau ieftin ciorapii ăștia, marfă inutilă. Mi-amintesc că, atunci când a îngenuncheat pe pământ și a luat în brațe copilul, doamnei Kanello i s-au rupt ciorapii în genunchi și firul s-a deșirat până la gleznă. Un neamț s-a apropiat de ea, cu mitraliera în mână, mi-aduc aminte fiecare vorbă.

Neamțul: Copil la tine?

Doamna Kanello: Da. Al meu e copilul.

Neamțul: Ăsta, hoț. Pedeapsă.

Și dintr-o mișcare neamțul zdrobește toți cartofii, unul câte unul.

Doamna Kanello era cu un genunchi pe pietriș. Pe celălalt îl ținea ridicat, ca să sprijine capul copilului. Deasupra jartelei din sfoară i se putea vedea pielea, albă-albă, n-aveam portjartiere pe atunci, astea au ajuns la noi după Războiul Civil[20]. Și era foarte albă pulpa piciorului deasupra jartelei, mi-aduc aminte de parcă ar fi ieri. Aș fi vrut să-i sar în ajutor frățiorului meu, dar intrase frica în mine și-n plus țineam capul maică-mii.

Între timp neamțul zdrobise și-al treilea cartof. Atunci doamna Kanello a prins să se ridice și să tragă copilul spre noi, grecii, atât cât putea, firește, femeie nemâncată, își mai alăpta și copiii până la cinci ani, când n-avea pâine să le dea. Brusc o apucă amocul și se rățoiește la dușman.

– Hoț, hai? îi zice străinului. Și eu sunt hoață! Și ăștia sunt hoți – și arată spre noi, grecii. Toți grecii suntem hoți. Dar voi ce sunteți, mă? Nație sunteți? Un trib sunteți, aia sunteți! Mă cac pe țara voastră! Scuip pe steagul vostru! Bă, o să joc tontoroiul pe mormântul copiilor voștri! Suntem hoți, și ce-i cu asta?! Dar nu noi am făcut Dachau! Și nici Belsen!

Doamna Kanello fusese la întâlnirile propagandistice, cunoștea lucrurile astea. Neamțul sigur nu știa alte cuvinte grecești în afară de-alea pe care le folosise.

Femeia a reușit atunci să ridice copilul în brațe și s-a pornit spre noi cu o furie nebună. I-a întors spatele neamțului, cu lehamite parcă, ăla a ridicat arma și a început să strige „Halt!“. Dar doamna Kanello nu s-a întors să-l privească. Doar i-a vorbit, privind spre noi.

– O să mă împuști? îi zice. Te cred în stare. Să-mpușcați femei știți. Să le futeți NU știți!

Și aștepta nemișcată. Așteptau și nemții. Așteptam și noi. Și atunci se întoarce spre neamț, fără nicio frică („băi, făcusem pe mine de frică“, mi-a zis câteva zeci de ani mai târziu), și-ncepe să mi-l blesteme.

– Hai, nu mă împuști? Hai împușcă-mă! Să terminăm odată! De trei zile n-am pus nimic în gură și mă iau copiii la bătaie că nu le duc mâncare. Și Churchill numai abureli ne zice la radio. Trageți, ca să termin odată, mi se rupe. De trei zile n-au mâncat ai mei. Da' muierile voastre au ce mânca la ele acasă, să n-aveți parte de mormânt în țara voastră, să vă mănânce vulturii fuduliile! Muierile voastre mănâncă și fac abajururi din piele de om! Trage, ticălosule! Trageți și voi – face spre ceilalți nemți, care erau cu degetul pregătit pe trăgaci. Trageți! Futencuriștilor! Vă futeți între voi, ca să nu vă spurce grecoaicele! Trageți! Dar odată și-odată o să plătiți pentru asta! Vine moscovitul… știți cântecul, nu? O să vă vină toate pe gât înapoi!

– Din păcate, dragă doamnă Kanello – i-am zis eu la parastasul maică-mii, în timp ce vorbeam despre trecut –, din păcate, nemții n-au plătit niciodată

pentru ce ne-au făcut. Nici atunci, nici mai apoi. Și nici nu le cerem să plătească. Nu vezi că ne sunt azi aliați prețioși, și lor le convine ca bărbații noștri să meargă să muncească la ei, iar la Națiunile Unite fac ce vor din noi. Tot ăștia ne comandă. Chiar dacă am învins noi.

– Unde-am învins, Roubini dragă? face doamna Kanello. Cum am învins, amărâții de noi?

Și o bușește plânsul. Dar că murise maică-mea, nicio lacrimă. Numai la înmormântarea lu' bărbatu-su plânsese, în fine, trec și peste asta.

Doamna Kanello îi întoarce spatele neamțului și o pornește spre noi. Neamțul n-a tras. Între timp, popa Dinos aflase cine știe de unde de toată tărășenia, așa că a lăsat baltă o nuntă și a venit furios, cu odăjdiile pe el și cu patrafirul fluturând în vânt. S-a oprit, n-a zis nimic. Doamna Kanello se apropie de mine, „scoală-te, Asimina", face spre maică-mea, „hai să ne îngrijim de mâna copilului, nu-i vreme acum de leșinuri". Și ne-a luat la ea acasă. Eu, în urmă, țineam mâna zdrobită a copilului, am urcat cu toții, am sfâșiat niște pânze, i-am curățat lui Fanis mânuța, nu scotea niciun cuvânt, bietul de el.

N-am văzut ce s-a mai întâmplat afară, țineam ligheanul și îi spălam mâna cu acid boric și mușețel. Grație părintelui Dinos, se pare, nemții plecaseră. Cu cartofi cu tot. „Îți mulțumim", îi zice mama Afroditei, „mai scutește-ne, măi doamnă Fani", îi răspunde popa. Și a dat ordin ca duminică să fim cu toții prezenți la slujbă, unde a citit o mustrare și o afurisenie la adresa familiei domnului Liakopoulos. Și dacă la Politehnică[21], în timpul Dictaturii, mi-a zis mai târziu doamna Fani la Atena, ar fi ieșit măcar un ticălos de mitropolit în față, n-ar mai fi intrat tancurile în curtea universității. Dar eu nu mă pricep la politică.

În fine, copilul și-a revenit. „Du-te și cheamă doctorul", îmi zice doamna Kanello. Până să cobor, îl văd pe doctor, domnul Manolaros, că urcă scările, fusese anunțat. Desface bandajul improvizat de noi, pipăie rana, „nu-i fatal", zice, „nu vă mai văicăriți, sunt rupte două oscioare". Avea tifon la el. Maică-mea a rupt o nuia din gardul nostru, am folosit-o pe post de atelă. „Acum dați-i ceva de mâncare", zice doctorul, „și să nu-și miște mâna timp de o săptămână". „Ca să te pișii, folosești mâna ailaltă", îi zice lui Fanis, iar copilul s-a făcut roșu de rușine. „N-o să-și piardă mâna, însă o să-i rămână beteagă."

I-a făcut și o injecție. Mereu făcea injecții, avea în plus de la Crucea Roșie, îi înțepa pe toți în fund, că aveau sau nu nevoie. Ne-a salutat și a plecat.

Noi am luat copilul ca să ne ducem la noi acasă. Maică-mea nu îndrăznea s-o privească pe doamna Kanello, „ne cerem scuze de deranj", i-a zis, „din cauza noastră v-ați făcut praf ciorapii".

– Și tot orașul ți-a văzut pulpele, a țipat din camera de alături bărbatu-su, de parcă fusese dezonorat.

Urmărise toată scena prin ferestruica closetului. Dar Kanello nu i-a răspuns, îi purta întotdeauna respect.

Am luat copilul acasă. Cu timpul, mâna i s-a întremat, însă a rămas cu beteșug. Nu putea să-și strângă degetele. După Războiul Civil, sau cu puțin înainte de asta, domnul Manolaros, medicul, ajuns deja deputat, l-a luat ca ajutor la moșia sa, pe o insulă. Acolo lucrează și azi Fanis, vechil, e o moșie imensă, „pe viață o să te țin pe lângă mine", i-a promis Manolaros, și s-a ținut de promisiune. E foarte bine Fanis al nostru, deși nu ne prea vedem. Îi trimit carte poștală de ziua lui onomastică, o las la biroul domnului Manolaros, ca să nu mai dau banii pe timbru. El nu poate să-mi scrie, pentru că mâna beteagă e a dreaptă, dar primesc vești de la domnul Manolaros, care de-atunci e deputatul nostru de familie, pe viață și el. „Dacă", mă gândeam eu, „aș prinde un turneu care s-ajungă pe insulă, să mă vadă copilul nostru pe scenă, înainte să moară". Dar ce zic „copil", e trecut de șaizeci de ani. Și ce-mi transmite zilele trecute ștrengarul?! Că dacă mi-aduc aminte de cartofi, zice. Și că se zgâise la pulpele doamnei Kanello după ce-și revenise din leșin! Grec incorigibil.

Când mi-aduc aminte de episodul cu cartofii și jartelele și-mi văd portjartierele întinse pe sfoară deasupra căzii (mai am încă o pereche), mă gândesc, mă, da' ce facilități avem noi azi, cochetele, ca să cucerim inima bărbaților. Numai când te gândești la hârtia igienică! Pe vremea mea, aveam doar ziar ca să ne ștergem, și ăla cu măsură, și numai cele care arătam respect față de persoana și frumusețea noastră. În Cetățuie, nici măcar în closetele familiilor înstărite nu găseai hârtie igienică. Tot ziar și acolo, știu pentru că am lucrat în câteva din casele alea după așa-numita Eliberare. Ziar tăiat în bucăți pătrate, cu foarfeca, frumos (eu îl tăiam), dar tot ziar era. Și mare minune ce

succes aveam atunci la bărbați, dacă te gândești că le cedam, dar rămâneam fecioare acolo-n față. Și ce șansonete mai ieșiseră atunci, înainte să se descopere hârtia igienică! Nu mai zic de deodorantele pentru subsuori. Cum de reușeam, neică, să sucim mințile neamul bărbătesc cu așa de puține arme de seducție? Și fetele de azi vorbesc despre singurătate și angoasă, deși au deodorante, creme, nici nu mai zic de alte soiuri, de uz mai intim. Că noi foloseam o pânză de percal, le decupam în formă de T și le reutilizam iar și iar, până se alegea praful de ele. Nu mai zic că le spălam și le atârnam pe balcon sau în curte, și tot cartierul știa când suntem la ciclu. Și începeau să curgă bârfele, pentru că unele vecine țineau socoteala. Măi să fie – ziceau, de exemplu –, fetei Nitsei a lui Karatsolias nu i-a mai venit de ceva vreme, n-am văzut rufe la uscat, ce se întâmplă, i-a întârziat sau s-a logodit? În vreme ce azi nimeni nu te știe. O să zici că mie mi s-au dus deja florile primăverii. Însă eu cumpăr tampoane doar așa, ca să moară de ciudă unele. Dar îmi și țin tovărășie în geantă, chiar dacă nu mai am nevoie de ele.

Noi, elegantele de azi, suntem ingrate, nu știm să prețuim, atâtea creme avem la dispoziția noastră, mă duc la prăvălie și am zece mărci la alegere. Nu mai zic că există și hârtie igienică din Europa, un sul costă cât un bilet la premiera unui film. Am văzut-o într-un supermarket simandicos din Kifisia. Nu că mi-aș face cumpărăturile de-acolo, dar după ce-mi trece criza, iau o vecină cu mine și ne ducem la supermarket, ca să mă mai destind, ai ce vedea acolo. Ne facem că am cumpărat, umplem căruciorul, apoi îl abandonăm și ieșim.

Nu mai zic că la supermarket vezi numai lume bună. Chiar și vedete. Doar de televiziune, nu și de teatru, dar vedete sunt și alea. În plus, admiri și alimentele exotice, până și conserve din Japonia au acolo, numai scârboșenii. După aspect, îmi amintesc de conservele pe care ni le împărțeau englezii în gimnaziu – mă dusesem iar la școală, o clasă, două. Le aduceau cu camionul și le împărțeau englezii cu mâna lor, pentru că primul transport îl furase în întregime domnul prefect, atunci cu așa-zisa Eliberare.

Conservele astea – unele erau de la UNRRA[22], altele pentru soldați. Dacă erai norocos, îți picau alea de la UNRRA, doar cu mâncare în ele. Alea pentru soldați conțineau o ciocolată, un biscuit, o lamă de ras și un prezervativ. Venea

camionul cu flăcăi englezi, iar ăia ni le distribuiau în pauze, blonzi și zâmbăreți, dar bondoci și ei, ca ai noștri. Și noi umflam prezervativele, se umplea gimnaziul de baloane vesele. Un prezervativ dintr-ăsta, nefolosit, mi l-a confiscat profesoara de muzică, înainte s-apuc să-l umflu. Uneori, le umflam chiar și-n clasă, în timpul lecției, la fizică și la chimie, în special. Odată, m-am dus acasă fluturând un prezervativ umflat, eram tare mândră, atentă pe drum să nu mi-l înțepe, și când m-a văzut maică-mea, m-a zvântat în bătaie.

Oricum, plimbarea la supermarket e mult mai terapeutică decât aia în parc, unde dai numai peste țânci care vorbesc urât și te mai strigă și „tanti"! La supermarket, te informezi din punct de vedere social. Când mă plimb prin magazin, pot să mă amăgesc că regii noștri încă sunt pe tron, îmi vin în minte cumva și operetele nemțești, alea cu mâncăruri multe, de la cinema, din timpul Ocupației. Și preumblările astea prin supermarket sunt mult mai eficiente decât calmantele, care mai sunt și scumpe, noroc cu Oficiul de Asigurări Sociale.

Odată, la supermarket, m-am întâlnit și cu nevasta deputatului nostru, domnul Manolaros, el mi-a făcut rost de pensia lui taică-meu. Tare frumoasă femeie. I-am sărutat mâna – sunt un om recunoscător –, ea însă s-a înroșit la față, „ce faceți acolo, domnișoară Roubini", zice, „mie, care aș putea să vă fiu fiică?!". Auzi, neghioaba, „fiica mea"! Să-mi zică mie una ca asta, mie care nu-mi arăt vârsta? În orice caz, mi-am păstrat manierele. Pentru că, dacă nu era bărbatu-su, nici Fanis n-ar fi fost asigurat pe viață, nici eu n-aș fi avut pensie, ca orfan de soldat căzut în Albania.

Mi-aduc aminte de bărbatu-su, medic la patruzeci de ani, în Cetățuie, când eram copilă încă. Domnul Manolaros. Încă dinainte de război avea o mare patimă pentru politică. Dar era tare mărinimos cu săracii. Nu primea plată de la clienții nevoiași, însă le zicea: „Dar când o să candidez la deputăție, să mă votezi, mă". Chiar și înalta societate îl simpatiza. Obișnuia să zică „sunt singurul bărbat din Cetățuie care a văzut toate fundurile, de bărbat și de femeie, din toate straturile sociale ale capitalei districtului". Pentru că le făcea tuturor injecție de cum intra în casa bolnavului, ca măsură preventivă, înainte să te consulte, că aveai o tăietură, peritonită sau pojar. Odată a înțepat-o și pe nașă-mea, „lasă-mă în pace, păgâne, rujeolă am, să nu te prind!", i-a strigat ea.

„Nici bărbatu-meu, răposatu', nu mi-a văzut dosul gol, și mă faci tu de râs acuma, la bătrânețe?!"

Chiar și ălora cu boli incurabile le făcea întâi o injecție, ca să le ridice moralul, să simtă că știința e de partea lor, așa zicea. Fără să ceară plată. „O să mă răsplătești cu votul tău, măi banditule, când o să candidez la deputăție", îi zicea ăluia care era pe ducă.

Sărmanilor le făcea vizita medicală de ziua lor onomastică și, în loc de cataif, îi înțepa în fund. Asta înainte de război. Și când au avut loc primele alegeri de după război, și-a depus candidatura, un triumf, l-au ales deputat al județului cu unanimitate de voturi. „Să ajungi ministru", îi strigam noi. „Mă, e suficient și deputat", făcea el de la balcon, „important e să ajung la Atena, mă așteaptă acolo niște funduri neînțepate".

Pe mine m-a ajutat să primesc pensie pentru că-și amintea de cârnații și caltaboșii pe care îi prepara tata, când era măcelar. Mâncăcios și dolofan domn' Manolaros. Când s-a anunțat oficial c-a ieșit deputat, toți ăia de-i înțepase cu mâna lui l-au ridicat în slăvi, vedeai o masă de oameni și deasupra, pe umerii mulțimii, doctorul fluturând ca un drapel. Și strigau „Manolaros, deputat". „Pe care mă-sa l-a căcat", au zbierat câțiva oponenți, care au mâncat bătaie trei generații dup-aia.

Pe domnul Manolaros fusese angajat să-l poarte pe umeri, plătit cu ora, Boutsikas hamalul, un zdrahon, deși foarte scund, care îți descărca un car dublu în juma de oră. Boutsikas avea ditamai familionul și era un simpatizant foarte înfocat al deputatului nostru. Cu opinii politice diferite de-ale domnului Manolaros, numai că asta n-avea nicio importanță, toată familia lui l-a votat, din respect.

Domnul Manolaros a aranjat să primească pensie și Boutsikas, că se pricopsise cu hernie omul tot cărându-l în spate pe deputat prin toate cartierele din Cetățuie și nu mai era în stare să-și facă treaba de hamal. O hernie zdravănă, îi atârnau toate alea până la genunchi, păcătuiai dacă-l priveai de la brâu în jos, pantalonii îi erau umflați până la genunchi, că te gândeai, Doamne, dar ce l-ai mai înzestrat și pe ăsta! Femeile care nu știau că e bolnav se gândeau că dăduse norocul peste nevastă-sa. După ce i-au dat pensie, s-a instalat la Atena cu tot familionul, cu toți copiii, nouă sau opt, vând lozuri în

poziții bune și fără autorizație de la poliție, mama lor spală scările în două instituții publice, și-au construit și o casă fără autorizație de la Primărie, la dracu'-n praznic, firește, dar o duc bine, tot câștigul se duce într-o singură seară pe băutură, că bea și maică-sa cu ei, noroc cu hernia, că așa a ajuns fiecare pe undeva, și beau tot timpul în sănătatea domnului Manolaros, oameni corecți, nu uită că le-ai făcut un bine.

„Măi Asimina", îi zicea Manolaros maică-mii (singura femeie pe care n-a reușit s-o înțepe), „ești o eroină, și-mi aduceți și patru voturi". Îl punea la socoteală și pe Sotiris, frate-meu ăl' mare. „Plus ale părinților tăi."

A început demersurile la câteva zile după ce maică-mea fusese umilită în public. „Mama ta are dreptul la pensie, ca văduvă de soldat căzut pe câmpul de luptă și cu trei orfani", mi-a zis. Maică-mea n-a fost de acord că e văduvă, dar doctorul a ținut-o pe-a lui. „L-ați pierdut în războiul din Albania", mi-a zis mie. „O să vă obțin pensia, iar voi să vă țineți gura."

Cert era că pe tata îl pierduserăm, la propriu. Pentru că, după patru luni de cărți poștale, n-a mai dat niciun semn că e în viață. Nici că e mort. N-a fost declarat mort în mod oficial, nici dispărut în misiune, și nici nu s-a întors cu ceilalți. Și nici prizonier al italienilor n-a fost declarat. Maică-mea a întrebat la Poliție, pe domnul Manolaros, până și pe domnul Vittorio l-a întrebat dacă nu cumva întâlnise pe front pe unul care… etc. Nici măcar cei de la Ministerul de Război n-au avut să ne dea alte informații.

În timpul Ocupației, când o întreba lumea ce se-ntâmplase cu bărbatu-su, maică-mea răspundea că e plecat în străinătate. Nu putea să răspundă „a murit", pentru că ar fi cobit așa, în plus ar fi fost obligată de societate și religie să poarte doliu. Așa că zicea „e plecat în străinătate". Pentru că, în fond, străinătate e și Albania. Nu e Paris, firește, dar tot străinătate e. Și era o doză de mândrie în felul în care o zicea. Că pe vremea aia nu se ducea oricine în străinătate.

De-atunci i-a venit ideea domnului Manolaros. „Mă Asimina, nu ești conștientă că ai dreptul la medalie", îi zice. „Eu o să-ți obțin o pensie într-o bună zi, așa, pentru măruntaiele pe care mi le-aducea răposatul." Mama i-a mulțumit, nu că l-ar fi crezut, normal, numai că l-a rugat să nu-i zică „răposat" lui taică-meu.

După defăimarea publică a maică-mii, domnul Manolaros a avut curajul să vină la noi acasă. „Pentru trei voturi, nu i-a mai păsat de gura târgului“, zicea doamna Kanello. Până la urmă, ne-au dat pensia, patru ani le-a luat, eram deja la Atena, dar ne-au dat-o. Și după moartea maică-mii, a rămas pe numele meu, ca orfană necăsătorită, fiică de erou dat dispărut în războiul din Albania. De-atunci carnetele noastre de vot au rămas la domnul Manolaros, le păstra în sertarul de la birou, șase în total, două ale părinților mamei și patru ale noastre (îi scosese și lui Sotiris carnet de votant). Când veneau alegerile, mă duceam, luam carnetele, pe-al meu și pe-al maică-mii, împreună cu formularele de vot completate și cu semn deja făcut pe ele. Eu aruncam, firește, formularul pe care îl pregătise pentru mine și completam altul, pe care scriam „votez cu regele, Raraou“. De buletinele băieților se ocupa personal.

Cu timpul, i-am permis să se ocupe și de-ale noastre, se mișca greu și maică-mea, unde să stăm în picioare la coadă o dată la patru ani, cu toată pleava aia în jurul nostru! După ce am înmormântat-o pe mama, i-am cerut înapoi buletinul ei, voiam să-l păstrez ca amintire, numai că nu mi l-a dat, „lasă-l, Raraou“, face (deja se obișnuise și el cu numele meu de artistă), „lasă-l, răposata o să ne fie utilă și după moarte“. Așa că n-am insistat, deși m-a mâhnit, fotografia aia din carnet tare o mai avantaja pe mama.

Oricum, și doamna Kanello o sfătuise pe mama să nu poarte doliu. „Una e să fii dat dispărut, Asimina, și alta să fii mort“, i-a zis. „Lasă doliul, femeie, de ce să le amărăști sufletul copiilor? Plus toată cheltuiala!“

Pentru că atunci doliul era o cheltuială, nu doar o rochie neagră și gata. Puneam panglică neagră la perdelele de la fereastră, o panglică neagră în diagonală pe fața de masă, acopeream oglinda sau o încadram cu un tul negru doi ani la rând. Nu mai zic de colive tot timpul. Chiar dacă, sub Ocupație, moda asta a colivelor a fost păstrată doar de înalta societate, noi de unde să luăm grâu?!

Și uite așa a decis maică-mea să nu țină doliu. De altfel, în timpul Ocupației, unde să găsești bani de stofă neagră, când noi ne făcuserăm izmene din steag. Nici n-ar fi fost politicos față de nenea Alfio să intre și să vadă doliu la perdele, frumoasă primire i-am fi făcut! O fi fost el inamic al patriei noastre, dar ospeția grecească nu face niciun compromis în astfel de cazuri, nu-ți dă voie să-ți

superi invitatul, fie el și ocupant. Și toate astea pentru ce, pentru patrie? Ce e aia la urma urmei? Patria e invizibilă. În timp ce nenea Alfio era în carne și oase, casa noastră era în carne și oase, patria nu.

Unii vecini îi disprețuiau pe italieni pentru că se luau de fete și au început să împrăștie vorba că italienii, chipurile, ar mânca broaște. Societatea bună din Cetățuie nici măcar s-audă de așa ceva nu voia, cu asta eram și eu de acord. Calomnii, ziceau. Altceva azi, când am progresat și găsești picioare de broască congelate în supermarketurile mai simandicoase. Atunci însă era o spurcăciune să mănânci broaște.

Unii ziceau că italienii se duc la podul lui Ion Dracul, puțin dincolo de ieșirea din oraș, și le adună cu un minciog. Noi, copii fiind, ne jucam adesea la podul lui Ion Dracul, și într-adevăr erau acolo broaște mari și umflate, dar n-am putut să confirmăm ce se zicea. În primii ani ai Ocupației, înțelegi, circulația era interzisă după șase seara. Dușmanii italienilor ziceau că se duc să le pescuiască după ora șase, dar n-ai de unde să știi. Mai târziu, lumea a uitat de povestea asta. Atunci însă în tot orașul se răspândise vorba că „italienii mănâncă broaște". De parcă n-ar fi avut tot felul de bunătăți la ei la cantină. Ba chiar s-a spus și că unele familii care îi invitau la masă pe italieni au încercat broască în sos de roșii. Dar vorbele astea se prea poate să le fi împrăștiat și cei de stânga.

În orice caz, popa Dinos a încercat s-o protejeze pe maică-mea. Asta am aflat-o de la doamna Fani, mama Afroditei, în timpul lui Plastiras[23]. Într-o dimineață, mi-a zis ea, popa Dinos a venit, s-a pișat în spatele altarului, și-a scuturat-o bine, și-a coborât anteriul și i-a strigat maică-mii: „Asimina, la cinci, vino la biserică, să te spovedesc". Maică-mea i-a pupat mâna și a intrat în casă, asta se întâmpla pe vremea lui Alfio.

– Asimina – i-a zis după-amiaza, în dosul pangarului –, nu-ți face griji cu chestia „aia"! Eu unul ți-am dat dezlegare, îmi asum răspunderea. E un păcat, firește, dar îl iau asupra mea. Dar, femeie, cum poți să lași să te sărute bărbați care mănâncă broaște?

Maică-mea s-a mâniat rău de tot.

– Ia ascultă, părinte – îi zice cu tot respectul (deși era mai tânăr decât ea) –, în primul rând, eu nu cred că mănâncă broaște, că sunt și ei creștini. Și mai

ales pe mine nici italian, nici altcineva nu m-a sărutat în afară de soțul meu. Toate „alelalte“, recunosc, mi le face. Dar de sărutat, numai pe bărbatul meu, cu care m-am cununat creștinește, o să-l sărut vreodată. Când s-o întoarce.

– De unde să se întoarcă, nefericito?

– Când s-o întoarce.

– De acolo unde e? Dar ce e, vârcolac? Cum să ajungă mielul Domnului un vârcolac?

– Să facă ce poftește, doar e bărbat, n-o să-mi dea mie socoteală. Dar înc-o dată zic, de sărutat, eu nu sărut pe nimeni. Îți jur. Pe cununa de măritiș.

Toate astea le-am aflat de la doamna Fani în timpul guvernării lui Plastiras, vezi bine, popa nu-și ținea gura, te duceai să te spovedească și ți se spovedea el ție. În fine, să fie el sănătos (încă e în viață). Totuși, doamna Fani nu minte. S-a mutat și ea la Atena. Cu bărbatu-su, fost partizan, numai că tot ce-a realizat a realizat cu mânuțele ei, pentru că pricopsitul de bărbatu-su, de cum au pus piciorul în Atena, s-a amestecat în niște evenimente din decembrie[24], l-au înjunghiat fasciștii. Atâtea cheltuieli degeaba pe biletul Cetățuie–Atena. Nu mai bine îl ucideau în lupta de rezistență, dacă tot îl aveau în vizor? În fine. Oricum, doamnei Fani nici că i-a mai păsat, „mi-am îngropat fata, ce-a fost greu s-a dus“, a zis. Și a continuat să fabrice danteluri. N-a vrut să vândă casa din Cetățuie, i-a bătut două scânduri la intrare și a plecat. Și acum tot așa e. Când putrezesc scândurile, doamna Kanello bate-n cuie altele noi, și așa rămâne în siguranță. „N-o vând“, a zis doamna Fani. „Dacă mor, să putrezească, să-și facă ciorile cuib acolo și să mi se ierte păcatele.“

La Atena i-a adus un camion și, cu puțin înainte să intre în oraș, le zice „lăsați-ne aici“. Al domnului Manolaros era camionul. Camionagiul i-a lăsat pe o colină pustie pe vremea aia, era plină cu uscături și avea o cazemată în vârf. Doamna Fani o ochise de departe, a urcat acolo cu soțul și a cărat singură bunurile până la cazemată. Bărbatu-su s-a dus la Atena să-și caute tovarășii de partid, i l-au adus înjunghiat, era încă în viață. L-a înmormântat rapid, și-a făcut o mătură din ciulini, a măturat, a astupat crenelurile cu cartoane, a transformat cazemata în locuință. După ce a rămas văduvă, își baricada noaptea intrarea cu o comodă. Mare minune cum s-a descurcat. A început să vândă dantelărie făcută de mână, împletea milieuri și garnituri, diverse modele.

Până la urmă și-a însușit complet cazemata, a pus geamuri, ușă, două ghivece afară, a ridicat și un ziduleț și a construit o privată și o bucătărioară, o adevărată gospodină. Cu timpul, înainte de alegeri, a fost inclusă în planul orașului ca o construcție fără autorizație, i-au tras lumină și apă, minunat. Croșetează și acum. Și-a deschis și un mic magazin, nu mai mare decât o ușă. Acuma recent îmi zicea c-a făcut și cerere să-i pună telefon, dar încă nu s-a rezolvat, e singura ei supărare.

O adevărată forță a naturii femeia asta. A supraviețuit până la urmă. Și a uitat. Acuma, e posibil să nu fi uitat, cine știe. Noi, în Cetățuie, o dăduserăm dispărută, singură și fără slujbă, prin intermediul domnului Manolaros am dat de urma ei. După moartea fiică-sii se închidea în casă, nici nu aprindea lumina, doar la adunările doamnei Kanello, seara, apărea cu croșeta și dantela făcută ghem pe picioare, împletea ca să completeze zestrea răposatei. E greu să te dezbari de un obicei.

În casa noastră n-a călcat niciodată. Doar într-o seară ne-a bătut la ușă, de-abia plecase domnul Vittorio. „Asimina“, a strigat, „deschide repede“. Îi deschidem, mai era puțin și se oprea circulația. O însoțea o necunoscută. „O străină caută pe cineva“, ne zice. Pleacă și ne-o lasă pe necunoscută pe cap. „Intrați“, îi zice maică-mea străinei. Ce putea să facă? Aia intră în casă, nu știu ce pățise. Părea însă o doamnă. „Cine ești?“, îi zice maică-mea, aia, nimic. „Luați loc“, îi zic eu. Tot ce aveam de mâncare pe masă, paniote și năut cu ulei, ni le-adusese domnul Vittorio. Femeia se așază, dar nici măcar nu se uită la mâncare, nimic. „Cine ești?“, o întreabă iar maică-mea. „Vrei să mănânci?“ Aia, fără să scoată o vorbă, se ridică de pe scaun să se ducă în pat, se așază, moare. Așa, pur și simplu. Cu geanta în mână. Noi, copiii, ne-am dat seama imediat, vedeam în fiecare zi morți. Maică-mea o întinde pe pat, îi închide ochii, îi leagă bărbia cu o batistă, „dă fuga la doamna Kanello“, îmi zice mie – circulația era deja oprită. Numai că doamna Kanello era la lucru, în tura de seară, așa că am așteptat toți trei la fereastră ca să vină de la serviciu. Pe străină am acoperit-o cu o haină.

Pe la miezul nopții auzim saboții doamnei Kanello, ca o mitralieră răpăiau, pășea ca un soldat. Cu tot respectul ce i-l port, nu are pic de feminitate, o să zici că o compar și cu mine, în fine. O strigă maică-mea, vine, se uită, „asta nu

e din Cetățuie“, face. Atunci le zic eu (de unde mi-o fi venit, doar eram o copilă), „poate o fi vreo legătură a partizanilor?“. „Aflu mâine dimineață“, zice Kanello. Și pleacă.

Noi am vegheat-o pe străină, de fapt, ne-a luat somnul un pic spre dimineață, Fanis, mititelul, a dormit neîntors toată noaptea. Eu, ca să nu mi se închidă ochii, mă apucasem să smulg niște ierburi din podea, dar maică-mea a strigat la mine „lasă astea acuma și adu lampa aici“. Și m-am oprit din plivit.

Dimineața, am ieșit, am început să întrebăm, dar pe ascuns. Nimic. La prânz, doamna Kanello s-a întors de la serviciu, „nimic“, ne zice, „n-o așteaptă nimeni, toate contactele au ajuns la destinație“. Dăduse telefon, nici n-am întrebat unde, fără niciun rezultat însă.

Între timp, vecinele s-au dus la popă ca să se îngrijească de înmormântare. Fanis al nostru a dat fuga la Poliție, „nu știm nimic“, i-au zis, „du-te la Comandatură“. Cum să se ducă bietul copil la nemțălăi?! Până la urmă a venit popa Dinos cu Theofilos, țârcovnicul, au pus-o în sicriul bisericii, aveau mereu unul de rezervă, pentru cei sărmani. Într-adins s-a plimbat convoiul prin tot orașul, poate-poate recunoaște careva mortul, pe drum întrebam pe ocolite, dar nimic. O fi din Capitală, zicea lumea. Până la urmă, am înmormântat-o la repezeală, fiindcă se făcea târziu, și fiecare s-a întors la el acasă. N-am pus niciun nume pe mormânt. Ce puteam scrie?

Nu m-am mai gândit la întâmplarea aia ani de zile. În timpul lui Özal[25], am revenit pe scena teatrului, o participare extraordinară la un festival de tineret, și necunoscuta a început să-mi apară adesea în gând, nu neapărat fața ei, ci mai curând paltonul ei verzui. Acuma, când mă duc la cavoul nostru, aprind candela, tămâiez ca de obicei, apoi mai arunc niște tămâie în cădelniță, asta pentru necunoscută, îmi zic. Așa am numit-o eu, necunoscuta. În timpul ăsta, vezi bine, jucasem *Necunoscuta*[26] în turneu. Adică am jucat în *Necunoscuta*, nu chiar personajul Necunoscuta, două replici aveam de zis, dar bine că erau și alea, era proză, teatru serios, în schimb, în teatrul de revistă, mereu mă pun la grămadă cu alții, de umplutură.

Necunoscuta, biata de ea.

O pomenesc din interes, poate s-o găsi careva să mă pomenească și pe mine când… în fine, eu sunt mereu foarte tânără și înfloritoare, că atunci când mă duc să-i vizitez în culise, îmi zic „ce faci, Raraou, destrăbălato“, sunt foarte familiari, nu cum le vorbesc babalâcilor și pensionarilor, în general. Par mai tânără, o să zici. Păi da, știu! Și când eram copilă, păream mai mică, la șaptespe ani s-a milostivit Domnul și mi-a dat un pic de piept. Că atunci când ne duceam vara la podul lui Ion Dracul și ne bălăceam, eu eram în chiloți, fără maiou, exact ca Fanis al nostru și ca ceilalți băieți. Celelalte două colege de școală își scoteau doar saboții. Foste colege, vreau să zic, pentru că între timp întrerupsesem școala, am reînceput-o odată cu așa-zisa Eliberare, dar și atunci mă duceam din an în Paști.

Însă mă duceam în casa multor fete. Spre după-amiază. Și plecam din timp, știi, din cauza circulației, ca s-apuc să mă-ntorc, pentru că vizitele erau interzise de Forțele Ocupației. Ca să înnopteze careva la tine acasă, trebuia mai întâi să faci o declarație scrisă și să-ți pună ștampila. Aveau un mijloc să te verifice. În fiecare casă, pe partea din dos a ușii era lipit un formular cu situația, unde vedeai membrii care locuiau acolo permanent, cu nume și vârstă. Doamna Kanello, care râdea tot timpul, în ciuda foamei și a apăsării, ne povestea când ne adunam la ea, serile, că în majoritatea caselor de familie bună în care se ducea (ca să facă curățenie, în zilele de sărbătoare, n-avea de ales, cu atâtea guri de hrănit!) vârsta femeilor fusese corectată. Adică îmbunătățită. Patruzeci și opt devenea mai întâi patruzeci și doi, apoi treizeci și doi. Și ce râsete pe doamna Kanello, asta până într-o zi, când i s-a oprit în gât. Se duce în casa părintească și vede vârsta maică-sii, a doamnei Marika, treizeci și șapte de ani. „Băi mamă, ai înnebunit?“, face ea, „de unde treizeci și șapte, femeie, când eu am făcut douăzeci și șapte?!“. Numai că doamna Marika era de neclintit. „Nu sunt nebună“, îi zice. „Dar ce să fac dacă am fată nemăritată!“

Doamna Kanello mai avea și o soră nemăritată, Iannitsa o chema. Ea era marea lor supărare. Dar au reușit s-o dea și pe-asta, printr-o cunoștință de partid. Bărbatul celeilalte surori, cea din rezistență, l-a obligat pe un tovarăș partizan s-o ia pe duduie. „Ți-o cer partidul și crezul politic“, i-a zis. Ce să facă omul, a luat-o de nevastă, era cu opt ani mai mare decât el. Au dus însă o viață frumoasă, ba i-a făcut și un copil.

Dar și acasă la doamna Tiritomba a fost jale cu vârstele. Doamna Adriana și-a declarat-o singură și s-a potolit. Avea patruzeci și unu de ani, era văduvă și cu o fată de optișpe ani, ce-ar mai fi avut de-ascuns? Dar domnișoara Salomi, care avea cel puțin treizeci și patru de ani, s-a răzvrătit. „Eu nu-mi trădez vârsta“, le-a zis. „Prefer să mă împuște.“ Și trece în dreptul numelui ei cinșpe ani, uite așa, în semn de protest.

Mama Afroditei n-a șters numele răposatei de pe listă. Doar pe coloana „vârstă“ a scris „0 ani“.

Domnișoara Salomi avea motivele ei, desigur. Încă de dinainte de război intrase în rândul fetelor bătrâne, era slabă, negricioasă și uscățivă, avea părul negru ca tăciunele, niște ochi micuți cât un cur de găină („ah, fată, dacă aș fi avut ochii tăi mari“, îmi tot zicea) și o voce ascuțită, de parcă vorbea cu surzii. Dar măcar avea un suflet bun. Bineînțeles, la puțin timp dup-aia, toată familia Tiritomba a plecat în turneu cu teatrul. Dar ce zic eu „a plecat“, de fapt, a bătut în retragere din cauza unei capre, în fine. Au fugit în plină foamete, la începutul lui 1943.

N-am apucat să ne luăm la revedere de la ei, și-au luat tălpășița pe furiș. Dacă aș fi știut, le-aș fi cerut să mă ia și pe mine în trupă, eram micuță, e adevărat, dar sigur aveau și roluri de copil. Aș fi putut juca și băieți, încă nu mi se dezvoltase feminitatea.

În ziua aia, noi, copiii, plecaserăm cu noaptea în cap să adunăm melci. Melcii ies după mâncare foarte devreme, trebuia să ne grăbim să nu ne-o ia alții înainte. Îi mâncam fierți și cu sare, îi serveau și la cafenea alături de uzo, ca aperitiv. Iar mai târziu îi vindeam cu coșulețul la cinema, în loc de semințe.

Așadar, adunam melci la pod, dimineața era rece, când brusc vedem gazogenul[27] lui Tasis trecând glonț pe lângă noi – Tasis era fratele doamnei Adriana. „Glonț“, adică după criteriile de viteză de atunci, dacă o fi mers cu cinșpe kilometri pe oră. Ca pe un fulger îi văd înăuntru pe domnișoara Salomi, pe doamna Adriana, pe Marina, fiică-sa, și un arhanghel. Ăsta era pictat, decor, sculptură, nu știu să-ți zic. Pe lângă ei fluturau fustanele și toalete mai degrabă medievale, Traviata și de-astea. Până să mă prind despre ce e vorba, ei o și luaseră în direcția muntelui, spre satele de acolo. După ce-a ieșit gazogenul din raza noastră vizuală, ne-am întors la melcii noștri. Ne era frig. Soarele nu ieșise,

sufeream de frig, eram subnutriți, vezi bine. Dar nu frigul ne tăia nouă cheful de joacă. Ni-l tăiau, pe la prânz, animalele domestice din oraș.

Lângă râu, erau două pisici care stăteau la pândă poate-poate iese vreo broască la suprafață, ca s-o înhațe. Sau stăteau cu capul ridicat spre cer, așteptau proastele să leșine vreo pasăre și să le cadă-n gheare – niște animale fără minte, la urma urmei.

În casele noastre, pisicile nu mai erau de niciun folos, pentru că șoarecii nu intrau într-o casă unde nu era mâncare. Nici să fie mângâiate nu stăteau, erau supărate pe noi că nu le hrăneam. Doamna Kanello avea pisică, dar îi zicea: „Ce să-ți dau, negricioaso, nu te duci și tu în munți să găsești ceva de mâncare?“

Într-o zi, am văzut un șoarece la noi acasă. O fi în trecere, ne-am zis, sau o fi greșit ușa. Maică-mea aproape că a fost flatată, îl privea cu admirație. Șoarecii intrau doar în casele bogaților. Înainte de război, am avut și noi câțiva, deși maică-mea se simțea aproape umilită să avem șoareci în casă, era o femeie care ținea foarte mult la curățenie. Mereu aveam cursă de șoareci, iar înăuntru puneam o bucățică de pâine prăjită în ulei. După dezastrul din Albania, adio bucățică de pâine în cursă.

Am avut și o pisică, dar nu era a noastră. Era doar în trecere. Venea când aducea măruntaie tata și le spăla în curticică. A cui era, nici c-am aflat vreodată. „Avem mâță la comun“, zicea tata. Îi puneam în fața ușii o farfurioară și un castronel cu apă. După ce ne-am pierdut libertatea, găsea mereu farfuria goală. Apa însă i-o schimbam, măcar să nu-i fie sete. Nu voia să ne părăsească, la început. Se cățăra pe gardul curții, se uita la farfurie, goală aia, și cobora proasta ca să se convingă și de aproape, poate n-o fi văzut bine. Acuma, pe farfuria ei se depusese praful, ba chiar se calcifiase de la pământ și picăturile de ploaie. Ultima oară când și-a făcut apariția pe gard, a văzut farfuria, după care s-a întors spre noi și ne-a privit cumva acuzator, așa cum se uită Arhanghelul la Eva, în pictura din Mitropolia noastră, aia pe care scria, dedesubt, „Izgonirea din Rai“. Ne-a privit și, dintr-o mișcare, dusă a fost. S-a lepădat de noi.

N-am căutat-o. Întâi, nu era a noastră, apoi, ce-aș fi putut să-i zic, hai acasă, să-ți dau mâncare? Mi-era cumva rușine de ea. Când a plecat, a avut aerul pe care-l avusese la plecare și frate-meu ăl' mare, atunci, când cu nenea Alfio. Am

minţit mai înainte când am zis că frate-meu ăl' mare, Sotiris, a făcut-o „curvă“ pe maică-mea. Când l-a văzut pe nenea Alfio că iese şi ligheanul cu apă murdară sub patul maică-mii şi mâncare pe masă, n-a înjurat. S-a aşezat, a mâncat cu noi şi apoi a zis „eu mă duc să mă plimb“, aşa a zis. Deşi se oprise circulaţia, nu l-am împiedicat. Iar el a plecat. Pentru totdeauna. Acuma trebuie să fie trecut de şaptezeci de ani.

Aşa a plecat şi mâţa comună. N-am mai văzut-o nici la pod, unde vânau broaşte pisicile.

Dar în ziua aia, la podul lui Ion Dracul, după ce maşina cu trupa Tiritomba a dispărut în zare, toţi copiii am auzit venind dinspre oraş un fel de muget înăbuşit, ca ţipătul unui surdo-mut părea. Ne-am oprit din joacă, ne-am uitat, drumul era pustiu. Vuietul se apropia. Stins, de parcă era într-un vis. Şi-atunci am văzut animalele.

Multe. O luaseră pe şosea, ca o demonstraţie mută, câini şi pisici laolaltă. Animalele înaintau hotărâte parcă. Nici măcar nu s-au uitat la noi. Animalele domestice din Cetăţuie părăseau oraşul. O apucaseră pe drumul care ducea spre sate şi câmpie. Au trecut pe lângă noi. Aveau parcă uitătura unei mame care a ieşit să-şi salveze copilul. Şi pe care nimeni n-o poate opri. Plecau spre sate, să găsească de mâncare. Erau şi nişte puiuţi de căţei, ăia tot rămâneau în urmă şi căscau gura, cu toate astea se ţineau după părinţii lor. Cele două pisici care pândeau broaşte s-au alăturat grupului, pe lângă încă doi câini. Şi niciunul n-a mai revenit.

Fanis şi cu mine ne-am oprit din joc şi ne-am întors acasă cu ce melci apucaserăm să adunăm. Şi i-am povestit maică-mii ce văzusem şi am fost îngrozită când am auzit-o zicând că animalele îşi întorseseră faţa de la oraşul nostru şi că animalele recunosc pericolul. „Acum ne aşteaptă mari năpaste“, a zis maică-mea, iar eu m-am speriat, nu ştiam ce înseamnă cuvântul ăsta, de-asta m-am speriat mai mult.

Am ajuns cu greu la casele noastre, pentru că nemţii ne baricadaseră cartierul. Trupa familiei Tiritomba apucase să se strecoare cu maşina, dar dintr-o neînţelegere, crezuseră că pentru ei blocaseră trecerea, domnişoara Salomi era mereu cam închipuită. În după-amiaza zilei de dinainte furase un ied de la un colaboraţionist şi şi-a zis „să vezi că pentru noi blochează trecerea“, aşa că au

plecat în turneu, chipurile. Însă nemții își cunoșteau meseria, n-ar fi împresurat ditamai cartierul doar pentru un ied, care până la urmă s-a dovedit a fi o capră. Blocada o puseseră pentru că știau că venea băiatul Hrysafenei. Știu acum cine l-a turnat, dar nu vorbesc, pentru că mi-e teamă să nu rămân fără pensie, ăsta are un post înalt și într-un partid, și într-altul.

Hrysafena locuia în piațeta din fața casei lui Liakopoulos, colaboraționistul, ăla cu cartofii, într-o casă îngustă, cu două caturi, și avea un băiat, care era în mișcarea de rezistență, Malamas îl chema. Om fără minte și ăsta, de atâtea ori îl certase doamna Kanello că nu e atent. Venea din când în când s-o vadă pe maică-sa, era văduvă femeia, îi mai aducea și câte ceva de mâncare. Băiatul ăsta – numele de Malamas era poreclă, îl luase de când devenise partizan – era jandarm. N-am mai văzut și nici n-am să mai văd vreodată în viața mea bărbat mai frumos ca ăsta, și dacă-l vedeai, îți ziceai „Maică Precistă, n-am nevoie să mai văd alt bărbat, izbăvește-mă!". Și dac-ar fi fost să se construiască un Paradis numai pentru bărbați, atunci pentru el s-ar fi construit, pentru frumusețea lui fără cusur. De fapt, se poate să fi fost și urât, mie însă mi se părea frumos, acuma nu mi-l mai amintesc, și chiar dacă mi l-ai arăta într-o fotografie, tot nu l-aș recunoaște. Înalt și suplu ca o lamă, cu părul auriu, de ziceai că trupul i se unduiește ca o apă pe sub uniformă. Cea mai frumoasă făptură, că-ți aduci aminte de el și uiți de toate lacrimile și pierderile. Jandarm. De cum s-a creat mișcarea de rezistență, a fost primul care s-a dus cu ei. Un fost camarad l-a turnat, n-o să-i zic numele, că n-am niciun chef să-mi pierd pâinea din cauza unui om de a cărui față nici nu mi-aduc aminte, și așa risc mult cu ce zic acum.

Se îmbrăca în popă ca să intre în oraș. În noaptea aia l-au așteptat și l-au ucis în zorii zilei, pe o străduță, după care l-au aruncat în fața pieței, acolo unde erau toate pescăriile și magazinele cu amănuntul.

Hrysafena îl aștepta, de două zile nu pusese în gură decât niște buruieni culese de pe munte, gătite fără ulei, și se gândea când o veni căpitanul meu, să mănânc și eu ca să prind putere. Doamna Kanello a fost aia care l-a văzut azvârlit acolo, cu ochii larg deschiși, lângă niște lădițe pline cu țipari. Se întorcea din tura de noapte de la Centrala telefonică, avea permis de liberă circulație ea, din cauza serviciului.

Ei, și treci tu de blocadă, draga mea Kanello, te duci acasă la tine, iei o roabă și o farfurie cu năut în ulei, te duci la Hrysafena, „mănâncă, Hrysafeno!“, îi zici. Aia s-a enervat. „Nu vreau, o să-mi aducă fii-meu“, s-a prins că ceva nu era bine, dar până la urmă a mâncat un pic. Și atunci, dragă Kanello, îi zici: „Să mergem, Hrysafeno, ia roaba, nefericito, și hai să-ți aducem fiul acasă!“

În târg, l-au încărcat singure în roabă, picioarele și mâinile îi rămăseseră pe din afară, era lung, nu intra cu totul. Se adunaseră și câțiva speculanți mărunți, ăia de-aveau țiparii, doar priveau, nu cumva să fie acuzați de complicitate. Hrysafena, în față, trăgea roaba după ea, Kanello, în urmă, strângea anteriul mortului, care se agăța de roți, ba chiar se prinsese și un țipar de el, l-a desprins un speculant și l-a aruncat înapoi în lădiță. La un moment dat, în timp ce înaintau ele, iar Kanello tot ținea picioarele copilului, Hrysafena s-a prăbușit. Atunci, au ieșit niște oameni dintr-o prăvălie, au stropit-o cu apă, și-a revenit și, uite așa, au adus mândrețea aia de băiat acasă, ca să-l pregătească de înmormântare. Nemții de la barieră le-au lăsat să treacă fără să le creeze probleme.

Ajunse acasă, Hrysafena descuie ușa și se pune s-o lovească cu pumnii pe Kanello și să arunce cu pietre în ea, „cară-te de aici, îl primenesc singură, du-te acasă la tine“. L-a luat în spate și l-a urcat la etaj. N-au suspendat imediat blocada, de teamă să nu tulburăm ordinea publică. Însă n-a protestat nimeni, doar priveam cu toții.

L-a jelit două zile și două nopți. Nu cu vorbe: scotea niște sunete ca marea.

A ferecat ușa de la balcon și ferestrele, a lăsat obloanele deschise și ne-a prezentat doliul ei. Două zile și două nopți. Bocea și râdea. Nu se auzea niciun cuvânt, ci doar sunetul ăla de mare agitată. Însă o puteam vedea. Era îmbrăcată în negru, cu broboadă pe cap, și ținea în mână ca pe un steag sutana celui mort. Și se lovea cu pumnii. Sau se dădea de pereți. Prin ferestre și ușa balconului o vedeam pe Hrysafena cum apare și dispare, parcă era în trecere. Se cățăra pe cufere și pe masă, zici că voia să spargă tavanul și să zboare în ceruri.

Casa era văruită pe dinăuntru și ferestrele, înguste. Așa că o puteam vedea clar, dar niciodată în întregime. Doar frânturi dintr-un liliac negru imens, prins înăuntru, care se zbătea să iasă. Se lovea de pereți, ca să-și facă drum în

afară. O pasăre mare stângace, oarbă. Care, în loc să se repeadă spre fereastră, ca să scape, se lovea de peretele alb.

Devenea și mai mare noaptea, din cauza umbrelor proiectate de lampa cu acetilenă. Pe din afară, casa nu era luminată, însă înăuntru strălucea, se pare că, pe lângă lampa cu acetilenă, mai aprinsese lumânări și un felinar, ca mortul ei să poată vedea mai bine. N-a vrut să-i închidă ochii. O vedeam. Un graure furios care nu găsea geamurile, se lovea de pereți, dădea înapoi, apoi o lua de la capăt luptându-se să iasă, și iar se lovea de pereți, apoi se urca pe masă sau pe scaun, să se ridice la cer. Atunci umbra îi ajungea pe tavan, apoi parcă amețea și dădea să cadă, așteptam, își revenea, o puteam vedea din nou. Două zile și două nopți am însoțit-o.

În prima zi, eram toți afară, pe trotuarul de vizavi. Iar în prima noapte, toată lumea, la ferestre. A doua noapte, am uitat de interdicție, am ieșit în stradă și am privegheat cu toții frumusețea aia de băiat, i-am ținut companie Hrysafenei afară, la ușă. Ea, înăuntru, zbura fără oprire, se înălța spre lumină. Casa era luminată ca de sărbătoare înăuntru, iar fațada era întunecată. Și nimeni nu ne-a luat la rost că stăm afară.

În zorii celei de-a doua zile, a coborât, a deschis ușa și a cerșit mâncare, ca să capete putere să bocească în continuare. I-au dat mâncare, a mâncat, a zăvorât ușa, după care a urcat la etaj ca să-și plângă copilul. Noi eram cu ea. Când și când, mai pleca vreunul dintre noi, ca să meargă la muncă, să-și facă nevoile, să mai pună ceva în gură. Iar altul îi lua locul. Doamna Kanello și-a scos toți copiii pe trotuar și s-a dus la serviciu. „Să nu vă mișcați de-aici“, le-a zis, „nici dacă vin nemții“.

Nemții au trecut spre seară. Ne priveau mirați, chipurile. Unul s-a oprit în fața maică-mii și, înainte să apuce să-i zică el ceva, ea i-a zis, calmă, „îi ținem de urât“. Și a arătat spre liliacul care ba apărea, ba dispărea la etaj, în dreptul ferestrelor luminate, și ăsta lucru interzis, căci legea cerea să fie întuneric. O fi priceput, n-o fi priceput, până la urmă neamțul a plecat. A râs un pic și-a plecat.

În cea de-a treia dimineață iese din biserică, încruntat ca o icoană, popa Dinos, îmbrăcat cu odăjdiile ale bune, și strigă „Hrysafena! De-acuma nu mai

ține de tine“. Și a spart ușa și i-a luat trupul ca să-l înmormânteze. Iar ea l-a urmat mută, ca o fetiță.

Am fost mulți la înmormântare. În față, mortul, descoperit, netulburat și cu ochii deschiși, ca o barcă nepăsătoare care străbate valurile și n-are vreme să intre în vorbă cu noi. Și după înmormântare maică-mea i-a sărutat Hrysafenei mâna și i-a zis: „Degeaba plângi, n-o să găsești alinare niciodată. Până în ultimul ceas al vieții.“ Și una a strigat „ce caută curva aici“, și atunci maică-mea a răspuns „să mă iertați cu toții“ și m-a luat și am plecat de la cimitir. N-au pus cruce pe mormânt, doar un steguleț improvizat, din hârtie, dintr-o foaie albă de caiet, cu crucea desenată cu albastru în mijloc, mă și mir unde găsiseră creioane colorate în momentul ăla.

Hrysafena se ducea o dată la două zile la cimitir și mânca un pic de pământ de pe mormântul copilului ei. Asta ne-a povestit-o Thanasis, băiatul lui Anagnos, dascăl în satul Vounaxos. Se ducea gălbejitul la cimitir și se juca acolo. Apoi, ne-a confirmat-o și Theofilos, țârcovnicul de la Sfânta Duminică, o văzuse cu ochii lui, un pârâcios ăsta, i-a zis-o repede părintelui Dinos, ca să n-o împărtășească. Dar popa a fost de altă părere. „Și eu, dacă eram în locul ei, Theofilos, aș fi mâncat pământ“, i-a zis. „Și mai du-te dracului de-aici, pune mâna și mătură biserica, acuși vine duminica.“

Mai târziu, după așa-numita Eliberare, o comisie a partizanilor a vrut să-i facă o placă de mormânt din marmură, ca pentru eroi. Însă Hrysafena nu i-a lăsat. Ca să poată mânca pământ de pe mormântul mortului ei. Nu mânca mult, o fărâmă. Ca și cum s-ar fi împărtășit, a zis doamna Kanello. A continuat s-o facă și după ce-a apărut UNRRA. Nu știu ce s-a întâmplat cu ea, oricum știu că trăia încă în timpul Juntei[28] și se ducea la cimitir o dată la trei zile. Hrysafena nu s-a mutat la Atena. Apoi i-am pierdut urma. Ba chiar m-a întrebat de ea domnișoara Salomi, mulți ani mai târziu, când am ajuns cu turneul meu în Sfyra, un cătun de pe lângă Grevena, deși atunci nu mai era domnișoară, era soția celui mai important măcelar din localitate. Zic „turneul meu“ de parcă eu aș fi fost protagonista. Aveam însă și câteva replici în turneul ăla, o jumate de pagină de text. Aia care primise inițial rolul rămăsese borțoasă pe drum, și uite așa m-au vrut pe mine, cu salariu de figurant, ca să facă

economie, însă era o ocazie, aș fi fost nebună să mai fac și nazuri. Era vară, mi-aduc aminte, le-am spus vecinilor din bloc că mă duc să-mi fac vacanța la țară.

Dădeam, așadar, spectacole în Grevena și ne-am gândit să profităm de ocazie și să trecem rapid și prin Sfyra, un târg învecinat. Mă duc eu la cafenea, „frumos orășelul dumneavoastră", îi zic cafegiului (ce orășel, un prăpădit de sat era, dar o viață întreagă a trebuit să lingușesc oamenii ca să pot supraviețui, și uite că am supraviețuit), cafegiul s-a simțit măgulit, era mare lucru să-l bage în seamă o actriță din Atena, a vrut să mă trateze cu dulceață de vanilie, dar eu, de fapt, venisem să-i dau rujul ca să-l pună la păstrare în răcitor, era vară, cum ziceam, s-ar fi topit amărâtul de suliman. Întotdeauna îi lăsam pe cafegiii din sate să-mi facă avansuri, asta din cauza rujului.

Și cum ziceam, eram în Sfyra, în timpul guvernării lui Papagos și Peurifoy[29], și mă repezisem până la cafenea să-mi iau rujul, pe la prânz era, când m-am gândit s-arunc o privire și la măcelăria de lângă cafenea, mi-a rămas obiceiul ăsta din timpul Ocupației, măcelăriile îmi oferă aceeași desfătare ca un peisaj romantic. De vizavi, niște bărbați mă tachinau destul de necuviincios, dar mi-am zis „treaba lor". Ba chiar m-am gândit să mai întârzii puțin, să mă mai tachineze, că așa îmi crește cota în trupă. Le-am întors spatele – întotdeauna am fost mai spectaculoasă din spate –, iar ăia încep să strige: „Uită, mă, e Raraou!" Îmi văzuseră numele pe afiș, sub poză. Eu, chipurile, priveam admirativ niște ficați de vită. Când aud dinăuntru o voce de femeie:

– Măi să fie! Roubini? Tu ești? Roubini?

Era domnișoara Salomi. N-o mai văzusem de la Ocupație, din ziua aia, la podul lui Ion Dracul, unde adunam melci, iar ea trecuse pe lângă noi în mașină, ținând în brațe o cariatidă.

Ședea la tejgheaua măcelăriei de parcă era Cleopatra călare pe Sfinx, iar deasupra capului erau atârnate imagini cu perechea regală (răposați și decăzuți din drepturi între timp) și icoana lui Iisus. Alături, era și un tablou, un peisaj cu Alpii și niște oi merinos, ceva publicitar.

Și-n fine, pufoasă și durdulie, domnișoara Salomi, am recunoscut-o din prima. Să fi văzut ce îmbrățișări, ce pupături, ce lacrimi, până și un kilogram de carne tocată mi-a dăruit, nu mai zic c-a dat fuga imediat la cafenea, mi-a luat rujul și l-a băgat în frigiderul în care ținea carnea.

Își luaseră tălpășița din Cetățuie atunci, cu blocada. Ea cu mâna ei, personal, furase un ied și au crezut că din cauza asta încercuiseră cartierul. Și ce puteau face ca să-și salveze pielea, au tulit-o în turneu. Domnișoara Salomi a părăsit însă trupa când au ajuns în Sfyra, la opt luni după premieră. În Sfyra, a cerut-o în căsătorie măcelarul, „m-a fermecat cu pulpele lui", s-a justificat ea, „de-asta am abandonat Arta". Și mi-a arătat pulpele spânzurate în jurul ei.

Era bine-mersi, deși acum avea varice, măcelarul s-a dovedit om bun, o venera ca pe-o zeiță, i-a făcut și doi copilași, „la fix am apucat să-i fac, draga mea", îmi zice, „trecusem de treizeci și opt de ani, dar la maternitate am declarat că am treizeci și patru. E riscant, mi-am zis, numai că eu nu mi-am declarat vârsta nici în fața ocupantului, acum să dau înapoi? Mai bine mor în timpul nașterii. Și-am reușit. La patruzeci de ani aveam doi copii". Și-n timp ce-mi povestea toate astea, frământa carnea tocată cu degetele pline de inele, chiar c-o ținea ca pe o regină măcelarul ei. Iar seara au venit și la spectacol. „Tu ai fost făcută pentru scenă, iubire", mi-a zis dup-aia, „îți minte că ți-o ziceam înainte de război? Eu te-am urcat prima pe scenă, atunci, în Cetățuie, ți-aduci aminte? Ți-amintești ce foamete am tras? Vorbesc cu păcat, dar îi duc un pic dorul, aveam un mijlocel de viespe, mai îți minte".

Auzi și tu, să ducă dorul foamei Salomi! Am întrebat-o de restul familiei Tiritomba.

De fapt, numele lor de familie nu era Tiritomba. Și nici nu erau actori de teatru. Salomi se trăgea, pe linie paternă, din Cetățuie, casa ei părintească era vizavi de-a noastră, ba chiar fusese logodită înainte de război. Soră-sa, doamna Adriana, prin nu știu ce întâmplare, s-a măritat cu un actor, deși venea dintr-o familie așezată. Era unul din Salonic, pe nume Zambakis Karakapitsalas. Căsătorie din dragoste reciprocă. Ăsta avea o trupă ambulantă, ba chiar juca și el. Se zvonește că mai demult avusese și o ursoaică în trupă, asta înainte de Adriana.

Ăsta, deci, Zambakis Karakapitsalas, avea cele mai fastuoase decoruri și costume dintre toate bandele ambulante. O trupă de operă din Sicilia falimentase în Salonic și Zambakis, flăcău pe-atunci, a reușit să cumpere tot stocul artistic al confraților sicilieni, deși era de operă. Și așa a devenit faimos. Jucau *Cavalleria* sau *Foto albaneza*[30] cu aceleași decoruri, iar în *Necunoscuta*,

zicea lumea, camerista ei ieșea pe scenă cu ilic și crinolină, un rol de două minute, o să zici, ce importanță are. Iar eroina din *Ciobănița din Granada* apărea în costum național tip regina Amalia, cu mănuși cu găurele și o umbreluță din *Dama cu camelii* (operei ăsteia îi schimbase chiar și titlul, *Ftizică de oful lui*). În fine.

S-a dovedit că se potriveau încă de când a luat-o în căsătorie pe doamna Adriana, dar era foarte gelos, n-o lăsa singură, o lua cu el în turnee; fire pătimașă, pe deasupra, „dacă nu ești lângă mine, te înșel", i-a mărturisit el. Și trăiau foarte fericiți, pentru că și doamnei Adriana îi plăcea hoinăreala, să cunoască locuri noi. Până la războiul din Albania (ne-am și găsit neam cu care să ne luptăm!), cunoscuse, după zisele ei, cinci sute șaptesopt de orășele și comune, cu turneele lor. Așa a învățat o grămadă de rețete de prăjituri de casă, era înnebunită după gătit doamna Adriana, „eu pe scenă și tu la aragaz", îi zicea mereu domnul Zambakis cu multă afecțiune. Au făcut și fata. Noroc că le-a ieșit fată, fiindcă în două piese din repertoriul lor existau două roluri de fetiță orfană, doamna Adriana întotdeauna îi făcea cruce copilului său înainte ca el să iasă pe scenă și să joace orfana.

Pe ea însă n-a lăsat-o soțul să iasă pe scenă, doar să mătură o lăsa, „pe tine, nevastă, te vreau femeie cinstită", îi zicea bietul de el. Iar ea luase în grijă garderoba: cârpea toaleta Toscăi sau pe-a Margaretei, tuberculoasa, lipea cu clei palatul lui Nero, când se rupea în timpul deplasărilor, și se ocupa de soțul ei, în special când juca rol de soldat în fustanelă, îl descânta preventiv și-l verifica să vadă dacă poartă izmene. Pentru că depravatul s-a fofilat o dată și a ieșit să danseze tsamiko în fustanelă, fără izmene pe dedesubt, se pare că voia el s-o vrăjească pe vreuna din public. Aia a fost prima oară când a mâncat bătaie de la doamna Adriana. Prima și ultima oară, că de atunci nu s-a mai atins de el. Nu i-a mai dat prilej, o să zici, n-a mai jucat fără izmene pe el.

În Cetățuie au ajuns în octombrie 1940, cu puțin înainte de celebrul „Nu"[31]. Programaseră doar o singură piesă, *Fiica orfanei*. Fata asta trebuia să aibă vreo cinci-șase ani, așa c-au dat concurs: familiile care aveau fetițe să le aducă.

Toate mamele din societatea înaltă care aveau fetițe au angajat imediat modistă ca să le pregătească pentru *audition*. Numai că s-a întâmplat ca domnișoara Salomi să treacă pe la noi, voia să comande niște măruntaie pentru

logodnicul ei, mă vede, „măi Diomidis“, îi zice lu’ tata, „fiică-ta e bună pentru rol, las-o să vină, câștigă și ea un bănuț“.

M-a dus ea însăși, a doua zi, la sala de teatru-cinema „Panteonul“ și m-au ales cu unanimitate de voturi, asta i-o datorez domnișoarei Salomi, ea a fost prima care mi-a descoperit vocația. Nu m-au ales pentru că eram fata măcelarului, prin relații adică, văzuseră ei o scânteie în mine, și uite așa mi s-a deschis calea spre cariera de după.

Am jucat în piesă, mamele din înalta societate au făcut spume că fata mățarului le-o luase înainte odraslelor lor, atâția bani cheltuiseră cu modista. Rolul meu era de două minute, nici acolo n-aveam replici, interpretam o fetiță care mânca bătaie de la mama ei orfană, care i-o arunca soacră-sii bastarde, care i-o arunca înapoi, și în mare mă aruncau ca pe-o mingiucă până când cădea cortina.

La premieră, 26 octombrie 1940, am avut succes deplin. Publicul, format tot numai din buna societate, a respirat ușurat când a văzut cum încasa copilul bobârnace și era aruncat ca un sac de cartofi, că ăsta era rolul meu. Și pentru că atunci maniera de interpretare nu era expresionistă, bobârnacele picau naturalist și amețisem de vedeam totul dublu în jurul meu, nu mai pun aruncătura în brațe de la una la alta, că eroina nu era prea voinică și cădeam la pământ ca pepenele, iar pe jos era ciment. Și cu toate astea, nici n-am urlat, nici n-am plâns, pentru că de-atunci îmi plăcea celebritatea. Și-am fost plătită, trei drahme mi-au dat la premieră, cred că voiau să mă îmbuneze, nu cumva să mă supăr și să nu mă duc și-a doua seară. Eu, firește, am jucat și-a doua seară, alți trei bănuți, i-am dus maică-mii, și uite așa am intrat în lumea Teatrului.

Pe 26 avem premiera, triumf eu ca fata orfanei, iar pe 28 izbucnește războiul, zici că-și puseseră în minte, dragă, să mă saboteze. L-au înrolat imediat și pe Zambakis, a fost ucis înainte s-ajungă pe front, l-a călcat un catâr, adio spectacole, cariera mea trebuia să mai aștepte. Ne-am găsit momentul, ca nație, să spunem nenorocitul ăla de „Nu“, ca să se pună în calea norocului meu. În fine, are întâietate patria, deși e invizibilă.

Și de norocul domnișoarei Salomi s-a ales praful tot din cauza „Nu“-ului domnului Metaxas, blestemată să-i fie țărâna care-l acoperă, și zic asta chiar dacă sunt naționalistă. Pentru că logodnicul ei s-a dus voluntar pe front. Un

nenorocit și un penibil, dar ce contează, logodnic era. Și nici măcar n-o dorea. Doamna Kanello fusese aia care le aranjase întâlnirea, pe 15 august, ziua în care ne-a fost torpilat crucișătorul „Elli“[32]. Nunta fusese fixată pentru 28 octombrie, după încheierea spectacolelor. Doamna Kanello avea fixul ăsta de dinainte să se mărite. Și pe mine până și azi mă presează în privința chestiunii ăsteia, dar nu-mi place mie peștitul, în fine.

Deci, cum aude la radioul cafenelei declarația de război, logodnicul dă fuga și se înscrie voluntar, în fond, n-a făcut altceva decât să dezerteze din câmpul iubirii. A plecat pe ascuns, să nu-l vadă nici măcar logodnica lui. De fapt, de doamna Kanello îi era lui teamă, în primul rând, să nu-l ia aia la bătaie și să-l însoare pe loc, chiar în gară.

După puțină vreme, domnișoara Salomi primește carte poștală de pe front, o arăta mândră peste tot, „l-am împrumutat patriei“, zicea. „De ce te mândrești, dar-ar boala-n tine?“, i-a zis doamna Kanello, „eu m-am umilit ca să-ți fac rost de el, iar tu ți-ai găsit să-l împrumuți, ce, e mai brează patria decât tine?“.

Domnișoara Salomi păstra fotografia lui pe noptieră, o privea cu coada ochiului în timpul Ocupației și ne zicea: „Măi, dar cu cine seamănă, mi-aduce aminte de cineva logodnicul meu.“ Și nouă ni se părea că seamănă cu cineva, numai că nu reușeam să ne dăm seama.

Până când, într-o zi, era în timpul Ocupației, fata doamnei Adriana, Marina, se apucă să mâzgălească cu creionul fotografia logodnicului, așa, ca s-o enerveze pe Salomi, și-i trage o mustață omului. Când o vede doamna Adriana, face „Maică Precistă și Sfinte Cristoase!“. Îi duce doamnei Kanello fotografia mâzgălită, „Maică Precistă și Sfinte Cristoase“, face și aia, „și nu ne-am dat seama atâta amar de vreme!“. Își iau inima în dinți și îi arată lui Salomi fotografia. O privește ea, dă să suspine nostalgică, dar suspinul i se taie la jumătate, „Maică Precistă și Sfinte Cristoase!“, face ea, „e leit Hitler!“.

Și abia atunci ne-am dat noi seama cu cine semăna logodnicul. „Ei, de-asta vă tratează nemții cu respect când vă fac percheziție la domiciliu“, zice doamna Kanello.

De atunci, domnișoara Salomi și l-a scos complet de la inimă, foarte patrioată, i-a trecut și frustrarea că logodnicul nu-i mai scrisese nimic după prima carte poștală (nici c-am aflat vreodată dacă s-a întors, e dat dispărut și

azi). Doar atât a făcut, s-a dus la doamna Kanello și i-a zis: „Madam, plătește-mi inelele de logodnă“. Așa am aflat că inelele de logodnă le plătise domnișoara Salomi din buzunarul ei. Și s-a pus pe împletit flanele pentru partizani.

Când a rămas văduvă doamna Adriana – eram de-a binelea sub Ocupație atunci –, a decis că gata cu arta și turneele, aici în Cetățuie, în casa părintească, o să trăim până la sfârșitul zilelor. Femeie casnică, la patruzeci de ani, cu fată de optișpe ani, cu Salomi fără căpătâi și un ban pus deoparte, avea o singură grijă, cum supraviețuiesc și ce mănâncă. Doamna Adriana a chemat la ea toate neamurile, adică pe frate-su, pe Tasis. Tasis ăsta avea un autobuz micuț, înainte de război făcea curse între Cetățuie și satul Lambia, un loc în vârful munților, plin cu foioase, capre și, acum, cu partizani. Autobuzul îl transformase în vehicul cu gazogen, pe bază de lemne. Numai că rareori găsea de lucru.

De haine nu duceau lipsă, aveau garderoba cu costume de teatru a răposatului Zambakis. Toată recuzita artistică o depozitaseră la parter, o păstrau în amintirea lui, iar familia locuia la etaj. S-au descurcat de minune cu vechiturile eroinelor din repertoriu, în special domnișoara Salomi, care schimba una-două capelinele, evantaiele și pălărioarele. Doamna Adriana, îndemânatică, retușa un pic rochiile, Butterfly, coana Frosina, Necunoscuta, pe toate le adaptase. Dar domnișoara Salomi i-o lua înainte și purta toaletele intacte, doar le scurta un pic. Până și patrulele nemților se opreau ca s-o admire, de exemplu, când ieșise cu o mantie trei sferturi, ca aia a lui Errol Flynn în *Elisabeta și Essex*[33].

Odată, a luat și papagalul cu ea la plimbare. I-l făcuse cadou de logodnă fostul ei pretendent și îi rămăsese zălog. Când am cucerit Korytsa[34], doamna Kanello l-a învățat să cânte „Ești un caraghios, Mussolini“, era leit Vembo[35], deși învățase un singur vers. De când cu Ocupația, îl închiseseră și îi legaseră pliscul, pentru că-și reamintise cântecul, „până și papagalii din cartier sunt în rezistență“, ne-a înțepat odată domnișoara Salomi, atunci cu nenea Alfio.

În a doua iarnă a Ocupației, doamnei Adriana i s-a făcut milă de mine că purtam o rochiță subțirică, m-a luat la ea acasă și m-a pus să probez o fustanelă. Atunci a descoperit că purtam izmene din steag. „S-o porți

sănătoasă“, mi-a zis. „Ți-e un pic cam lungă, dar o să-ți țină de cald, amărâto. Poart-o și, când ne-om elibera, mi-o dai înapoi.“

Eu am fost mulțumită, chiar dacă fustanela era îmbrăcăminte bărbătească și-mi venea prea mare. O strângeam cu brăcinarul la subsuori și-mi ajungea până sub genunchi, maică-mea n-o suporta, dar eu nu voiam s-o dau jos, că-mi ținea un pic de cald la fund.

În privința încălțărilor, și familia Tiritomba a avut de suferit. Și ele tot saboți purtau. În garderoba lor aveau doar opinci[36]. La început, au vândut unele lucruri pentru de-ale gurii, apoi doamna Adriana le-a pus la păstrare, „e o întinare a memoriei răposatului“, a zis.

În perioada aia, ne duceam toate prin sate și le vindeam țărăncilor diverse lucruri din lada de zestre, în special celor de la câmpie. Eu, una, ce sărăcia mea să vând, dar mă duceam cu Adriana, în semn de solidaritate. Ne dădeau câte o oca de grâu pentru broderii, lenjerii de corp din jerseu, ba chiar și niște odăjdii a reușit să vândă coana preoteasa a lu’ popa Dinos. La întoarcere, adunam câteva lemne de băgat în sobă. Ieșirile astea le făceam organizat, ne adunam mai multe femei, pentru că, dacă umblai singură, te prindeau țăranii și-ți luau tot ce apucaseși să aduni, „fără ca măcar să te violeze“, a glumit odată domnișoara Salomi. Nu-i stătea nimănui mintea la violuri atunci.

Dar mai făceam și celelalte escapade, alea clandestine. Doamna Kanello, doamna Adriana, Marina, fiică-sa, domnișoara Salomi, împreună cu mine și cu micuțul nostru Fanis, pe noi ne luau ca alibi, copii mici, cine să ne bănuiască. În plus, micuți la trup, ne strecuram mai ușor prin deschizătura gardului. Plecam încărcați. Țicnita de madam Kanello ne dădea grenade și alte muniții de război, ne duceam, chipurile, să adunăm păpădii, și le predam persoanei de legătură, ne aștepta rahiticul de Thanasis, băiatul dascălului din Vounaxos. Ăsta care prelua muniția ca s-o dea mai departe partizanilor are azi o funcție înaltă în gruparea naționalistă, nu dau nume, ca să nu expun omul.

Doamna Kanello ne cobora pe noi doi în pivniță, ne băga bluza de corp în izmenele din steagul național, ne strângea bine brăcinarul, ca să stea ca un buzunar bluza, și îl umplea cu grenade. Înainte însă ne punea să ne pișăm, pentru orice eventualitate, ca să nu trebuiască să ne dezlegăm brăcinarul pe

drum. Iar pe drum mă certa, „nu merge cocoșată, bate-te-ar norocul să te bată!“.

Domnișoara Salomi îndesa gloanțe în turban, punea și câte-o grenadă în fiecare cupă a sutienului (nici ea n-avea piept, purta mereu bluze încrețite). Nu accepta să i se pună muniție în chiloți, „mă gâdil“, zicea, „și-o să mă dea de gol gesturile“. „Mergi dreaptă, că altfel te strâng de gât“, îi șoptea doamna Kanello când treceau pe la barieră. „Dacă-ți pică vreun glonț și ne prind nemții, te sfâșii ca pe-o sardea, nu te mai scapă nimeni din ghearele mele.“

Doamna Kanello întotdeauna se exprima așa, provincial. Și mă influențează și pe mine de câte ori ne vedem. Tot așa provincial vorbește și acum, cu toate că are copii la Atena și în Europa. Eu însă, când ies în lume, vorbesc întotdeauna foarte atenian.

Și, de nevoie, Salomi mergea dreaptă. Cu sâni țuguiați și cu un turban înalt ca al lui Ali-Pașa, în *Ali-Pașa și coana Frosina dezonorată*. Am jucat și-n spectacolul ăsta, în turneu, o interpretam pe-a doua înecată.

Madam Kanello, smintită, deși făcuse atâția copii, căra grenadele în coș. Ajungeam, dădeam de tăntălăul ăla de Thanasis al lui Anagnos, predam lucrurile cui trebuia – ni le scoteam din izmene în vreo capelă de pe drum. Apoi, adunam ierburi, tuberculi și ne întorceam acasă.

Cum vedeam vreun iconostas, dădeam fuga care ajungea prima. Și dacă dădeam peste vreo candelă aprinsă, stingeam fitilul și luam uleiul, aveam mereu o sticluță la noi. Doamna Adriana, care era mai bisericoasă, cerea iertare de la icoană. „Iartă-mă, că am păcătuit, Sfântă Varvara“, zicea, de exemplu. „Ai milă și nu mă privi cu dușmănie, ești și mare muceniță, înduri postul, fii inimoasă. Doar niște ulei îți iau, o să-ți aduc unt de oaie imediat ce se pune pe picioare nația noastră“, zicea.

Aceeași litanie o zicea și domnișoara Salomi, dar cu mai mult năduf ea. Și-i spunea icoanei cu pricina: „Voi, sfinții, n-aveți nevoie, trăiți și fără ulei, în special tu, Sfântă Paraschiva (dacă ei i se adresa), care ești mare și tare și eroină în ceruri (mereu făcea câte un compliment Salomi). Copiii noștri însă nu trăiesc fără ulei“. „Pe sfinți trebuie să-i mai amenințI un pic“, îi ținea isonul doamna Kanello. „Fii insistentă, ca să te ia în seamă.“ Dar zicea asta îngrozită și privea pieziș spre icoană.

Asta, dacă dădeam peste vreun iconostas cu candelă în funcțiune. Uleiul îl împărțeam între noi. Iar seara aveam la masă mâncărică asezonată cu ulei – ierburi, bulgur, orice, numai cu ulei să fi fost. Mirosea a cădelniță mâncarea, „și mai bine", susținea domnișoara Salomi, „mâncăm mâncărică sfințită". Deși era comunistă, din când în când devenea bisericoasă, pentru orice eventualitate.

În fine. Asta acum se scaldă în pulpe acolo, în orășelul ei de lângă Grevena, Sfyra, împreună cu măcelarul ei. Mi-a trimis și o legătură dublă de cârnați pentru parastasul maică-mii. De unde o fi aflat? Să fie sănătoasă!

Totuși, și doamna Kanello avea frica celor sfinte, deși era declarată de stânga. După ce mâncau ce gătise cu uleiul furat, îngâna paraclisul sau troparul „Doamne, femeia ceea ce căzuse în păcate multe".

Odată am furat și ouă dintr-un cuibar, s-a supărat cloșca și s-a împotrivit, să te ții ciupituri, dar până la urmă s-a dat bătută. Din fericire, tocmai o puseseră la clocit, iar ouăle erau încă proaspete. Seara, în timp ce fiecare își mânca oul la el acasă, auzim un tărăboi cumplit dinspre familia Tiritomba. Doamna Adriana o prinsese pe Salomi cu mască de frumusețe pe față. În loc să-și fiarbă oul, aia și-l întinsese pe piele. Și ce piele avea, să mă ierte Dumnezeu! În fine, să fiu îngăduitoare. Pentru că pe mine m-a înzestrat natura cu ten și alte calități, nu se cade să vorbesc cu dispreț despre cusururile semenilor mei.

Misiunile astea cu muniții le realizam duminica, în special, când era liberă doamna Kanello, iar gălbejitul dascălului din Vounaxos n-avea școală. „Cum de-a reușit amărâtul să-l bage în seamă partizanii?", zicea Kanello în felul ei provincial. Ambițioasă femeie! Numai gândește-te că visa să mai țină Ocupația, ca să crească fii-su și să ajungă și ăla om de legătură!

Avea doișpe ani zgâtia de Thanasis. O să zici, firește, că deținea și măgar. La școala din Vounaxos, era în clasa lui taică-su. Imediat după școala primară – de-atunci avea aplecare spre studiu –, taică-su îi închiriază o cameră în Cetățuie, după gara portului Ypinemon, dar ce zic cameră, o cocioabă era, cu un pat, fereastră fără geam, doar cu obloane, și afară un lighean pentru spălat și un urcior cu apă. O avea mai mult ca să se odihnească la prânz și să-nvețe până la lecția de după-amiază. Pe-atunci mergeam la școală dimineața și după-amiaza.

În afară de muniții, Thanasis avea în grijă să le ducă partizanilor și niște mesaje, i le dădeau doi profesori, domnul Pavlopoulos, care mă simpatiza, și un tip înalt și frumos, Vasilopoulos se numea ăla, Alexandru cel Mare îi ziceam noi la școală, a murit de tânăr, păcat. Toți aveau încredere în Thanasis, în primul rând, pentru că nu-l ducea mintea, și așa nu se temea de nimic, în al doilea rând, dispunea de un mijloc de transport. Și totul cu știrea lui taică-su. În plus, pentru că era mic copil, cu niște ochi albaștri nevinovați, cine să suspecteze un om cu ochi albaștri? Știa toate câmpurile minate, i le arătase taică-su, deși era un om sfânt.

Nemții aveau o grămadă de terenuri minate în afara orașului, numai că, din fericire, minele n-au făcut nicio victimă. Pentru că boii de nemți le arătaseră italienilor unde se aflau, iar italienii aflați în legătură cu familiile noastre ne avertizaseră care erau locurile de evitat atunci când mergeam după ierburi. Bănuiesc că italienii au făcut asta pentru că se răspândise vorba că nemții îi considerau aliați de mâna a doua, și uite așa ne dezvăluiau nouă secretele, și ca să pară ei cavaleri, și ca să le-o plătească nemților.

Nenea Alfio o prevenise pe maică-mea în ce locuri să nu ne ducem după ierburi „sub niciun motiv". Thanasis descoperise singur două terenuri minate. Când se terminau lecțiile de dimineață, se ducea la el în cameră și citea. Imediat ce ieșea de la școală, după-amiaza, se întorcea cu consătenii lui la el în sat, doar trei sferturi de ceas de mers pe jos, și trebuia să se grăbească, pentru că după șapte se lăsa bariera și nemții nu te mai lăsau să treci dincolo de podul lui Ion Dracul. Dar de unde să aibă minte ăia? Pe drum începeau să bată mingiuca. Pe post de mingiucă foloseau o grenadă englezească dezamorsată. Și când se apropiau într-un târziu la punctul de control, bariera era deja coborâtă. Iarna, copiii treceau neobservați pe sub barieră și scăpau, pentru că din cauza frigului nemții se vârau într-o colibă din chirpici folosită pe post de gheretă. (Până la urmă le-a aruncat-o Thanasis în aer, cu o grenadă, cu puțin timp înainte să intre englezii, așa, ca să se răzbune.) Numai că atunci când venea pacostea de primăvară, nemțălăii stăteau înfipți lângă barieră și se apucau să tragă dacă auzeau pași în depărtare.

Thanasis a observat în ce locuri se duceau de regulă ocupanții să-și facă nevoile și pe unde nu călcau. Și așa a descoperit cele două terenuri minate, pe

care le numise „terenuri căcate“, și uite așa aveau cale liberă spre sat la orice oră voiau.

Pe terenul minat de lângă drum aveau niște mine rotunde, tipsii le ziceam noi. Zănaticul de Thanasis țopăia deasupra minei, mă rog, avea cincisprezece kilograme cu totul, o să-mi zici, minele astea erau pentru vehicule grele, copilașii nu se temeau de ele. Doar o dată a explodat una când a călcat pe ea o vacă, se umpluseră copacii din jur cu hălci de carne, a apucat să pună mâna pe o bucățică și Fanis al nostru, mititelul, două zile am mâncat din ea.

Desigur, a mai explodat și altă dată o mină, de l-a aruncat pe Thanasis până la cer, numai că eu voiam să povestesc despre familia Tiritomba și motivul pentru care au pornit în turneu vrând-nevrând.

Oricât s-ar fi străduit doamna Adriana, foamea îi chinuia rău, oricâte iconostase ar fi jefuit ea. Ba chiar într-o duminică, în excursie, a leșinat, ni s-au înmuiat picioarele pentru că era încărcată cu grenade. Am adus-o acasă mai mult târând-o după noi.

Frate-su, Tasis, era îndrăgostit de autobuzul lui și zicea: „Când vine, mă, englezul, ca să avem și noi iar piese de schimb și benzină?“ Între timp îl punea în mișcare cu lemne, pe bază de gazogen. Și unde să găsești lemne, că în munții din jur erau partizani, cum să te duci? Fura niște butuci de viță-de-vie de pe câmp. Soră-sa îl trimitea că poate pune mâna pe vreun porumb, iar ăla se întorcea încărcat cu butuci. Pe Marina, fiică-sa – care era copilă, mai mare decât mine, oricum –, o amestecase țicnita de doamna Kanello în treaba cu rezistența. Nu mai zic de domnișoara Salomi. Ca să se răzvrătească împotriva logodnicului care preferase să se ducă în Albania, mare deștept și ăla, ca să scape de nuntă, și se dovedise că avea și față de Hitler până la urmă, domnișoara Salomi se împopoțona sau împletea izmene pentru partizani. Câteodată, ne adunam serile la ei acasă, dar ce zic serile, era chiar noapte, din cauză că ne luam cu palavrele și se oprea circulația între timp, așa că moțăiam toate acolo. Alteori, ne adunam noaptea de nevoie, când ne trimitea vorbă Thanasis c-o să fie blocadă, ca s-apucăm să-i trimitem prin popa Dinos semn lui Malamas al Hrysafenei să nu vină acasă, asta firește înainte să-l aducă maică-sa mort cu roaba, ceea ce ne-a scăpat de-o grijă. Popa Dinos folosea ca mesager clopotul bisericii. La ore nepotrivite clopotul de la Sfânta Duminică

începea să bată, uneori de înmormântare, alteori vesel, la început ne-am crucit, gata, a înnebunit popa, dar până la urmă am priceput că folosea clopotul așa cum folosim azi telefonul, unii au zis chiar că avea și un sunet special clopotul când voia să-i dea de știre doamnei Rita, curva, ca-n seara aia să se spele și să-l aștepte.

La întâlnirile de noapte, doamna Adriana ne pregătea ceai fierbinte din ierburi de munte și arunca în el și câte o smochină uscată sau must, dacă avea, ca să mai îndulcească băutura. Pe mine mă învăța să fac preșuri din petece. Decupam petece de material cât o cutie de chibrituri, le pliam și le coseam cu un ac gros pe o pânză de sac, într-o parte ale roșii, într-alta ale verzi, modelul îl stabilea domnișoara Salomi.

În casa noastră, preșurile astea erau absolut necesare, pentru că din cauza pământului se forma mereu igrasie. Plus lăstarii care creșteau tot timpul pe la colțuri și sub pat, pe mormântul găinușei mele, care se tot afunda, cred că deja găina a ajuns în străfundurile pământului, acolo unde se află și oamenii morți, i-am zis eu micuțului Fanis. Iar el mi-a răspuns că-n felul ăsta a căpătat și găinușa noastră valoare umană. Și eram bucuroși.

De lâna pentru flanelele pe care le împleteau ale mari în timpul nopții făcea rost doamna Kanello, bizară femeie. Firește, pe lângă ce deșiram din tricoturile vechi, uzate. Kanello pusese mâna și pe o metodă de învățare a limbii italiene fără profesor și o studia ca să spioneze mai ușor discuțiile italienilor la telegraf, de-asta i-au și dat medalia când am devenit republică. Și azi mai rupe un pic de italiană stâlcită.

Domnișoara Salomi împletea izmene, „fiecare cu obsesiile lui“, o înțepa Kanello. Și împletea niște izmene uriașe, le proba pe frate-su, pe Tasis, îi ajungeau ăluia până la urechi. „Fă nesătulo, de ce-i faci așa de lăbărțați și prăpădești toată lâna?“, îi striga soră-sa. „Nu mai zic de sacul ăla dintre craci, ce crezi că bagă-n el, bombe?“ „Ce știți voi“, se încăpățâna domnișoara Salomi. „Oi fi eu monarhistă, dar pe partizani îi respect. Ce credeți că sunt, niște avortoni pricăjiți, ca regele Angliei?“ (Mai era și patrioată, nu voia să se ia de nimic grecesc.) „Ăștia-s înalți cât căpitan Nemuritorul.“ Dar eu deja știam că partizanii sunt, majoritatea, scunzi și jigăriți, știam asta de atunci când îi aruncau morți nemții în piața publică.

Erau doborâți de foame toți din familia Tiritomba, dar noi ce să le oferim atunci, abia de reușeam să ne ducem zilele cu ce ne aducea domnul Vittorio, nu mai zic că doamna Adriana n-ar fi acceptat să fie ajutată de trădători. Într-o zi, pe domnișoara Salomi o aduc acasă în brațe trei italieni. Ne-am speriat cu toții, gata, ne-au descoperit. Numai că n-a fost așa. Salomi ieșise să facă o plimbare (de plimbare îi ardea ei!), era un obicei monden, societatea bună din Cetățuie ieșea la plimbare în fiecare după-amiază – putea să fie și sfârșitul lumii – pe strada principală. Aflu că până și azi au păstrat obiceiul ăsta. Foamea foame, dar la plimbare nu puteau să renunțe, ieșeau și fetele din pătura socială de jos, și toate voiau să lase impresia că fuseseră tachinate de cineva, chipurile, sau că sunt urmărite în fiecare după-amiază. În fine. Domnișoara Salomi ieșea la plimbare ca să arate că face parte din societatea bună și, din cauza tocurilor înalte de lemn, de la foame, o luase cu leșin, ametise de la înălțime și-și scrântise glezna, și-a căzut în fața Carabineriei. Trei soldați italieni au adus-o înțepenită, zici că era un miel de Paște pus în frigare, leșinată de tot. Adică își revenise pe drum, asta mi-a mărturisit-o când ne-am întâlnit în Sfyra, dar când a văzut că e dusă în brațe de trei bărbați, „ce, eram proastă să-mi revin?“, mi-a zis. Ar fi preferat să fie ofițeri, dar, la nevoie, erau buni și niște simpli soldați.

O duc străinii acasă, „doar apă am ca s-o pun pe picioare“, ne-a zis madam Adriana. Nu mai zic că-n momentul în care italienii ieșeau pe ușă, pică în vizită doamna Kanello cu o traistă plină cu buruieni. Marina o aștepta disperată pe Kanello să le aducă ceva de mâncare și, de cum vede traista, se prinde și zice cu italienii de față: „Ah, Dumnezeule, iar grenade! Un pic de mălai n-ai fi adus și tu!“ „Ține-ți gura, nefericito“, îi șoptește maică-sa. Din fericire, italienii îi făceau ochi dulci ălei mici și n-au băgat de seamă. Tasis ieșise la furat în satele din câmpie și s-a întors cu butuci și cu o anvelopă, pe care probabil c-o șterpelise de la vreun camion italian staționat.

Între timp, se apropia Anul Nou. Anul negru, de fapt. Începea noul an de grație o mie nouă sute patruzeci și trei. Acasă aveau o conopidă și zece grenade în răcitor, plus trei Mausere în pod. „Hai, curaj“, a zis domnișoara Salomi, „poate vin englezii până atunci, să mâncăm și noi pudingă“. Nu știa cum e pudinga, dar iubea tot ce era englezesc, asta pentru că-i plăcea de regele Angliei, „ăsta e bărbat adevărat“, zicea. „M-aș preda dacă m-ar asedia.“

Și-a pus un cui gros în tocuri, ca să le fixeze, și a plecat să-și termine plimbarea – din rațiuni de prestanță socială.

– Acuma vine Anul Nou, crezi c-ajung la timp englezii tăi cu pudinga? Că tot îi aștepți din ‘41, a înțepat-o doamna Adriana.

Și totuși. La masa de prânz a Anului Nou aveau carne la masă. Fiartă în apă, puțină, dar era carne, cu zeamă din belșug.

– Nu se poate mesteca, se smiorcăie domnișoara Salomi. Ce carne mov e și asta, e de dihor?

– E foarte fragedă, țipă nervoasă la ea soră-sa. Mestec-o bine, nu mai ești obișnuită să mesteci carne, soarbe și zeama, să nu mai leșini în brațele ocupanților!

Domnișoara Salomi se simte atinsă și se ridică de la masă fără nici măcar să se închine, nici șervetul de la gât nu și l-a scos. Când se simțea jignită, întotdeauna se ducea să se plângă la papagal. Se duce la ea în cameră, ia de unde nu e papagalul. Abia atunci s-a prins care e adevărul, parcă avusese o revelație. Se întoarce în sufragerie, cu șervetul încă atârnând la gât, „canibalilor“, le strigă. Noroc că ăialalți apucaseră să pună deoparte papagalul, ba chiar Marina luase și porția neterminată a mătușii-sii.

Salomi a folosit cuvinte foarte dure, soră-sa o asculta cu capul plecat, fără să scoată o vorbă; de fapt, nici n-ar fi putut să zică ceva, pentru că încă mesteca ultima îmbucătură din copănelul papagalului. Supărată foc, domnișoara Salomi a bodogănit-o mult și bine. Că n-a arătat respect față de o amintire a unui logodnic, că a gătit mâncare din iubirea surorii ei mai mici și alte lucruri aspre. Dar când i-a zis în față că e o Medee și o antropofagă, doamna Adriana s-a pus pe urlat.

– Ia ascultă aici, madam! îi zice. Crezi că nu mă roade îndeajuns conștiința că am strangulat o pasăre nevinovată? Nu mai zic că m-a ciupit. Aveam de ales? Le era foame copiilor!

– Un singur copil ai! Și pe ăsta cu greu l-ai avut, i-a aruncat-o Salomi.

Se pare că doamna Adriana nu reușise să conceapă și un al doilea copil, se știa asta în cartier de la popa Dinos.

În momentul ăla și-a dat drumul la gură și Adriana:

– Trei copii am, zice ea. Pe leneșa de fiică-mea, care e bună numai de dat din gură, pe frate-meu, alt pierde-vară, îl trimit pe câmp după grâu și-mi vine înapoi cu anvelope pentru o mașină care nu funcționează…

– Ia pardon! i-o taie Tasis, atins. Nu zic să nu fur, dacă am ce. Dar să fiu și culegătoare de grâu, bărbat la treizeci și doi de ani, asta nu!

Numai că Adriana nu se potolește și continuă:

– Iar al treilea copil ești domnia ta, madam! Puturoasa de soră-mea. Tu, care, când dăm iama într-un depozit, nu ești în stare să aduci ceva de mâncare, ca să dai o mână de ajutor! Doar pudră Tokalon! Și ruj de buze, pentru gura aia a ta cât un cur de găină. Și dacă n-am uitat cum arată gaura curului de găină până acum, e pentru că-ți vedem ție gura. O nesimțită! Anglofilă mizerabilă!

Ceva știa ea, de rostise vorbele alea. Pe atunci, lumea dădea iama – „raiduri" le ziceam noi – prin brutării, depozite, uitam de orice decență când aflam că se ascund alimente pe undeva. Până și doamna Adriana, atât de demnă înainte și-n timpul războiului cu Albania, se dezlănțuise, nu lipsea de la niciun jaf. La ultimul o luase cu ea și pe domnișoara Salomi – aia, cu tocuri înalte și cu turban, deși nemachiată. În timpul acțiunii s-au pierdut una de alta. În fine, s-au întors acasă, doamna Adriana cu două pâini rotunde, Marina cu o jumate de sac de stafide, Tasis cu buzunarul plin cu brânză feta și un carburator. Se întoarce și domnișoara Salomi triumfătoare, ca doamna Bonaparte, cu un ruj, fard și o pudră, marcă de-a noastră însă. Și cu tocul frânt.

Domnișoara Salomi prefera să fie împușcată decât să iasă din casă nemachiată, i se părea indecent. Când, la început, au anunțat la radio că ne-am predat nemților, a dat fuga imediat și și-a cumpărat zece rujuri, cinci cutii cu farduri și o oca de pudră de talc, de-aia pentru fundul copiilor, atât își permisese. Și așa înarmată a făcut ea față Ocupației. Cât poate să dureze, și-a zis, cinci luni? Englezii sunt niște gentlemeni, o să ne salveze în curând. Orbită de iubirea ei pentru englezi, rămăsese fără produse de frumusețe, și din cauza asta se dedase și ea jafurilor acum. Dar numai de cosmetice. De-aia o mustrase acum atât de dur soră-sa.

Domnișoara Salomi a recunoscut dinaintea soră-sii că regele Angliei n-a fost prea englez la întâlnirea cu Grecia. A cerut însă să-i fie date măcar penele papagalului. Le-a spălat, le-a întins pe balcon – fiecare pană separat într-un

cârlig (intenționat a făcut asta, ca să vadă toți vecinii cât de crunt o trădaseră ai ei) –, apoi a cusut penele la turban, le-a purtat mai târziu și pe scenă, când a jucat în *Anghelo, fata preotului*[37], rol pentru o fată de șaptespe ani, dar Dumnezeu cu mila.

Din ziua în care și-a mâncat papagalul, Salomi s-a jurat pe amintirea lui s-o dovedească de mincinoasă pe soră-sa, care o acuzase în fața întregii familii că e o puturoasă anglofilă. Pe proprietatea familiei Zarifos, în apropierea primului teren minat al lui Thanasis, dăduse de urma unor oi. Cei din familia Zarifos nu se temeau c-ar putea fi jefuiți, colaborau cu nemții, așa că animalele lor pășteau nesupravegheate. Noaptea însă, le băgau înăuntru, în sala de la parter.

De noi, adică de gașca lui Kanello, nu se gândiseră să le păzească, pentru că, din cauza lașității și a mândriei noastre, nu eram considerate suspecte, așa că ne lăsau să culegem ierburi de pe proprietatea lor fără să ne ia la goană cu pietre.

La o zi după ce-i puseseră papagalul la fiert, pe la prânz, domnișoara Salomi îmi zice: „Măi Roubinițo, hai după cepe, mai uităm de griji.“ Îmbrăcată foarte șic, plus că șterpelise de la nepoată-sa pernițele de umeri, erau la modă atunci, până și Mussolini purta, așa umbla vorba, oricum toate nemțoaicele șarmante din filme jucau cu pernițe, Jenny Jugo, Marika Rökk, în special. Doamnei Kanello nu i-au plăcut niciodată pernițele, mai mult din cauza nemților.

– Un’ te duci, femeie, cu pernițe în mijlocul zilei? îi zice lui Salomi. Parc-ai fi amanta lu’ Hitler!

– E treaba mea cine mă place, îi răspunde domnișoara Salomi, apoi mă trage după ea și plecăm.

S-a simțit rău atinsă, pentru că nu-l stima deloc pe Hitler, știa că avea o legătură de ani de zile și nu se căsătorea, „auzi, nemernicul“, zicea, „s-o compromită de-atâta timp pe biata fată, când o s-o ia de nevastă?“. „Dacă eram în locul ei, i-aș fi dat bocancii la purtare și adio.“

Ne porniserăm, deci, după cepe, era o zi cu soare, soarele produce calorii, ni se spunea. Eu luasem și săpăliga cu mine, cepele ies numai dacă sapi.

Pe măsură ce ne apropiam de primul teren minat al lui Thanasis, teama începuse să-mi dea tot mai rău târcoale. „Domnișoară Salomi“, îi zic eu, „iar mergem la partizani?“. „Nu“, face ea, „tu așteaptă aici, fă-te că sapi după ceapă și nu scoate un sunet indiferent de ce-ai vedea“.

– Vezi oile alea de-acolo? face.

– Iezi sunt, îi zic. Sunt ai familiei Zarifos.

Dar nici asta nu i-a stăvilit din elan. Avea la ea un sac și o geantă de umăr. O văd că intră pe terenul minat, făcea niște salturi ca Imperio Argentina când interpreta la televizor, înainte de război, cântecul „Antonio Vargas Heredia“[38].

Animalele pășteau fără grijă. Șmecheră, Salomi le îndreaptă cu fluierături spre un șanț mare. Sare și ea înăuntru, ca o adevărată suliotă[39], o pierd din vedere. Eu, chipurile, căutam ceapă. În scurt timp o văd că iese din șanț trăgând după ea sacul burdușit. Cum l-a cărat pe terenul minat, cu tocuri, turban și geantă pe umăr, nici acum nu mi-e clar. Se apropie de mine, „pune mâna și ajută-mă“, îmi zice, „și să nu chirăi dacă picură sânge“. Dau să prind, din geantă se ițește un cuțit plin de sânge. În sac avea un ied înjunghiat. „Hai să ne întoarcem“, îmi zice, „mergi calmă, zâmbește, haide repejor!“.

Cum să mergem „repejor“ două femei flămânde, cu atâta greutate? Mai mult târâș am cărat animalul înjunghiat.

Când ajungem la podul lui Ion Dracul, îmi zice: „Acum poți să te duci, să nu dăm de bănuit.“ Îi văzuse și pe ceilalți copii care îmi făceau semn, se apropia ora restricției de circulație, trebuia să-l culeg și pe micuțul nostru Fanis. Până la urmă l-am găsit, iar domnișoara Salomi s-a pornit spre casă târând iedul după ea – de altfel, de aici încolo drumul era asfaltat.

Domnișoara încă nu apăruse când am ajuns noi acasă. Adriana tot ieșea pe balcon și privea neliniștită în zare, când ce vede femeia? Pe zidul Afroditei, doamna Kanello îi preda italiană Marinei. Foloseau zidul pe post de tablă și Marina scrisese fără nicio greșeală REDICOLO MUSSOLINI. Și dedesubt HITLER SELINIARY, asta nu învățaseră încă. În timp ce le urmărea împietrită cum corectează greșelile de ortografie, vede trecând pe la colțul străzii un italian bondoc, s-o fi ducând băiatul la prietena lui, cu arma pe umăr și cu zâmbetul pe buze. Dă să flirteze cu ele, vede scrisul pe zid, se oprește. Doamna Adriana o ia la fugă pe scări în jos, îl găsește pe italian că lăsase pușca jos și trăgea de Marina – cavaler și fustangiu, numai că era și patriot, voia s-o ducă la Carabinerie. Kanello încerca să-mpace situația, Marina țipa „jos labele, bă“, doamna Adriana leșină, bun moment își găsise și ea, când se aude un sunet ca

de mitralieră. Se întorc să privească, erau tocurile lui Salomi pe caldarâm. Ca într-un vis, leșinată de frică plus foamea, Adriana o vede pe soră-sa punând sacul jos și cerându-i socoteală italianului. Și mai era și înțepată.

– Las-o-n pace pe grecoaică, băi! îi zice.

Italianul a zis ceva, habar n-am ce, nici Kanello n-a priceput, dar nu voia să se lase și-o trăgea insistent pe Marina spre Carabinerie.

Între timp, circulația fusese oprită, doamna Adriana își revenise, numai că vede sângele picurând din sac și dă să leșine iarăși, noroc însă că-n clipa aia auzim din depărtare o împușcătură, era de la patrulă. Kanello se repede să-și adune cei cinci copii, ieșiseră să caște ochii. Domnișoara Salomi o trăgea pe Marina de mâna liberă, „dă-i drumul nepoată-mii, băi avortonule, că-i rupi mâna", îi zicea ea italianului, care începuse să ezite, bietul de el. În momentul ăla se mai aude o împușcătură, iar pe Salomi o apucă pandaliile.

– Încetați dracului odată cu împușcăturile voastre! urlă în direcția din care se auzeau focurile de armă, era leită Leonidas la Termopile[40].

Se opintește s-o tragă pe nepoată-sa, nimic – îndesatul de italian nu-i dădea drumul. Șmecheră, domnișoara Salomi îi dă drumul Marinei la mână, se clatină aia, se clatină și amărâtul de italian, Salomi profită de ocazie și-i trage un șut cu sabotul în fluierul piciorului, amărâtul se face verde la față, se pune pe plâns și-i strigă „no, no, signorina". Aude ea și „signorina" ăla (marea ei grijă era să-i zicem „madam" Salomi), culege de pe jos carabina, italianul se văicărește și se ține de gleznă, doamna Kanello urlă de la balcon: „Adriana, mă Tasis, țineți-o pe bărbățoaie, că-i face felul bietului străin."

Între timp, Marina o scutura pe maică-sa să-și revină, își revine aia, o vede pe soră-sa cu arma în mână și pe ocupantul străin plângând și țopăind într-un picior, ca o barză, începe s-o bălăcărească.

– Făi mahalagioaico, lasă flăcău'-n pace, dă-i carabina înapoi, la ce-ți trebuie, trei avem ascunse-n pod, zice Adriana.

Marina se pune pe țipat: „Mamă, ține-ți gura, că ne dai de gol!" Noroc că italianul nu pricepea greaca, nu mai zic că-i terminaseră fluierul piciorului, cu așa durere nici limba maternă n-ar mai fi priceput-o ăla.

Tocmai atunci se aud iarăși împușcături, acum de la o mitralieră, și un gr-gr-gr de șenile. Venea un blindat nemțesc. N-aveau timp să urce la etaj, așa că ne-

am refugiat cu toții la noi acasă, parter, vezi bine, Salomi prima, cu Mauserul, copiii lui Kanello s-au ascuns în spatele unei cuverturi întinse la ei pe balcon. Nici bine nu ne-am adăpostit, că auzim o bătaie în ușă și un strigăt: „Aprite, aprite per pietà, belle signore!“

Kanello deschide ușa dintr-o mișcare, îl băgăm înăuntru pe italian, la fix l-am scăpat, numai gândește-te să-l fi prins nemțălăii fără armă. Blindatul a făcut stânga-mprejur furios, cerceta casele una câte una prin vizor, eu mă uitam prin gaura cheii. Până la urmă și-a luat tălpășița fără să fi călcat pe sacul cu iedul, din fericire.

– Du-te învârtindu-te! a strigat Kanello în urma lui, la adăpost fiind, normal, deja dăduseră colțul nemții.

Ne-am asigurat că putem ieși, l-am scos afară și pe bietul străin, i-am dat înapoi pușca, i-am scuturat de praf pantalonii, ăla ne tot mulțumea, „grazie, mille grazie, belle signore“. Iese, se duce și șterge de pe zid cu mâneca sloganurile și se duce la treaba lui.

După asta a plecat și familia Tiritomba. „Tu“, îi zice Salomi Adrianei, „tu du-te să urci la etaj prada de război“. Și urcă scara de parcă era Aida (n-am jucat în drama asta).

Doamna Adriana desfăcuse între timp sacul, vede prada uluită, „femeie“, strigă, „de unde l-ai furat?“.

– Cu mâna mea am înjunghiat iedul. Ca să vezi cum e să mă jignești că sunt lașă și anglomană, face aia urcând scările fără măcar să se-ntoarcă. O pulpă e a voastră, doamnă Asimina, strigă spre maică-mea. Pentru Roubini, că m-a ajutat.

Kanello privea scena ca vrăjită din pridvor, probabil că era invidioasă.

– Măi nefericito! face doamna Adriana. Dacă te prind, fă, ne mănâncă de vii!

– O să ne mănânce un căcat, răspunde țanțoșă domnișoara Salomi, de la balcon acuma.

– Nu vorbi murdar în fața copiilor mei, țipă doamna Kanello de la ei din pridvor.

– Să-l pui pe Tasis să jupoaie iedul, zice de sus Salomi, în timp ce Marina lua în brațe sacul.

– Nu e ied, e capră, îi zice doamna Adriana, care între timp cercetase prada.

În punctul ăsta moralul domnișoarei Salomi a cedat.

– Pe tine nimic nu te mulțumește! Doar să-mi faci mie zile fripte! zice atinsă și intră în casă cu urlete de suferință.

În cele din urmă s-a dovedit că Adriana avusese dreptate, capră era.

Oricum, au cărat prada sus, iar noi am închis fereastra plini de speranță, „mâine mâncăm capră bătrână fiartă, am și niște paste puse deoparte“, ne-a zis mama. Era prima oară când se referea la cadourile domnului Vittorio.

Numai că-n noaptea aia a fost blocada, l-au ucis pe Malamas. De fapt, în fața casei maică-sii îl executaseră, și dup-aia l-au dus în piață și l-au aruncat acolo (știu cine l-a denunțat, azi e mare comerciant de produse congelate, dar lasă, nu zic mai multe, că vremurile sunt încă tulburi). A fost plin cartierul cu nemți toată noaptea, până și-n biserică au intrat, noi n-am închis un ochi toată noaptea, trăgeam cu urechea. Când și când se mai auzea și câte o împușcătură. Mama ne-a acoperit cu plapuma până sus, „culcați-vă“, ne zicea, „mâine mâncăm capră“. Iar grija noastră era dac-o să putem ieși a doua zi dimineață la cules de melci, la podul lui Ion Dracul.

Musiu Tasis a vrut să jupoaie iedul jos, în grădină, numai că surorile lui l-au chemat sus, „o să ne vorbească vecinii“, a zis Salomi, „plus că ne deoache“. Până la urmă a fost nevoit să jupoaie animalul și să-i scoată măruntaiele în sufragerie, l-a spânzurat de lustră, a pus dedesubt și-o cratiță ca să se scurgă mizeria, în timp ce doamna Adriana, îngrijorată toată, îi spiona pe nemți prin deschizăturile ușii de la balcon. Era roasă de neliniști. Cu sânge rece, Salomi tranșa carnea, pusese și cratița mare pe plită, ca să gătească. Pe la trei dimineața, nemții s-au retras, ne-am mai liniștit oarecum.

Numai că în zori, în timp ce femeile găteau, o aud pe Kanello că bate la ușa Hrysafenei, că-i strigă ceva, le văd că pleacă în grabă cu o roabă, iar lu’ Salomi i s-a părut ciudată treaba: Kanello o șterge să-și salveze pielea, își abandonează până și copiii. Nemții între timp își făcuseră din nou apariția.

– Uite așa, dintr-o neînțelegere, mi-a surâs norocul și l-am cunoscut pe măcelarul vieții mele, mi-a zis domnișoara Salomi mulți ani mai târziu, în Sfyra de lângă Grevena, atunci când am trecut în turneu pe acolo.

M-au invitat la masă, era o onoare pentru o soție de măcelar dintr-un orășel provincial să invite la masă o artistă. Dar cumva avea și o simpatie pentru

mine, din vremea când era încă domnișoară. După ce am terminat de mâncat și măcelarul ei a coborât iarăși în prăvălie, mi-a povestit toate cele de mai sus, la cafea și cornulețe.

Cei din familia Tiritomba nu aflaseră de Malamas și nici nu pricepuseră de ce au plecat Kanello și Hrysafena. Au auzit împușcături în timpul nopții, dimineața au văzut tancurile, așa că Salomi s-a gândit imediat la fărădelegea ei. Le-a mărturisit alor ei că animalul ucis era al familiei Zarifos, care erau furnizori și informatori ai ocupanților. Deci, s-a gândit Tasis – și pe drept cuvânt –, pentru noi au creat blocada. Cum scăpăm noi acum? Iar doamnei Adriana îi vine o idee sclipitoare: ne luăm tălpășița. Așa că decid să plece într-un turneu cu teatrul, ca să-și salveze pielea.

Toată noaptea, la parter, au adunat costumele rămase de la trupa răposatului, au împachetat decorurile, erau picturi în ulei pe pânză, un palat după moda siciliană. Salomi supraveghea capra pusă la fiert. Actriță nu era niciuna, Adriana era casnică de când se știa, numai că fusese prezentă la toate turneele, ținea socotelile și știa toate itinerarele. Dar ce zic „turneu", o bandă ambulantă întreținea răposatul, am aflat-o de la alții după război. În fine.

Interpreți aveau să fie – în urma deciziei întregii familii – Tasis, Marina și cele două surori. În privința repertoriului, un rol decisiv l-a avut Tasis: a deschis vechiul cufăr unde-și păstra piesele directorul trupei, Zambakis Karakapitsalas, unele imprimate, altele copiate de mână, cu creionul. Toate, pe foi volante. Și, în grabă fiind, Tasis a lipit finalul unei piese la începutul alteia. *Tosca*, de exemplu, avea un final fericit la Maleas[41]. Dar grija lor era să evite moartea, așa că puțin le păsa lor de Maleas, mai întâi viața și apoi se descurcau ei cu arta, nu păția aia nimic, mi-a zis doamna Salomi când eram la al doilea cornuleț.

Pe la prânz, toate catrafusele trupei fuseseră deja încărcate în gazogen, împreună cu avuțiile lui Salomi, care pleca fericită pentru că, tot căutând prin lucruri, dăduse peste o mulțime de scule de machiaj.

Și uite așa i-am văzut dând colțul la pod, parcă era o trăsură dintr-un film cu cowboy, pe care însă n-o urmăreau nici indienii, nici nemții. Au fost, totuși, mărinimoși. Au lăsat câte o supieră cu fiertură de capră, una pe pervazul nostru și alta pe treptele doamnei Kanello, pe aia i-au sorbit-o pe nerăsuflate cei cinci

copilași înainte să li se întoarcă mă-sa acasă de la serviciu. Pentru mine, plecarea lor a fost o lovitură, pentru că Tasis a venit și i-a cerut maică-mii fustanela pe care mi-o făcuse cadou doamna Adriana.

„Am ajuns în satul Pelopion după șase ore de călătorie“, mi-a zis doamna Salomi. (Azi ajungi într-o oră.) Și doamna – acum – Salomi și-a șters urma de zahăr pudră de pe buzele date cu ruj. „Am scăpat cu viață. Am rămas acolo trei zile, ca să ne revenim. Satul era situat la înălțime, plin de partizani, foarte înalți ăia. Le-am zis că suntem prigoniți de ocupant, victime ale nemților. Ne-am folosit și de numele doamnei Kanello, dacă ți-o mai amintești.“ (Auzi la ea, dacă mi-o amintesc *eu* pe Kanello!) „Toți partizanii de la vârf o știau. Ne-au oferit adăpost la școală, am stabilit repertoriul, itinerarul, am luat scrisori de recomandare pentru alte sate ocupate de partizani, și niște mesaje. Am făcut și repetiții. Ne-am certat un pic în legătură cu rolurile“, mi se confesează doamna Salomi (eram la al treilea cornuleț, plus coniac), „știi, madam soră-mea îi dădea fiică-sii să joace toate rolurile de puștoaică, iar eu le jucam pe alea mai vârstnice, nu mai zic că într-o piesă am jucat și un bărbat, era baron, totuși, nu mai țin minte în care piesă, Javert se numea – nu, pe Javert l-am jucat în altă piesă, în fine, mai ia un cornuleț“.

Am luat și-al patrulea cornuleț, n-aveam de ce să-mi fac griji în privința siluetei.

– Turneul nostru a pornit din Pelopion, în Peloponez, și s-a încheiat după aproape un an jumate, undeva între Epir și România. Sau să fi fost Iugoslavia? Nu mai știu sigur. Nu-i așa că fac cornulețe bune? Între timp, tot preumblându-ne noi fie prin zone ocupate de partizani, fie de dușman, ne-am deprins cu actoria și-n genere am învățat cum să ținem în frâu o trupă. Aici, în Sfyra, eu am dezertat. Măcelarul meu a pornit serios la asalt, așa că mi-am zis: Salomi, când o să te mai ia careva cu asalt? Și-am cedat. N-ai idee cât m-a costat povestea asta, îmi zice și bea o gură de coniac ca s-alunece mai bine cornulețul, al cincilea, cred. Pentru că, în timpul ăla, mă obișnuisem cu scena mai bine decât ceilalți, îmi zice.

O aluzie probabil la propriul meu succes.

– Pentru rolul de jună din spectacole ne scoteam ochii care dintre noi să-l joace prima, adică eu sau Adriana. Pentru că pe nepoată-mea o puseserăm la

punct: dacă voia s-o joace pe junâ (fecioară ingenuă sau șarmantă, scria în indicațiile scenice), o mâncam cu fulgi cu tot pe-aia mică. Tu ești mică, ai timp destul să le joci pe-ale tinere, când mai crești, i-a zis răspicat maică-sa într-o zi. Noi două, dacă nu le jucăm acuma pe-ale tinere, când o să le mai jucăm? Vezi bine, între timp prinsese gustul și Adriana, nu-i era rușine, femeie văduvă. Adevărul e că tare m-a durut să trădez în felul ăsta arta, pentru un pat și o bucată de carne pe viață – cotlete, fileuri și limbă de vițel, e drept și asta.

Dar degeaba avea remușcări doamna Salomi că se împuținase trupa. Într-o zi, la ieșire din Anemohori de lângă Stagira, în timp ce împingeau gazogenul la deal, le iese în cale un italian, o namilă de flăcău, cu carabina pe umăr. Normal că s-au predat cu toții, după ce mai întâi au pus pietre la roțile din spate, ca să n-o ia vehiculul la vale. Și cum stăteau ei cu mâinile ridicate în fața ocupantului și se lăsa seara, ce să vezi?! Italianul, frumușel foc și blond, își aruncă arma la picioarele lor, izbucnește în plâns și li se predă el.

Într-un final, au priceput că e dezertor (acolo ar fi fost bună doamna Kanello, cu italiana ei). Un băiat de aur, Marcello se numea. Aflase că nemții se pregăteau să-i trimită pe frontul rusesc. Așa că trecuse la inamic, iar acuma căuta partizani să li se predea. S-a nimerit să-i iasă trupa în cale, i s-a predat doamnei Adriana, și-n special Marinei, mai târziu.

S-a dovedit foarte util. Era priceput la toate treburile și îi plăcea să râdă și să glumească. În plus, dansa, făcea mimă, cânta, așa că l-au scos pe scenă. Pe domnișoara Salomi, firește, n-ar fi putut s-o înlocuiască, însă i-au creat un număr special, „aici, domnilor, puteți vedea ce bine îi imită pe italieni Mihalis“, Mihalis îl botezaseră. Și să te ții cantonete pe Marcello, și ce tarantele! În paralel, Marina îl învăța greacă. Lecțiile au fost întrerupte din motiv de forță majoră, când într-o dimineață doamna Adriana i-a prins împreună în pat. El gol-pușcă, aia în combinezon, mai și fuma! Adrianei i-a picat cerul în cap, nu mai văzuse bărbat gol de dinainte de Albania. („Și ce bărbat, sora mea“, i s-a confesat ea după război doamnei Kanello, când s-au întâlnit la parastasul maică-mii, „îmi curgeau balele până-n decolteu“.) Se pune pe blestemat doamna Adriana, ca o mamă aflată în suferință, cu privirea ațintită, bineînțeles, la rușinea băiatului. „Fă, destrăbălato“, face către Marina, „ce-ai făcut, nu ți-e teamă de Dumnezeu, smintito? Fumezi!“.

Atras de zbierete, aterizează și Tasis, „ce urli așa“, îi zice soră-sii, „sunt un cuplu frumos“. Cât despre fumatul Marinei, și el avea obiecții. I-a luat țigara din mână, l-au îmbrăcat pe italian și i-au logodit acolo, pe loc. Azi, Marina e măritată cu Marcello în Rimini, au și trei copii, băieți, „să fiți sănătoși și să moșteniți calitățile tatălui vostru“, le scrie doamna Adriana nepoților ei de Anul Nou, cum am aflat de la doamna Kanello în timpul guvernării apostaților[42].

Imediat ce și-au luat zborul din Pelopion, unde au jucat doar niște scheciuri inspirate de rezistență și au prins curaj, doamna Adriana a condus trupa prin toate piețele publice unde se făcuse remarcat răposatul, că, ce și-a zis, lumea de-aici o să-și aducă aminte de noi. Au făcut și un panou adaptat situației.

Trupa Adrianei, văduva lui Zambakis
Karakapitsalas, căzut în Albania.
În fiecare seară, un nou spectacol.
Participă: Veșnic strengărița Salomi Papia
(voia și nume de scenă aia!).
Veșnic minunata Marina Kara
(scurtase numele lu' taică-su)
Figurație: domnul Tasis.
Plata biletului: în natură.
Costumele și toaletele trupei
se pot închiria pentru nunți și botezuri.

În sate, jucau de obicei în cafenele. Biletul se plătea în natură: ouă, pâine, câte un cârnat, vreun ficățel, orice.

Publicul nu era întotdeauna foarte numeros. Uneori, jucau și cu câte cinci spectatori sau doar în fața cafegiului. Cu interpretarea n-au avut probleme, fiindcă într-o lună învățaseră toate textele, și apoi citiseră și publicul: orice ai fi jucat, primea. Și-n felul ăsta n-aveau probleme cu critica, și nici cu faptul că încurcaseră paginile pieselor.

Cu *Tosca* aveau ei mare succes. O prezentau drept piesă englezească, aluzie la aliați și la partizani. Ba chiar adăugaseră și o scenă din *Podul din Arta*, și Tasis zicea: „Tosca, nu vorbi așa, alt blestem să zici“[43].

Unui cafegiu i s-a făcut milă de Adriana, pentru că, în rolul Toscăi, se prăbușea la final de pe un zid. Și ca să nu-i crape fundul ca un pepene în culise, de câte ori cădea, într-o seară i-a pus cafegiul două anvelope umflate, ca s-o ajute. Se aruncă Adriana cu avânt artistic, ca o adevărată suliotă, cade pe moale, anvelopele o proiectează din nou în sus, și Tosca răsare iarăși pe scenă, călare pe zid, și uite așa au creat pe loc un final fericit la spectacolul ăsta.

Luminile nu reprezentau o problemă, aveau lămpi cu acetilenă. „Problema era succesul comercial, cel artistic era asigurat“, îmi zice doamna – acum – Salomi și înghite al șaptelea cornuleț (i-am urmat și eu exemplul, însă cu coniac). „Pentru că-n unele sate nu reușeam să dăm nici măcar o reprezentație, așa că ne culcam flămânzi în autobuz.“ Și, ascultând-o, mi-am adus aminte că odată am stat nemâncați trei zile, fiindcă domnul Vittorio era de gardă, aveam o ceșcuță de orez, și maică-mea l-a fiert și i-a adăugat și niște rumeguș, ca să se umfle.

De la prea multă înfometare, Salomi leșinase pe scenă în timpul unui spectacol. Tasis însă, care devenise un as într-ale improvizației, a dus-o de pe scenă leșinată, chipurile ca pe o amantă doborâtă de prea multe emoții, i-a dat să bea un ou crud, s-a pus pe picioare femeia și și-a reluat rolul.

În unele sate, câștigau ceva mai mult, pentru că le închiriau costume și toalete din garderobă oamenilor mai înstăriți din sat, pentru nunți și botezuri, ba chiar și pentru parastase, fiindcă în unele sate parastasele erau ca niște petreceri, cu colivă și un cazan de fiertură cu frecăței și ceva bucăți de carne. „Mâncam frecăței la liber și iertam din tot sufletul păcatele altor sufletele“, mi-a mărturisit doamna Adriana în timpul primelor concursuri de frumusețe. „Și preferam primăvara, pentru c-atunci se înmulțeau spectatorii.“

Beleaua cu Adriana era că nu mereu își amintea în ce rol sau piesă joacă și, impulsivă din fire, ignora sufleorul și se lăsa pe seama emoției. Într-o piesă medievală, de exemplu, abandonează ciorapul la care cârpea, intră pe scenă și, în loc să-i zică protagonistului „Eu sunt vinovata“, îi trântește „Fiule, sunt mama ta adevărată!“. Acolo a corectat-o publicul, piesa era, vezi bine, un succes

și oamenii o văzuseră și cu o zi înainte. Într-un alt spectacol, patriotic ăsta, intră pe scenă un turc („îl îmbrăcaserăm în ofițer SS“) și se apucă să adune copii. Țâșnește dezinvoltă pe scenă Adriana, avea un rol de mamă căreia i se ia copilul ca să fie făcut ienicer. Înainte să apară, gătea ceva. O strigă ăia „Adriana, la scenă, tu urmezi“. În culise, întreabă buimacă „și ce zic?“, i se răspunde „despre copilul tău“. „Bine“, zice ea, „fiți atenți la mâncare, să nu se ardă!“. Se repede afectată pe scenă, îl ia în brațe pe turcul SS și-i zice: „Fiule, sunt mama ta de care te-ai pierdut!“ Ce putea să facă turcul (era interpretat de Tasis), îngenunchează în fața ei și strigă: „Mamă!“ Iar publicul izbucnește în aplauze.

– Mici necazuri de-astea au tot fost, totuși aveam succes mereu. Nu mai vrei un cornuleț?

Au avut și ghinioane, ca orice trupă de teatru. Odată, intră într-un sat, niciun suflet nicăieri. Încep să-și trâmbițeze spectacolele, dar nu se deschidea nicio fereastră. Ajung în piațeta centrală, văd cinci spânzurați. Se aude gălăgie, pe caldarâm trecea un băiat, nici opt ani n-avea, cu maică-sa într-un căruț, mare minune cum de reușise s-o dezlege din spânzurătoare o mână de om. O uciseseră nemții. Partizanii le pregătiseră o ambuscadă nemților pe șoseaua publică, iar nemții veniseră în sat și spânzuraseră civili ca să dea un exemplu.

„Unii apucaseră să se cărăbănească pe munte și nu aveau de gând să se-ntoarcă. Îi vedeam stând în picioare acolo, pe creste, nemișcați ca niște coceni. L-am ajutat pe copil să-și ducă mama la cimitir, Tasis trăgea căruțul“, a continuat să-mi povestească Salomi, fără să mai mănânce. „Am îngropat-o, copilașul știa care e mormântul familiei. Apoi, i-am dezlegat și pe ceilalți, i-am încărcat în mașină, i-am dus și p-ăia la cimitir, ne-a ieșit sufletul de la cât am săpat, dar i-am rânduit pe toți. Copilul ne zicea numele fiecăruia și noi înfigeam în pământ câte o scândurică cu numele lor, ca să-i recunoască ai lor când aveau să se-ntoarcă pe la casele lor. Apoi, copilul ne-a dat o pâine, ne-a tăiat și două găini, după care am plecat.

Într-un alt sat, care se afla pe ruta noastră, nici măcar n-am intrat. Am văzut din depărtare că arde, nemții alergau de colo-colo, aici nu-i rost de spectacol, ne-am zis, am camuflat mașina într-un țarc, până să plece ăia, apoi ne-am continuat drumul. Pe localnici i-am întâlnit ceva mai încolo, la trecătoare,

purtau în spate boccele, iar tinerele își cărau cu ele zestrea, dar cum să dai reprezentație în aer liber?“

„Dacă lași deoparte astfel de episoade, am dus-o bine, n-am de ce să mă plâng“, îmi zice Salomi și scoate o țigară. Fuma acum, deși trăia într-un orășel. I-am dat dintr-ale mele, cu filtru, și-a fost tare impresionată.

„În fond“, a continuat, „eu eram protagonista, pentru că știam să cânt și la mandolină, asta dinainte de război. Înainte de război, în Cetățuie, mă invitau în unele saloane când aveau vreo serbare onomastică, le interpretam la mandolină tango și foxtrot, și dansau. Nu-ți imagina acuma că erau cine știe ce saloane din lumea bună, nici fonograf n-aveau, ce lume bună să fie, erau saloane de educatori și funcționari bancari, dragă. În turneu, deci, când îmi uitam replicile, puneam mâna pe mandolină, executam câte o barcarolă, partenerul meu se retrăgea spre culise, chipurile în extaz, îi șopteau replicile mele, și așa continuam reprezentația. Doar într-un cătun monarhist un nemernic din public mi-a cerut să cânt la mandolină «Fiul vulturului»[44] în timp ce jucam *Infidela din Sicilia*. Ce puteam să fac, întrerup scena de amor și-l cânt, dar l-am acompaniat cu porcării, gen «și prin față și prin dos».“

În alt loc iarăși, un comerciant pusese ochii pe doamna Adriana și-n pauză îi trimite vorbă prin cafegiu că, dacă dorește să facă mai îndeaproape cunoștință, plus un sac de făină, atunci să se ducă după reprezentație la el la prăvălie. Adriana, la rândul ei, îi trimite vorbă că „om juca noi întreținute cu camelii, bolnave de ftizie, dar suntem gospodine onorabile“ și „o să te zic lu’ frate-meu“.

Tasis însă, care nu era la curent, intră tocmai când avea loc discuția, întreabă, îi zic ei pe ocolite de propunerea indecentă, uite, știi, cutare cetățean vrea ca Adriana să treacă pe la prăvălia lui, să-i dea făină, numai că Adriana a refuzat.

Tasis, fiindcă nu știa cum stă treaba cu indecența, și-n general era un băiat pașnic, n-a înțeles prea bine. Iese așadar, îl găsește pe comerciant, „Maică Precistă, o să se omoare acum“, se gândește Adriana. Numai că Tasis îi zice comerciantului „vă mulțumim tare mult, însă sora mea e indispusă și nu poate veni, doriți cumva să trec eu pe la magazin?“.

„Mai târziu i-am explicat“, mi-a zis Salomi, „de ce l-a înjurat comerciantul și i-a strigat că e un actoraș nerușinat și depravat și i-a tras și un șut. De fapt, nici

pe Adriana n-o voia comerciantul“, mi-a spus râzând cu lacrimi Salomi. „Pe mine mă voia, dar cafegiul încurcase rolurile (comerciantul îi zisese «du-te la aia care a jucat-o pe mamă»). Asta nu i-am zis-o niciodată soră-mii, că m-am gândit să rămână și ea cu iluziunea că a poftit un bărbat după ea.“

În alte regiuni, mai la nord – asta după ce dezertase Salomi și-l luaseră pe Marcello, italianul, în trupă –, li s-a întâmplat într-o seară să urce pe scenă tot publicul (șase oameni), pentru că-n pauza primului act se aflase că nemțălăii aveau să-i împrejmuiască și că trec la represalii. Asta mi-a povestit-o doamna Adriana când era la guvernare Partidul Mobilizării[45].

Cafegiul aflase vestea, așa c-au urcat oamenii pe scenă, ca figuranți, vorba vine, ba chiar i-au îmbrăcat și-n niște costume, și uite așa au scăpat bieții creștini de execuție. „Auzi și tu, inculții de nemțălăi să-ntrerupă artiștii în timpul spectacolului“, îmi zice doamna Adriana și-mi aprinde țigara, acuma fuma și ea, se dădea actriță veterană, spaima pământului.

– De-asta nu-i prețuiesc pe artiștii nemți, îmi zice, ăștia care după război vin la festivalurile noastre, mai au și tupeul! Interpretează de parcă ar purta caschete de Wehrmacht, nu contează că sunt bărbați sau femei. Și-n general consider că unde e Germania acum n-ar fi trebuit să existe, după Eliberare, decât un lac, insista doamna Adriana.

A ținut secret faptul că odată exterminase un neamț în timp ce ăla făcea caca. Treceau cu mașina pe lângă un sat, îl vede de la fereastră, ia arma lui Marcello și trage. L-a nimerit din prima, toți au felicitat-o pe drum, prima dată punea mâna pe o armă și a nimerit drept la țintă, astea mi le-a dezvăluit doamna Marika, mama doamnei Kanello, când deja trecuse de nouăzeci de ani și totul i se părea amuzant, până și fiică-sa.

Totuși, doamna Adriana era milostivă și de multe ori a ascuns partizani în mașină și i-a trecut de bariere, ascunși printre decorurile și toaletele trupei.

„Omul e dator să învețe geografie“, a continuat doamna Adriana, asta tot în timpul guvernării Partidului Mobilizării. Venise să mă vadă la trupa din Atena unde jucam, un spectacol de revistă, tocmai terminasem de achitat și apartamentul de două camere. Era pentru învățarea geografiei, pentru că odată, în timpul turneului lor, la aproape un an după ce se porniseră din Pelopion, intră cu trupa într-un sat, iese Marcello să trâmbițeze reprezentația (învățase

bine greaca, zici că se născuse în Peloponez), lumea căsca gura la el, uimită. Când brusc actorii se prind: trecuseră granița și erau în străinătate. La început, au crezut că se află pe teren iugoslav. Nu știu cine și cum le-a zis că se află în Albania. Pe doamna Adriana a apucat-o o emoție puternică, își adusese aminte de Zambakis, „aici și-a lăsat vitejește osemintele eroul meu", le-a zis. Și, auzi și tu nebunie, s-a gândit că ar fi posibil să afle dacă se găsește pe undeva, pe aproape, mormântul bărbatului ei. Femeie naivă, mereu a fost așa. Dau înapoi, ca să se întoarcă în Grecia. Stână fără cioban frontierele albanezilor ăstora, nici pașaport nu cer, nici nimic! Înainte să părăsească pământul albanez, doamna Adriana a înfipt undeva o cruce. Nimic pretențios, o improvizație din scândură, ca monument al soțului. N-a aflat niciodată că soțul ei decedase și zăcea în pământ grecesc, murise de la lovitura unui catâr înainte să aducă vreo contribuție în lupta împotriva invadatorului. A aflat-o mai târziu domnișoara Salomi de la Ministerul Armatei, dar nu i-au zis-o niciodată Adrianei, las-o să se creadă văduvă de erou de război, și-au zis. Și uite așa își încasează ea pensia plină de mândrie.

De cum au revenit pe pământ grecesc, și-au continuat turneul câteva luni încă! Situația se mai calmase, nu mai vedeau nicăieri italieni și partizani, și nici nemți. Absorbiți de arta lor, n-au dat importanță absenței ăsteia. Și-ntr-o zi, îi zice unul lui Tasis: „Hei tu, domnu', tot pe lemne ții mașina? De ce nu folosești benzină?"

Abia atunci și-au dat seama. Vizavi, pe biroul comunal, Tasis vede un steag grecesc. Dă fuga și le zice și celor din trupă. Eliberarea se petrecuse, de fapt, în urmă cu trei luni, însă la ei, absorbiți de artă, iar tânărul cuplu Marina–Marcello, de iubire, nu ajunsese încă știrea. Au aflat-o cu trei luni întârziere, au sărbătorit evenimentul retrospectiv și au apucat drumul de întoarcere spre Cetățuie, fără să se grăbească, firește, iar pe drum au mai dat și câte o reprezentație. Desigur că au adaptat și titlurile pieselor, ca să se potrivească noilor condiții triumfale.

(Se făceau aproape doi ani)

SE FĂCEAU aproape doi ani de când ne părăsise familia Tiritomba. Toamna era aproape, mă jucam în pridvorul doamnei Kanello cu cei șase copii ai ei, iar doamna Kanello îmi zicea: „Dragă Roubini, e vremea ca maică-ta să se hotărască să iasă din casă, întâmplarea deja a fost uitată.“ Eu însă răspundeam: „Nu încă, să-i mai crească un pic părul.“ De când o tunseseră, parcă nu mai voia să crească, tot de trei degete îi rămăsese.

Și brusc vedem cum dă colțul bisericii gazogenul familiei Tiritomba – era alimentat cu benzină acum – și se oprește în fața casei lor, cu steagul fluturând la aripă.

– Păcatele mele, Adriana! face doamna Kanello.

Dăm fuga, îmbrățișări, plânsete, familia Tiritomba se întorsese fără Salomi, dar cu un flăcău frumos, blond, care vorbea greaca ca un vlah. S-a adunat tot cartierul, i-am ajutat să deschidă casa, am stat toată noaptea ascultându-i, toți l-am adorat pe Marcello. Dup-aia i-am povestit totul maică-mii, ea nu venise noaptea la adunare, din ziua în care o umiliseră public nu mai ieșise din casă, noroc că munceam eu cu program normal în trei case, eram ditai fata acum, ba chiar în anul următor mi-a venit și ciclul pentru prima dată și maică-mea a făcut halva.

În noaptea aia, am aflat o mulțime de lucruri despre aventurile din timpul turneului. Doamna Adriana se schimbase, nu mai era o casnică molâie, se transformase într-un fel de comandat de oști. Ne-a cerut iertare că au aflat târziu despre Eliberare. Marina s-a măritat cu Marcello la Sfânta Duminică, ne-am dus cu toții, maică-mea i-a trimis în dar de nuntă șase șervete brodate de mână, din zestrea ei. După nuntă, au plecat la Rimini, în Italia, unde de-atunci duc un trai bun.

Doamna Adriana s-a eliberat complet ca femeie. Nu doar c-a ajuns feministă, s-a și recăsătorit. Cu un atenian. La Atena trăiește și ea acum, tot cu frate-su,

Tasis, ne vedem când și când – al doilea ei soț e îngropat în același cimitir cu maică-mea –, ba chiar, prin mijlocirea deputatului ei, și-a recăpătat pensia de văduvă a războiului din Albania. Și acolo discutăm, așteptând să vină popa și să citească rugăciunile.

Desigur.

Între timp, intraserăm de-a binelea în așa-numita Eliberare. Familia mea era colaboraționistă din cauza domnului Vittorio. Doar doamna Kanello, doamna Fani, mama răposatei Afrodita, și acum familia Tiritomba păstrau legătura cu noi, mama lui Malamas nu vorbea oricum cu nimeni, doar singură ce vorbea, ori se conversa cu mormântul lu' fii-su.

Acum se putea găsi de lucru. În cele trei case în care lucram mă recomandase domnul Manolaros și, ca să-i mulțumesc, făceam curat pe gratis la el acasă. Într-o zi, ne-a vizitat Thanasis, băiatul lui Anagnos. Se înălțase. A venit cu taică-su, dascălul, cu măgarul încărcat cu de-ale gurii. Thanasis a descărcat totul și a cărat lucrurile în casă fără nici măcar să-mi zică bună ziua, în timp ce maică-mea ședea așezată la masă. „N-ai nicio vină, doamnă Asimina", i-a zis dascălul. „În primul rând, avem o datorie față de copiii noștri și viața noastră, și abia apoi față de onoarea noastră. Ai ales bine și apreciez alegerea ta, deși știai care e prețul. Nu te căi niciodată pentru decizia ta, ai răbdare acum, o să se domolească și furia lumii, o să te uite și o să te lase în pace."

Un om sfânt dascălul ăsta. Însă maică-mea nici nu s-a uitat la el și trăgea de broboadă ca să nu i se vadă părul tuns. Thanasis se abținea cu greu să n-o privească și se tot făcea că aranjează alimentele, fie se repezea afară, nu cumva s-o tulească măgarul, fie intra în vorbă cu Fanis al nostru. Dar nu reușea să se abțină și îi arunca adesea câte-o privire. La mine nu s-a uitat nici măcar o dată.

Taică-său a priceput situația stânjenitoare și s-a apucat să ne povestească isprăvile pe care le făcuse odorul său în timpul Ocupației, în special pe-alea despre terenurile minate. Însă, pentru că maică-mea nu scotea nicio vorbă și nouă ni se făcuse rușine, până la urmă vizita n-a durat mult. Aproape că nici nu le-am mulțumit oamenilor, nici nu mi-aduc aminte, i-oi fi pupat mâna dascălului? Ori maică-mea i-a pupat-o? Nu mi-amintesc. Mi-aduc aminte doar c-am râs când mi l-am amintit pe mititelul de Thanasis gol-pușcă, atunci când l-a aruncat mina până la cer.

Odată cu așa-numita Eliberare, multă lume și-a găsit de lucru cu ziua datorită minelor. Marii moșieri plăteau bine ca să le fie curățate ogoarele, livezile de măslini sau vițele-de-vie de dispozitivele explozibile, se grăbeau să însămânțeze, să are, să încaseze. Și multă lume sărmană își câștiga pâinea dezgropând mine. La ceva tot ne-au fost buni și nemții. Victime n-am avut, doar niște mâini și picioare au fost retezate când și când, însă doar atât.

Thanasis se ducea pe degeaba, oricum nu l-ar fi lăsat taică-su să ia bani. Se ducea și le arăta unde se află minele. Ăsta a plecat din Grecia, păi ce, să stea și să se risipească pe aici? E în America, a ajuns profesor, ba chiar are o universitate a lui, mi-a zis mie doamna Adriana când ne-am întâlnit la un protest, nici nu mi-aduc aminte despre ce era vorba.

L-am văzut și eu odată pe Thanasis, cu puțină vreme înainte să moară mama, era în fața unei librării, dar nu m-a recunoscut. Așa că nu i-am vorbit. Vine în fiecare vară să se închine la mormântul lu' taică-su. Acum aparține altei clase sociale, până și la Boston e foarte respectat, de mine să-și amintească după patruzeci de ani? De fapt, în timp ce se uita el așa la vitrina cu cărți, mi-a venit să-i zic: „Băi burtosule, ți-aduci aminte când te-am văzut gol-pușcă, și-ți dăduse și părul colo 'șa?"

Asta se întâmplase înainte să se care nemții. Ieșisem să culeg anghinare și am dat peste el și prietenii lui, era și Fanis al nostru, micuțul, împreună cu ei. „Hai să-ți arăt unde găsești o grămadă de anghinare", îmi zice Thanasis, „numai să pășești unde pășesc și eu". Și m-a dus pe terenul lui minat, „nu te teme", îmi zice, „uite, poftim!". Și țopăia deasupra minei ca un drac. Ajungem la un gard, peste tot anghinare, eu m-am apucat să le tai. „Băi", face Fanis, „ia uitați ce de pere acolo!". La marginea terenului era un păr plin cu fructe coapte. Nu se apropia nimeni de ele, de jur-împrejur erau mine.

– Știu eu să mă cațăr, zice Thanasis.

Se cațără, la a doua ramură alunecă și cade, chiar pe mină, tipsii le ziceam ăstora mai late. Ca într-o străfulgerare apuc să-i văd pe ceilalți copii ținându-se departe, o flacără, și pe Thanasis apucând-o drept spre cer, ca profetul Ilie, „ăsta se duce direct în Rai", am apucat să mă gândesc, îmi găsisem și eu, țăcănita, moment bun de făcut glume. Mina i-a ars toate hainele de pe el, zdrențele îi atârnau ca niște păsări moarte în copac, iar Thanasis se ținea prins de o creangă

ca o stăncuță, numai că era gol-pușcă. Pică la pământ ca o smochină coaptă, noroc că pământul era umed, îi plesnește curul de pământ ca un bostan, dar în rest era viu. Gol-pușcă însă, iar eu mă hlizeam, mi s-au revărsat anghinarele și m-am înțepat, prietenii lui, care se aflau ceva mai încolo, împietriseră cu toții și țipau: „Băi, Thanasis are păr, Thanasis are păr!“ Cu invidie ziceau asta.

Cu toate astea, smintitul nu s-a pierdut cu firea. Cu fundul despicat și plin de sânge, a dat fuga repede și și-a luat șapca, și-a ascuns cu ea părțile rușinoase, eu însă am apucat să i le văd.

Între timp, s-au apropiat de el și ceilalți, Fanis i-a găsit traista cu cărți, i-a dat-o să-și ascundă și fundul cu ea, în vreme ce mie îmi striga: „Nu te uita, proasto, te spun lu' mama.“

I-au pus noroi în dos, ca să se oprească sângerarea, și l-am însoțit până la el în sat, am făcut cerc în jurul lui, ca să nu i se vadă goliciunea. Când l-a văzut mă-sa, l-a înnegrit în bătaie, „măi netrebnicule“, îi zice, „nu ți-am spus să nu te mai joci cu minele, poftim acum, ai stricat hainele“.

L-a spălat la fund în jgheabul din care se adăpau animalele, iar Fanis, micuțul, îmi tot zicea în șoaptă „nu te uita, proasto, la bărbat gol, proastă ce ești!“ (auzi la el, bărbat, un țingău era!), după care ne-am întors acasă.

De-aia n-a îndrăznit să ridice privirea spre mine când au venit la noi acasă, cu măgarul lor, pentru că-l văzusem umilit și gol-pușcă. Fundul i se vindecase între timp, dar îl avusese pansat un an întreg. La noi acasă nu veniseră în primul rând ca să ne aducă de-ale gurii, ci mai curând în semn de susținere față de restul societății, taică-su era ca un judecător, oriunde pășea el, te spăla de orice păcat.

Au pus bine alimentele, ne-au salutat, și-au dezlegat măgarul de la fereastra noastră, au plecat. Maică-mea nu și-a întors nici capul, nici privirea, ca să-și ia la revedere de la ei. Dar dascălul știa totul. Și Thanasis știa, că urmărise de-aproape umilirea publică și văzuse totul. Eu îmi ziceam „pentru tine a venit, ca să-ți țină companie așa, de la depărtare“, numai că mie îmi vin mereu idei trăsnite și îmi dau aere adesea.

Eu pricepusem că situația avea să se schimbe, cu trei luni înainte să intre partizanii în Cetățuie pricepusem asta. Italienii dispăruseră, domnul Vittorio nu venise nici măcar să-și ia la revedere de la noi. Multe familii din societatea

bună, alea care îi chemau la masă pe italieni, plecaseră. Una sau două au angajat croitoreasă să le coasă steaguri engleze. Nemții, încă și mai înrăiți, îi scoseseră pe italieni de pe lista aliaților și creaseră Batalioanele de Securitate, numai greci înfometați erau acolo, cu o fustanelă scurtă, de culoare kaki, „trențăroși" le zicea lumea. „Fata mea, mi-e teamă de Batalăi", îmi zisese atunci doamna Kanello – când te gândești că băgaseră groaza în ditamai Bubulina[46]! Ceva îi ajunsese ei la ureche, cum că mai era puțin și ceda frontul rusesc.

După ce-a plecat domnul Vittorio, recunosc că n-am suferit prea mult de foame. Exista cantina publică. Primeam patru porții, pentru că nu-l declarasem absent pe Sotiris, frate-meu ăl' mare, ne rămăseseră cupoanele lui. Acum aveam și ceva provizii acasă: o lădiță cu năut, de când ni se împărțiseră alimente. Mai aveam și cartela doamnei Adriana, ne-o împrumutase la plecare, dar când s-a întors, i-am înapoiat-o, mai mult ca suvenir.

Și într-o noapte, septembrie trebuie să fi fost, auzim mașini. Dimineața, nemții dispăruseră. Ne ducem noi, copiii, Comandatura pustie, ușa larg deschisă. Doamna Kanello nu s-a dus la serviciu, „ascundeți-vă", ne zice, „o să ne secere Batalăii" (așa-i numea pe cei din Batalioanele de Securitate, alteori le zicea și rallișți[47]). Nu s-a dus la muncă, a zăvorât casa și și-a coborât tot familionul în beci. Orașul aștepta. Aștepta să se întâmple ceva. Magazinele erau închise, securiștii spărgeau ușile, jefuiau ce pofteau, ba chiar ucideau din cauza unor răfuieli personale, mai târziu i-au judecat și i-au achitat pe majoritatea.

Am stat trei zile închiși în casă, doar ce mai scoteam nasul în curticica împrejmuită din spate, aveam sădite niște amărâte de zarzavaturi, două roșii, dintr-astea.

În zorii zilei, auzim împușcături. Niște țipete, în depărtare. „Au dat foc la Jandarmerie, au intrat partizanii", zbiera Kanello din pridvor, în culmea fericirii, și flutura o cuvertură. Acuma, dacă o flutura ca pe un steag, dacă era un semn că se predă, n-am idee. „Mai stați un pic ascunși, o să ne elibereze în curând", striga. Cu o voce ca de sirenă, o fărâmă de feminitate n-a avut femeia asta în toată viața ei. Numai că era un om de aur.

– Ascundeți-vă! zice maică-mea.

Noi n-aveam unde să ne ascundem. Închidem fereastra, punem zăvorul la ușă, auzim o mitralieră ciripind, „ca niște pupături se aud gloanțele, mamă“, zice micuțul Fanis. Iar printr-o portavoce cineva striga: „Puterea populară e aici!“ „Maică Precistă“, fac eu, „au ocupat clopotnița bisericii“. Mă uit, sus în clopotniță un partizan micuț flutura mitraliera și dansa, „ascunde-te, împielițatule“, o aud pe doamna Kanello că-i strigă, pe toți voia să-i dirijeze femeia asta. Copiii ei o trăgeau cu forța înăuntru, de fustă o trăgeau, mai era puțin și i se vedeau picioarele, până la urmă au dus-o înăuntru obligat forțat cei șase copii ai ei și soțul, era prima oară când își făcea apariția în pridvor de când începuse războiul. În momentul ăla un proiectil lovește clopotul, a răsunat în tot cartierul, partizanul s-a chircit și s-a pus la adăpost.

Exact atunci auzim și un mortier. Nu știam ce e un mortier, mi-a explicat doamna Adriana mai târziu, e un instrument de război micuț, ca o mașină de tocat carne cu manivelă. Însă e periculos, pentru că aruncă proiectilul în aer, iar dacă vreun ageamiu de securist țintea clopotnița, atunci proiectilul ar fi picat pe acoperișul casei noastre, care era chiar lângă biserică și la parter.

Mama a scos în curticica din spate masa, am baricadat-o de jur-împrejur cu o ladă plină cu năut și lupin, un cufăr cu haine din zestrea ei, pe masă am pus saltelele și plăpumile, am construit un refugiu și ne-am băgat acolo, „acuma trageți cât vreți“, zicea mititelul de Fanis. Și timp de trei zile gloanțele au circulat pe deasupra noastră. Iar noi am stat băgați sub masă timp de trei zile, aveam pâine, apă beam dintr-un chiup care era alături, îl păstram plin cu apă ca să udăm zarzavaturile și pusesem un pic de petrol pe deasupra, ca să alunge țânțarii. Îndepărtam cu palma petrolul și beam. Mirosea, „dar nu contează“, a zis maică-mea, „petrolul e bun și pentru păr“. Cu toate astea, am supraviețuit.

A treia zi, împușcăturile au încetat complet. Mirosea a ars. În aer, pe deasupra curții noastre, pluteau resturi de hârtie arsă. Dăduseră foc Primăriei.

Asta le-a făcut un mare bine femeilor – naționaliste și cu dosar. Pentru că arseseră registrele din arhivă și toate își scoteau acum după plac certificate cu ce dată de naștere declara fiecare, doar un jurământ ți se cerea să faci. Atunci toată suflarea feminină din Cetățuie, femei simple și doamne, au jurat strâmb, chiar și alea din familiile bune. Până și doamna Adriana a declarat că e cu vreo doișpe ani mai mare decât fiică-sa, nu c-ar fi avut nevoie de certificat, dar, s-a

gândit ea, toate își scot. În plus, a scos și un certificat nou pentru Salomi, în care i-a tăiat treișpe ani, i l-a trimis ca dar de nuntă, cu întârziere, dar un dar regesc. Doar doamna Kanello și-a păstrat demnitatea. Și azi își declară vârsta adevărată, niciun pic de feminitate la femeia asta!

Mi-a scos și mie certificat de naștere deputatul nostru, domnul Manolaros, două, de fapt. Unul cu opt ani în minus, „ia-l, fato, o să-ți prindă bine în viitor". În celălalt certificat mi-a adăugat nouă ani, l-a păstrat el pe ăla, ca să-mi scoată carnet de votant, asta la Atena.

Oricum, primul certificat mi-a prins tare bine douăzeci de ani mai târziu, și le-am închis gura multor colege, să fie sănătoși partizanii care au dat foc nenorocirii ăleia și să fie de mii de ori binecuvântați, vorbesc cu păcat, mai sunt și naționalistă. Și mă rugam adesea la Dumnezeu să-i aibă-n pază, mai apoi, când i-au dus într-un fel de exil pe o insulă, Makronisi, Mikronisi[48], nici nu mi-aduc aminte, dar n-are importanță, degeaba m-am rugat, mulți dintre ei au murit pe insula aia. De atunci se face că nu aprob turismul pe insule, e foarte la modă azi, dar nu mă duc eu, dragă, în Egee și alte tâmpenii, pot să facă ei reclamă cât or vrea, atâția oameni au murit acolo, nu mai zic că poate or fi devenit și vârcolaci.

Zburau resturi arse, cum ziceam, pe deasupra casei noastre, iar pe mine mă chinuia curiozitatea. Ies din refugiul nostru, mă duc să deschid poarta, afară văd mulți morți și pe doamna Kanello, curioasă femeie cum n-ai mai văzut! Ieșise cu toată familia din beci. „Ce faceți, măi Roubini", îmi zice, „ați supraviețuit? Și noi am supraviețuit".

De departe, dinspre centrul orașului, s-a auzit un vuiet. Era un glas de om, la portavoce. Nu distingeam bine cuvintele, oare erau partizani sau oamenii Securității? În scurt timp, o văd pe Kanello țopăind ca un indian într-un film cu John Wayne.

– Vecini, am fost eliberați! striga.

– Auziți? Am învins!

Glasul de la portavoce era al unui partizan. Se puteau distinge cât de cât cuvintele: puterea populară, libertate, dintr-astea. Și apoi, un vuiet dinspre cartierele din centru, lumea se revărsa pe străzi. Maică-mea a ieșit să mă ia înăuntru, între timp însă o zbughise de-acasă și micuțul Fanis, și-am tulit-o

amândoi să ne ducem să vedem libertatea. Partizanul tinerel spânzura ca un ciorchine în vie, mort, sus în clopotniță. Din zare se înălța fum.

Doamna Kanello și-a încolonat toți copiii și s-a pornit să întâmpine puterea populară. În pridvor, bărbatu-su. „Noroc cu Eliberarea, că-l mai vede și pe el un pic soarele“, a zis nevastă-sa. Era închis în casă bietul de el, vezi bine, de atunci de când îi suflase rafala drept în ochi în toiul nopții și băgase groaza în el. Ne-a privit un pic, „măi, dar ce-ați mai crescut toți“, a zis și a intrat din nou în casă.

Mult fum. Ardea și Școala de Muzică, de ce or fi ars-o și pe aia, nu știu, lumea zicea că Batalăii îi dăduseră foc. Secția de Poliție arsese deja, dar tot mai exploda câteva ceva printre rămășițe, „de la muniție, probabil“, a zis Fanis al nostru.

Lumea parcă era anchilozată, cei mai mulți stăteau la ferestre, câțiva, puțini, pe la porți. Unii care fuseseră declarați trădători scoseseră la balcoane steaguri englezești și secera și ciocanul. Glasurile de la portavoce se înmulțiseră acum, erau mai clare. Tocmai atunci au dat năvală oamenii din satele apropiate.

Țărani cu măgari sau catâri, cu saci goi și cazmale, intraseră în oraș ca să jefuiască magazinele. Cine știe cine le făcuse promisiuni. „Să ne ducem în partea aia“, îmi zice Fanis, care văzuse un foc foarte frumos. Atunci, de pe o străduță lăturalnică, auzim glasuri – „Libertate“ – și lovituri de pietre pe acoperișul nostru, și strigăte: „Dați-le foc trădătorilor, dați-le foc curvelor!“ Am luat-o la goană amândoi, „Fanis, îi dau foc lu’ mama“, îi zic, „dă fuga să ne salvăm“.

Din cauza tărăboiului și curioși să vedem ce fel de lucru e libertatea, uitaserăm de mama. O luăm pe străduțe, ca să nu ne calce în picioare țăranii cu măgarii, care dăduseră năvală spre centru, ajungem la cimitir. De gard, afară, țintuiseră în picioare – țintuiți mi se păruseră, că n-am avut curaj să mă uit mai îndeaproape – vreo zece securiști. Erau dezbrăcați de la gât până la șold. Ne-am apropiat. Erau sfâșiați cu cuțitul, două tăieturi în formă de x, fiecare, și morți. Mult mai târziu, s-a zis că în răni introduseseră și sare grunjoasă, mie însă mi s-a făcut greață și-am tras copilul de mână, ca să ne întoarcem acasă.

Între timp, țăranii începuseră să plece. Călare pe animalele lor, înfuriați. Partizanii nu-i lăsau să spargă magazine. Înjurau și aruncau cu pietre în ferestre

în timp ce plecau. „Dar nu le-am promis niciodată că pot să jefuiască“, ne-a spus sora doamnei Kanello, partizana, când a coborât din munți cu familie cu tot. „Niciodată noi, cei din rezistență, nu le-am promis în sate c-o să-i lăsăm să distrugă magazinele din Cetățuie.“ Astea ni le-a povestit în timpul regenței Arhiepiscopului Damaskinos[49]. Ceva mai târziu, când prim-ministru era Maximos sau Poulitsas[50], încep să uit, cum să-i mai țin minte, mare scofală și politicienii, asta mai lipsea, să-mi amintesc și numele ăstora, niște figuranți pe scena politică au fost, atunci țăranii au votat în unanimitate monarhia. Și mai târziu, când prim-ministru era unul bondoc și pocit, sora doamnei Kanello s-a dus cu toată familia în exil pe insula respectivă, Mikronisi, Makronisi, niciodată nu mi-aduc aminte, în fine.

Oricum, trebuie să recunosc că ne-am simțit cumva trași în piept în acea primă zi. Asta însemna Eliberarea, de fapt? Eram copii încă, vezi bine, nu pricepeam. Și luăm urciorul ca să ne ducem după apă, n-am lăsat-o pe mama să iasă, pentru că i-au zis trădătoare. Apa se tăiase în case, nemții, la plecare, aruncaseră în aer rezervorul orașului.

Luăm, așadar, urciorul și o pornim spre Canale – un puț al nimănui, ceva mai jos de Sfântul Rosolymos. Coboram la vale și tot alunecam, pentru că era plin de sânge pe jos. Morții erau de-o parte și de-alta, parcă fuseseră aranjați, dar panta era plină de sânge. Și coboram cu mare grijă, ca să nu alunecăm și să spargem urciorul „și apoi să luăm bătaie de la tata“, îmi zice Fanis.

M-am întors și m-am uitat la el.

– Care tata, Fanis?

– Când se-ntoarce de pe front, îmi zice el cu privirea în pământ.

– Care tata, Fanis? fac eu din nou. Tata a fost ucis în Albania acu' mulți ani.

– Când se întoarce, să vezi ce bătaie ne trage dacă spargem urciorul, se încăpățâna copilul, cu privirea plecată.

Și apoi:

– Mama nu ne lasă să credem c-a fost ucis, a continuat copilul. Ca să creadă lumea c-avem un protector. Și să nu ne dea foc la casă.

Până la urmă, ne-am întors cu urciorul plin și teafăr, și-am băut în sfârșit apă curată. Și uite așa a venit și a început Eliberarea.

Mi-am găsit de lucru în zilele următoare, spălam podele și făceam curățenie în case, mă recomandase domnul Manolaros, care mai apoi a ajuns deputatul nostru. Nu i-am spus doamnei Kanello că nu luam leafă pe curățenia pe care o făceam acasă la domnul Manolaros. Fanis, micuțul, se ducea pe la casele arse și, unde vedea gospodari încercând să-și salveze avutul, dădea și el o mână de ajutor, cât putea, micuțul, că avea o mână beteagă, vezi bine.

Mama tot nu ieșea din casă și nici nu deschideam obloanele, pentru că iar aruncaseră oamenii cu pietre, de două ori, și strigau „curvă colaboraționistă". Și-n general, pentru noi, acum era mai rău decât sub așa-zisa Ocupație. Desigur, doamna Kanello și doamna Fani, mama Afroditei, ieșeau și ne luau apărarea, „e păcat, e o femeie amărâtă", strigau de la ferestrele lor. Iar eu mă duceam la muncă îmbrobodită, chipurile, ca o țărancă, de teamă să nu fiu recunoscută de careva pe stradă.

Pentru că între timp începuseră represaliile împotriva colaboraționiștilor. La câteva dintre casele înstărite care invitaseră italieni și aveau fete de măritat s-au dus și le-au atârnat coarne, pe astea le luau de la abatoarele publice. Și toată lumea se distra, mă duceam cu Fanis și ne amuzam, până într-o zi când ne-a băgat mințile în cap doamna Kanello.

Unele familii care își logodiseră oficial fetele cu italieni s-au baricadat în casă, ăia n-aveau probleme cu alimentele, magaziile lor erau pline, doar de plimbarea de după-amiază a înaltei societăți au fost lipsiți. De ăia care s-au grăbit s-agațe la balcon steagul aliaților nu s-a luat nimeni. Au deschis larg obloanele și le-au aruncat flori partizanilor. Când au debarcat englezii la Ypinemon și au încheiat așa-zisa Eliberare, lângă steagul aliaților au agățat și o pancartă pe care era scris „bine ați venit, eliberatorilor". Era scrisă în greacă și italiană, engleză încă nu știa lumea. Odată cu venirea englezilor, au început să învețe după *Engleza fără profesor*, manualul lui Xavier des Bouges. Atunci au reapărut și ciocolatele. De import, mai bune decât ale noastre de dinainte de război.

Nevasta domnului Manolaros, la care lucram, a insistat pe lângă bărbatu-su să mă trimită din nou la școală, ca să-mi desăvârșesc educația. Eu am zis da, m-au trecut în clasa imediat următoare ăleia de n-o terminasem. Eram însă îngrijorată că nu se opriseră din aruncat cu pietre în acoperișul nostru. Desigur, acum aruncau doar în timpul nopții. Doamna Kanello le auzea – urechea ăsteia

era mereu ciulită la ce se petrecea afară –, ieșea și începea să țipe: „Pe o amărâtă v-ați găsit să aplicați justiția poporului? Pe curvele de soi nu le vedeți?“ Asta era o aluzie, pentru că de trădătoarele din familiile bune până și comuniștii cei mai extremiști evitau să se ia.

Eu eram acum bărbatul familiei, femeie deja de aproape șaișpe ani. Maică-mea îmi cususe și pânzele necesare, în așteptarea momentului în care avea să-mi vină ciclul, însă eu aveam alte griji, cum să fac față și școlii, și lucratului în patru case. În plus, cu toții îi așteptam pe Aliați. Ca să ne aducă ce? N-aveam idee. Însă cu toții îi așteptam, fiecare casă în parte. Ni-i imaginam mai exotici decât partizanii de pe la noi – străini, înțelegi. Într-adevăr, toată lumea vorbea atunci de cinematograful modern, care avea să vină, se zicea, în culori. Fiecare casă îi aștepta pe Aliați, zici că-i invitaserăm la un banchet de onoare. Aveau să mănânce și să ne lase cadouri. Ce cadouri? În școli ne distribuiau alimente de la aliați – asta mai ales m-a împins să frecventez școala câteva săptămâni, dar tot timpul chiuleam –, lapte praf și câte o conservă de persoană. Thanasis al lui Anagnos mi le-a dăruit pe-ale lui, poate că darul ăla avea o semnificație, însă nu m-am putut bucura de el. Când am deschis conserva, am văzut că avea înăuntru un prezervativ și un aparat de ras. Prezervativul mi l-a confiscat doamna Kanello înainte ca măcar să-l fi umflat, „ia dă-l încoace, fată“, îmi zice, „să mă bucur și eu măcar o dată, m-am săturat să se retragă al meu când îi vine“. Între timp făcuse și al șaptelea copil.

Eu știam ce sunt prezervativele. Văzusem pe vremea lui nenea Alfio, folosite, normal. Mă grăbeam să le arunc afară împreună cu apa murdară, înainte să le vadă copilul și s-o întrebe pe mama ce-s alea. Și pe lângă faptul că mai văzusem și altele, nefolosite, sub saltea, în casele unde lucram, ne atârnaseră de ușă, afară, unul desfăcut și pe jumătate umplut cu apă. Și Fanis tot întreba „mamă, ce-i balonul ăsta?“, iar maică-mea i-a tras o palmă peste ceafă copilului.

Când mi-au dat și mie conservă și am nimerit prezervativ, am făcut schimb cu doamna Kanello, fiul ei nimerise conservă cu ciocolată. Pramatia de copil nu voia să renunțe la conservă nici în ruptul capului, numai că doamna Kanello era hotărâtă, „al optulea copil eu nu fac“, i-a zis. Și i-a luat-o.

Și uite așa am mâncat din nou ciocolată. Mâncasem înainte de Albania, după care am mâncat din nou odată cu așa-zisa Eliberare. Toată perioada Ocupației

am visat ciocolată și dulciuri. Eu două lucruri n-am putut niciodată să înțeleg: pe Dumnezeu și cum de existau case unde dulciurile nu erau ținute sub cheie. La noi, borcanul cu dulceață era închis întotdeauna cu cheia de mama, pentru „vizite“, asta înainte de război. Niciodată nu m-am săturat de dulciuri. Când eram mică, nu le aveam. Ca artistă, nu mâncam, ca să nu mă îngraș, dacă țineam dietă, mă simțeam cumva ca o vedetă. Acum, când sunt pe punctul să mă retrag, am diabet. Mare noroc și pe capul meu.

Nici maică-mea nu s-a bucurat de ciocolată. Când ne pica vreuna în conservă, o păstra pentru Fanis al nostru, „ca să-l consolăm pentru mânuța lui“, îmi zicea mie. Și-și tot propunea ca mai târziu să mănânce și ea una întreagă. Numai că apoi a venit umilirea publică, s-a umplut de amărăciune, iar de-atunci n-a mai vrut să pună gura pe ciocolată. Până a murit.

Primii trădători colaboraționiști care au plătit pentru greșelile lor au fost doamna Rita și Siloam.

Doamna Rita era de meserie prostituată. Rita nu era numele ei real, Vasiliki o chema, de fapt. Doamna Rita era cea mai respectată prostituată din Cetățuie. Mare vedetă, de la ea am copiat și eu câteva tertipuri mai târziu, în cariera mea de actriță. Avea propriul ei bordel, însă își lua de lucru și extra. În special, nemți, la restaurantul Fântâna, unde-i dusesem prescura de la popa Dinos, în timpul Ocupației. Mai mult, se zvonise atunci că aveau o legătură, părintele Dinos era fustangiu, cu nevastă foarte bigotă și fără șarm.

Când trecea Rita, femeile cinstite își făceau cruce. „Maică Precistă, păzește-ne de așa depravare“, a zis odată maică-mea de față cu doamna Kanello. Asta în timpul lui nenea Alfio. Doamna Kanello n-a făcut nicio ironie, niciodată n-o considerase depravată pe maică-mea pentru că-i primea la ea pe cei doi italieni.

Doamna Rita era o persoană oficială. Când se plimba, avea aerul unui prelat. Toată lumea o saluta pe stradă, până și magistrații, iar ea se uita în toate părțile, să verifice cine n-o salută. Dacă avea careva tupeul s-o ignore, doamna Rita se apuca, de față cu toată lumea, să-i arunce niște blesteme de ți se ridica părul în cap. Și apoi îi amintea de câte ori le vizitase pe fetele ei, și mai ales la jumate de preț. Cât o privește, ea mergea doar cu funcționari înalți. Și cu ofițeri, doar de la căpitan în sus.

Pe mine, când o vedeam înainte de război, mă lua cu fiori de la cât de magnifică era. Doi oameni m-au făcut să mă-nfior în copilărie: doamna Rita și regina noastră, când am văzut-o pentru prima dată. Din păcate, nu ne-am mai întâlnit de-atunci. Venise în voiaj în Cetățuie, pe-atunci era doar soție de prinț moștenitor, și o plimbau ca s-o îndrăgească oamenii de rând. Era multă lume la primire, ne-am pierdut de mama. Mulțimea ne împingea, eu și tata ne-am trezit în ultimul rând, tata m-a ridicat pe umeri, „uite-o pe regină, uite-o pe regină", îmi striga. Lume multă, iar noi eram în spate, tata n-a reușit s-o vadă până la urmă, era și scund, însă îi curgeau lacrimile din devotament. A fost și doamna Rita la primirea reginei, chiar dacă n-a stat în rând cu oficialitățile. Ba chiar l-a salutat pe domnul prefect. Ăla, om deștept, i-a răspuns la salut, „ce faceți, madam Rita", i-a zis, „cum merge treaba?".

După Eliberare, i-au dărâmat jumate de bordel, ca să dea o lecție, și i-au suspendat permisul de muncă pentru o lună întreagă. L-a deschis însă din nou imediat ce-au ajuns Aliații, a ajutat și deputatul nostru, domnul Manolaros, care era încă medic atunci. În plus, ceva mai târziu, a adăugat la bordelul propriu-zis alte trei camere, dar fără aviz, cu sprijin de la Planul Marshall, au zis, din bugetul pentru despăgubiri de război, l-a declarat demolat la bombardament, în timpul lui Tsaldaris se întâmpla asta.

Și uite așa a fost pedepsită doamna Rita pentru colaborarea ei cu ocupantul. O altă persoană pedepsită a fost doamna Siloam.

Doamna Siloam era croitor de costume. Umbla doar cu bărbați, nu făcea un secret din asta. Stelios era numele lui de botez, eu nu știam ce voia să zică „umblă cu bărbați" și nici de ce îi lipiseră numele ăla de femeie („Eu mi l-am ales, comoară", i-a zis după război doamnei Adriana, „ca să știe ce înclinații am cei care vin în contact cu mine și să nu zică apoi că i-am amăgit. Mi l-am pus ca pe-o firmă, din onestitate, să știe oamenii de unde cumpără și ce cumpără").

Totuși, doamna Siloam nu avea prestanța doamnei Rita. Avea o fire blândă și cam nefericită, și nu inspira frică nimănui. Când trecea pe stradă, saluta pe toată lumea cumva slugarnic, ca și cum și-ar fi cerut scuze, ca și cum ceilalți i-ar fi făcut un serviciu că-i acceptă salutul. Rămăsese orfan la treizeci de ani și își bucla părul pe frunte de zici că era un meterez înclinat.

Era croitor de costume de lux, își respecta meseria, dacă voia să se jure, zicea „jur pe foarfeca mea“. Că era un bun croitor o confirmase și față de tata, înainte de război, domnul Manolaros. Și un om util, el îi făcuse bărbați pe majoritatea băieților din Cetățuie, pe el învăța tineretul nostru. Pentru că pe-atunci fetele erau cinstite, nu se duceau cu bărbatul înainte de nuntă, trebuia să se mărite înainte să-și ia amant.

Oricum, nimeni nu se lua de el. Pentru că, se pare, cunoștea multe secrete: mulți bărbați căsătoriți și onorabili din Cetățuie fuseseră inițiați de Siloam. „Vezi să nu încep eu să vorbesc“, avertiza el. Pentru că n-are oase curul, dar e în stare să le zdrobească.

A colaborat și el cu ocupantul. L-au arestat la Eliberare, numai că-n închisoare a colaborat și cu partizani, așa că i-au dat drumul. Dup-aia l-au prins fasciștii, dar a colaborat și cu ei în închisoare, și așa s-a făcut că nu l-au trimis în exil.

Până la urmă nu s-a aflat care erau adevăratele convingeri politice ale doamnei Siloam, dacă era de stânga sau monarhist. Convingerile îi erau dictate de sentimentele de moment. Avea o relație cu un partizan? Atunci vorbea despre Marx și cosea seceri și ciocane. Se combina cu un fascist? Ieșea la plimbare cu stema în piept. Totuși, nu era un escroc, de fiecare dată își susținea convingerile cu bărbăție. Iar în timpul Ocupației mi-a dat odată un ou. Și când am plecat toată familia după umilirea publică, a trecut pe la noi și i-a prezentat maică-mii respectele lui.

Doamna Siloam a rămas în Cetățuie. Se zice că, după ce a fost dezamăgit de partizani, de fasciști, ba până și de englezi („ăștia mi-au luat pâinea de la gură“, zicea), s-a înfuriat, și-a tuns părul și s-a însurat. Încă și azi i-a rămas fidel nevesti-sii și foarfecii, și-a făcut și copii cumsecade. Așa am auzit. Și din când în când își mai pângărea, desigur, cununia. Lumea zicea că-i explicase așa nevesti-sii: ascultă, femeie, societatea e societate, familia, familie, iar curul, cur.

După ce au început pedepsele trădătorilor cu Siloam și cu doamna Rita, au pus mâna dup-aia și pe alte colaboraționiste.

Eram eliberați deja de aproape trei săptămâni și adunaserăm toate cadavrele de prin oraș. Mirosul de ars nu se dădea dus, dar ne obișnuiserăm cu el. Singurul lucru insuportabil era putoarea, și asta doar în cartierul nostru. „Băi,

de la voi din casă se simte?“, mi-a aruncat-o una din alt cartier, care trecea pe acolo, e moartă acum.

Într-o dimineață, noi și cei șapte copii ai doamnei Kanello ne jucam în fața caselor noastre. Mă sprijin de biserică, simt ceva umed pe spate. Mă întorc, era un firicel de sleitură verde care se prelingea de sus. Pornea din clopotniță și ajungea până jos, pe pământ. Și uite așa am descoperit că partizanul tinerel rămăsese ucis acolo sus zile întregi. Au urcat câțiva cu batiste la nas, strigă spre noi: „S-a descompus.“ Le-a dus sus doamna Kanello o prelată de struguri și l-au coborât. Se scurgea, ajunsese o chestie apoasă, ca o pastă era în prelata aia, „nici n-ai ce să-ngropi“, a zis cineva. Zile întregi am spălat strada, am aruncat și cu var, nimic: mirosul a rămas până am plecat din Cetățuie, cred că și azi pute.

L-au dus la cimitir, însă eu n-am luat parte, fiindcă tocmai atunci venise camionul ca s-o ia pe mama. Maică-mea nu s-a opus deloc. Nu mi-aduc aminte unde se dusese mititelul de Fanis, eu am vrut s-o însoțesc, numai că vehiculul avea viteză, n-am putut să mă țin după el.

Am văzut-o după aproape o oră – pe bulevardul central, acolo unde își făcea lumea plimbarea – în camionul descoperit. Soarele bătea cu putere. Camionul era deschis și colaboraționistele stăteau toate în picioare, însetate, se țineau una de alta, ca să nu cadă. Însă n-aveau de ce să-și facă griji, camionul înainta foarte lent, la pas aproape, ca s-apuce toată lumea să se bucure de paradă. Le tunseseră pe toate – cu foarfeca de tuns oi. Și maică-mea fusese tunsă. Stătea în picioare, în spate de tot, fără să se ascundă. Se uita la lume? Nu știu.

Camionul se deplasa foarte încet, șoferul primise ordin, dar și lumea era multă, în fața mașinii, în spate, pe laturi, și din cauza asta șoferul înainta lent și cu atenție, nu cumva să calce vreun cetățean. Și râdea binedispus. Toată lumea se veselea, la ferestre era plin de lume, din cafenele ieșiseră domnii și căscau gura la camion. Cei mai mulți aveau cu ei coarne de țap, mațe de animale pline, dar deschise, toate primite gratuit de la abatoarele publice, iar unii aveau clopoței sau tălăngi de pus la animale, unde le-or fi găsit pe-alea? Alții țineau în mână steaguri și le fluturau cu simț patriotic. Ridicau coarnele în aer și dansau pe loc, unii le agățau ca pe ofrande de laturile camionului și alții loveau în camion cu mațele deschise. Pe femeile tunse voiau să le lovească, firește, dar nu le nimereau, doar le împroșcau cu scârnăviile verzui, îi stropeau și pe unii

cetățeni onorabili din preajmă, însă ăia, în voioșia generală a Eliberării, nu se supărau, dansau încontinuu.

Și mie mi-a mânjit unul mâinile, mă țineam prinsă ca un scai de camion, însă când m-au lovit a doua oară cu măruntaie, am căzut și am luat-o la fugă după camion, până ce am ajuns iarăși în spatele lui, maică-mea era acum la margine de tot, zici că voia să coboare, era spoită cu măruntaie, s-a cățărat unul și i-a petrecut pe după gât o pereche de coarne prinse între ele cu mațe, și o talangă, și toți cei din jur au început atunci să aplaude, în timp ce eu alergam, dar fără să înaintez mai deloc.

Asta a durat de la zece dimineața până spre seară, la șase, am străbătut toate străzile, centrale și lăturalnice, eu nu m-am dat dusă. Și mulți aveau cu ei tinichele goale și loveau în ele cu pietre. Băteau și clopotele. Nu la Sfânta Duminică, popa Dinos nu le-a dat voie, închisese biserica.

Spre după-amiază am trecut și pe la cofetăria Veneția, acolo mâncau prăjituri și gogoșele, înainte de război, familiile bune din Cetățuie. În timpul Ocupației, firește, serveau doar prăjitură cu must, destul de diluat, în farfurioare micuțe. Și noroc că m-am împiedicat și am căzut în față la cofetăria Veneția, pentru că la o măsuță stătea doamna Manolarou cu niște prietene și a strigat: „Nu călcați copilul în picioare! Chelner!“ Și când mi-am revenit, un chelner mă stropea cu apă dintr-o carafă. Doamna Manolarou avea nume cu autoritate. Și-mi zice: „Du-te acasă, copilă, ce cauți aici, du-te acasă, nu se cade să asiști la așa ceva, o să-ți amintești de asta toată viața, întoarce-te acasă și nu te amărî prea mult, o să treacă și asta, diseară o să le dea drumul.“

Și asta m-a alinat. Mi-am adus aminte și de o vorbă pe care i-o zisese maică-mii doamna Kanello: „Poate c-ai fost curvă o perioadă, dar ai fost așa din motive creștinești și morale.“ Maică-mea niciodată nu acceptase că se prostituase pentru că se ținuse cu doi italieni. Numai că era fără școală, așa că a respectat părerea doamnei Kanello. Și când doamna Kanello a pus-o în rând cu prostituatele, pe maică-mea a apucat-o amărăciunea, dar s-a resemnat. Și așa, când s-a oprit camionul ca s-o ia pentru defăimarea publică, maică-mea s-a urcat în el aproape cu avânt, și nici măcar nu s-a gândit că îi făceau o nedreptate cu pedeapsa asta pe care i-o dăduseră.

Și eu am luat carafa cu apă din mâna chelnerului și am dat fuga să prind din urmă camionul, m-am cățărat pe el și i-am dat apă să bea maică-mii; toată ziua în soare și tunsă, să nu-mi pățească cumva ceva, mi-am zis. Și dup-aia soarele a început să bată și mai puternic, deși se făcuse aproape după-amiază, și mai puternic începuse să bată soarele și nu-mi mai aduc aminte altceva de la eveniment.

„Și-aduce aminte, dar nu vrea să zică", i-a declarat doctorului Manolaros, o lună mai târziu, o prostituată care fusese și ea umilită public în același vehicul, însă ea era înregistrată cu acte, de meserie „femeie de moravuri ușoare", nu mai avea nimic de pierdut din cauza umilirii.

Atunci, un bun cetățean, care avea cu el și un steag, s-a cățărat călare în camion și s-a apucat să spargă ouă clocite în capul femeilor umilite, iar lumea din jur îl aplauda, nu mai fuseseră de mult la cinema sau la vreun teatru ambulant și se distrau, ahtiați după spectacol. De câte ori spărgea câte un ou clocit în capul celor tunse, stimabilul făcea o plecăciune, exact ca un conferențiar în fața publicului, sau ca un primar. „Băi, de sub cloșcă le-ai furat?", i-a strigat unul care îl privea cu mândrie, iar publicul a râs și mai tare, și în general atmosfera era de bună dispoziție datorită eliberării noastre, iar unul a strigat „Trăiască".

Tânăra Meskari Roubini alerga, se ținea aproape lipită de partea din spate a camionului, acum vehiculul prinsese un pic de viteză, iar deasupra, în picioare și țeapănă, maică-sa. Roubini ținea ridicată carafa, ca să poată ajunge maică-sa la ea. Atunci, maică-sa a luat carafa, dar n-a băut, doar și-a curățat grijulie fața și gâtul, ca să înlăture scârnăvia și cenușa. Atunci, stimabilul i-a smuls din mână carafa și a vărsat restul de apă pe mulțimea din jur, lumea a râs zgomotos și a strigat „Trăiască, trăiască!", clopotele răsunau, cetățeanul ajunsese acum lângă mama lui Roubini Meskari și i-a spart în cap oul clocit, iar zeama a prins să i se prelingă pe ceafă, și lumea a izbucnit în hohote și atunci tânăra Meskari Roubini s-a prins cu mâinile de camion și chiar a reușit să se cațăre un pic. Atunci, cetățeanul cu steagul a coborât dintr-un salt pe una dintre laturile camionului, iar mulțimea l-a aclamat cu aplauze entuziaste. Atunci, Meskari Roubini a simțit o bruscă eliberare.

A început să aplaude oficial și apoi, pe un ton serios, a declamat spre mulțime: „Trăiască Mama mea, Meskari Asimina, trăiască Mama mea, Asimina.“ Și mulțimea aplauda în hohote de râs, era ca la un teatru de varietăți. Meskari Roubini nu plângea. Doar privirea îi era mânioasă.

Și abia atunci a început să strige mama lui Roubini Meskari, dar era doar un sunet, fără vorbe. Și un cetățean de jos a aruncat cu o zdreanță udă muiată în cenușă și a nimerit-o drept în ochi. Și Meskari Roubini, agățată de partea din spate a camionului, s-a întors spre public cu gândul să-l anunțe ceva, însă n-a putut să vorbească, așa că a început să latre, ca un câine maltratat. Și atunci pe maică-sa a apucat-o delirul și a început să strige: „Alungați-l, alungați Câinele, luați de-aici Câinele ăsta care mă urmărește, alungați-l, ce caută Câinele ăsta, nu sunt Mama lui“, și continua să aiureze fără să râdă.

…doar asta-mi amintesc, altceva nimic. În fond, ce fiară crudă ți-e și omul, pe toate le dă uitării. Altceva voiam să-ți zic: până la urmă le-au lăsat în fața Mitropoliei din Cetățuie și ne-am întors acasă, iar pe stradă, mi-aduc bine aminte de asta, o țineam strâns de mână, mândră, ca pe un trofeu, și niciun trecător n-a zis nimic. Și mi-am zis: „O să țin minte ziua asta.“ Dar n-ai văzut acum că jumătate am și uitat-o?

Și când ne-am întors acasă, am așezat-o la masă, am încălzit apă și am spălat-o pe mama, era prima dată când o spălam. A doua oară a fost la vreo patruzeci și doi de ani mai târziu, în apartamentul nostru de aici, din Atena, moartă.

După care m-am pus să gătesc supă. Atunci a bătut cineva la ușă, era doamna Kanello. Maică-mea a dat fuga și s-a postat în spatele ușii, nu voia să deschidă, iar de-afară doamna Kanello striga: „Deschide-mi, Asimina, deschide-mi, iubirea mea, când îți zic.“ Era furioasă, dar plângea. Maică-mea se împingea în ușă. Atunci, doamna Kanello a dat un șut în ușă și a intrat.

– V-am adus un pic de pui la cuptor cu cartofi, a zis.

Doar atâta a zis. Și plângea. A lăsat cratița cu mâncare, i-a dat maică-mii un batic pentru cap, înflorat, de dinainte de război. Și a plecat fără să mai zică nimic, furioasă.

Și apoi ne-am pus amândouă să mâncăm puiul la cuptor cu cartofi, tocmai atunci mi-a venit în minte găinușa pe care o îngropasem atunci la mine sub pat, „dacă ar fi fost câine găinușa și-ar fi trăit“, m-am gândit, „acum ar fi mâncat oasele“.

Și-n seara aia Fanis al nostru n-a venit să se culce acasă. Și nici în seara de după n-a venit. Noi ne-am culcat devreme, ne-am culcat împreună în patul ei, fără să ne întrebăm unde s-o fi dus copilul. Ne-am culcat devreme, pentru că dimineața trebuia să mă duc acasă la doamna Manolarou, să spăl rufe.

Și uite așa, cu Eliberarea, am mâncat iar pui, din care nu mai mâncaserăm de dinainte de Ocupație.

Și în dimineața următoare am mâncat lapte cu cacao și zahăr adevărat, ni le-a adus doamna Fani, mama bietei Afrodita, venise împreună cu doamna Kanello. Asta s-a apucat să strige de-afară ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Dar de data asta maică-mea i-a deschis, ba chiar a dat fuga să-i deschidă. Femeile au intrat în pripă, iar doamna Fani zâmbea, era prima dată după moartea fetiței ei, zici că se pregăteau de excursie, și zâmbeau de parcă viața mergea mai departe.

Maică-mea a băut laptele cu cacao, ba chiar a înmuiat și niște pâine în el. Și uite așa cele două au plecat liniștite, Kanello la serviciul ei, doamna Fani la împletit. Iar eu m-am dus liniștită la treaba mea și, când am terminat, după-amiaza, maică-mea ședea lângă fereastră, cu perdelușele trase deoparte. Făcuse curat, arăta bine casa, scosese și hârtiile albastre de la geamuri, alea pe care ocupanții ne obligaseră să le punem ca să nu se vadă lumina, văruise și chiuveta, toate arătau curate și plăcute.

În ziua următoare a venit și Fanis al nostru. N-a întrebat nimic. Nu știam unde dormise și nici n-am întrebat. Mult mai târziu, la înmormântarea mamei, mi-a dezvăluit că-l luase acasă la el Kostis, băiatul domnului Kozylis de la Prefectură. În prima noapte, copilul nostru dormise afară, la Canale, lângă puț. Ceva mai încolo, în spatele Bisericii Sfântul Rosolymos, locuia domnul Kozylis, oameni de stânga, dar onești. Kostis l-a luat pe Fanis să doarmă la ei acasă. S-a dus, i-au dat să mănânce și a plecat, a dormit din nou la Canale. Kostis n-a deschis subiectul mamei. (Astăzi, ăsta a ajuns mare director de trupă

de teatru, la Atena, are o nevastă superbă, actriță și ea, nu la fel de talentată ca mine. Eugenia o cheamă.)

Fanis, micuțul de el, nu i-a zis nimic mamei și nici n-a pus vreo întrebare. Doar o privea cum șade lângă fereastră, cu baticul înflorat pe care i-l dăruise doamna Kanello, „vă vine bine baticul, mamă", îi zice și izbucnește în lacrimi. Mama nu scotea niciun cuvânt. Atunci a apărut afară doamna Kozyli, mama lui Kostis, o femeie înaltă și sobră. S-a uitat înăuntru pe fereastră, ne-a văzut, s-a liniștit. Ne-a lăsat o farfurie cu nuci pe pervaz și a plecat.

Și nici între noi, când rămâneam singuri, nu discutam despre ce i se întâmplase mamei. Nici măcar acum, când am ajuns oameni mari, nu atingem subiectul zilei ăleia. Nici în ziua înmormântării ei, când Fanis a venit special pentru asta. Mi-a zis doar unde dormise în „acele" două seri, când a plecat pentru prima dată de-acasă.

Iar mama nu vorbea deloc. Nici despre cele întâmplate, nici despre altceva.

Și abia în a patra zi după umilirea publică am observat asta, și anume că mama nu scosese niciun cuvânt, nici măcar atunci când o întrebam ceva, dacă vrea să gătesc eu, dintr-astea. Iar noaptea nu dormea. Eu, deși cădeam lată din cauza muncii, aveam grija ei și deschideam adesea ochii, o vedeam lângă mine – lăsam aprinsă o candelă micuță – și o vedeam cum stă cu privirea pironită în tavan. Apoi mă lua din nou somnul, eram încă un copil, vezi bine, să freci atâtea podele, să arunci atâtea găleți cu apă murdară, să speli atâtea rufe.

Fanis, mititelul, n-a băgat nici el de seamă, era plecat tot timpul. Venea Kostis ăla, băiatul lui Kozylis de la Prefectură, și-l lua ca să se joace împreună, de unde să știe atunci copilul nostru că ăla cu care se joacă o s-ajungă într-o bună zi un actor mai vestit chiar și decât soră-sa. Cu ăsta mă întâlnesc destul de des acum. Nu-și aduce aminte de mine, așa că nu-i arăt că ne-am cunoaște. Odată, când mi s-a întâmplat să rămân fără serviciu, mi-am găsit de lucru la el în trupă, ca figurantă. El m-a ales, „pe bruneta aia sprințară o vreau", a zis. „Nu-și amintește de mine, nu-i bai", mi-am zis. Și acum, când ne întâlnim, nu-și amintește nici că am jucat odinioară împreună, în fine.

După prima săptămână, îi zic doamnei Fani: „Doamna Fani, încă n-a vorbit." A venit femeia împreună cu doamna Kanello, chipurile fără să știe

nimic, o îndeamnă la vorbă, maică-mea, nimic. Într-a opta zi, doamna Kanello o înțeapă în braț cu un ac de siguranță, maică-mea, mută. L-am chemat pe părintele Dinos și i-a citit, fără să ia bani amărâtul, a venit bietul domn Manolaros, i-a făcut întâi de toate o injecție, în braț, apoi a examinat-o.

– Nu înțeleg, ne-a zis.

Brusc, îi trage o palmă maică-mii, ca s-o surprindă, dar niciun rezultat. Coana preoteasa ne-a trimis o femeie ca să-i facă dezlegare de farmece, dar ne-a pus să jurăm că nu-i zicem nimic părintelui Dinos, că o rupe în bătaie. Până la urmă, ne-am resemnat. „A mutit maică-ta", mi-a zis Kanello, „resemnați-vă". I-a zis-o, firește, și domnul Manolaros, „se pare că Asimina a suferit un șoc, nu știu dacă o să-și revină vreodată. Resemnați-vă".

Așa că ne-am resemnat.

În rest însă, maică-mea se purta normal. Ba chiar zâmbea. Dar n-am încetat să încercăm și altele: am dus-o la tămăduitoare, cumnatul doamnei Kanello, soțul risipitoarei de soră-sa, a dus-o pe maică-mea la o capelă cu șareta, dar degeaba. Îți dai seama, s-a dus vestea la noi în cartier, apoi a aflat tot orașul. Se pare că de-asta nu ne mai bombardau așa de des cu pietre. Și nici de ea nu se mai luau prea mult, când ieșea să meargă la lucru. Pentru că, după umilirea publică, i-am găsit două case unde să calce și să aibă grijă de niște țânci. Și chiar o preferau, pentru că nu vorbea. O duceam bine, și chiar am reușit să punem deoparte câțiva bani, nu mulți. Iar o doamnă chiar mi-a zis: „Dragă Roubini, e de preferat să ai o femeie mută în casă, așa ești sigur că nu te comentează pe la alte doamne la care mai lucrează." Pentru că familiile cumsecade din Cetățuie se temeau mult de bârfă, ce-o să le zică altor cliente spălătoreasa lor despre cearceafurile cârpite, despre bibelourile lor, dintr-astea.

Într-o zi, aterizează la noi Kanello cu un abecedar de clasa întâi, era al copiilor ei. „Măi Roubini", îmi zice, „dacă tot a rămas fără glăscior, învață-o un pic de carte, ca să vă puteți înțelege".

Maică-mea a acceptat. Am învățat-o alfabetul, ușor-ușor a învățat să scrie și cuvinte. Nu foarte corect, da' scria. Într-o duminică, mi-am amintit cum fratele nostru mai mare, Sotiris, îi zicea, înainte de Albania, „haideți, mamă, să mă ascultați la lecții". Și eu o rugam atunci, așa, ca s-o mai îmbărbătez. Îi plăcea. O așezam la masă, îi dădeam cartea și îi recitam lecția pe dinafară, ba

chiar odată i-am citit și o compunere a mea, „Cum mi-am petrecut duminica“. Scriam că fusesem la țară și adunasem anghinare. Scriam și despre apusul stacojiu și despre un car ce ne ieșise în cale, plin cu oi.

Mai târziu, în timp ce spăla în chiuvetă, îmi zice: „De ce n-ai scris că ați dat și peste un iepure?“

– Iepure?

– Da, în compunerea ta.

– Păi, n-am întâlnit niciun iepure, mă mamă.

– Asta-i altceva. Nu contează.

– Dacă n-am întâlnit niciun iepure!

– Ca să-ți înfrumusețezi și mai mult compunerea.

– Auzi și tu, iepure, la doi pași de proprietatea lui Zarifos! Trebuia să mint, dacă n-am întâlnit niciunul?

– N-ai fi mințit. Doar e o compunere.

Până azi, când am trecut de șaizeci (nu zic când, e de ajuns că recunosc că am trecut, cu câți ani în urmă, nu zic), tot nu pot să pricep de ce voia iepurele în compunerea mea de clasa a cincea.

Până la urmă, a început să-i placă cititul, a învățat și un pic de aritmetică. Fanis al nostru se întorsese la școală între timp, eu m-am dus la seral, deși aveam iar multe absențe, dar n-am fost pentru multă vreme. Cărți ne dăruia tatăl lui Thanasis, erau cărțile folosite de fii-su. Iar duminicile maică-mea lua o carte și se punea să citească, istorie și geografie, în special, manualele de clasa a șasea. Despre troieni, Priam, cei doisprezece zei, despre greci. Atunci am aflat, și eu, și maică-mea, că și noi ne numeam greci, pe lângă Meskari. Apoi citea unde se află Andaluzia. Mai citea și din cartea de literatură modernă, pentru că-i plăceau mai ales operele care aveau o acțiune. Și a ajuns, puțin înainte să moară, să citească chiar un roman întreg.

Între timp, domnul Manolaros începuse demersurile să iasă deputat, de-aia a tras sfori să ni se dea pensie. Pentru că în perioada aia au reînceput frământările politice, iar politicienii se porniseră să vâneze voturi. De la noi avea să primească șase, două de la părinții lui taică-meu, patru de la noi, îl punea la socoteală și pe Sotiris, frate-meu ăl’ mare. Domnul Manolaros chiar ne-a promis c-o să ni-l găsească, „o să răscolesc întreg pământul, Asimina, și o să-ți

aduc fiul ăl' mare înapoi, nu las eu să-mi scape un vot". Nu ni l-a găsit pe Sotiris. Carnet de votant i-a scos însă, îl folosea el cum voia.

Oricum, nici fasciștii nu ne-au sâcâit, deși destule familii începuseră să părăsească orașul din cauza convingerilor politice. Cetățuia era un oraș naționalist, iar stângiștii erau arătați cu degetul. Imediat ce fasciștii au început să ia oamenii la bătaie și să spargă ușile caselor, mulți au luat decizia să se mute definitiv la Atena, ca să se pună la adăpost. Atunci a plecat și mama Afroditei. Noroc că a plecat, că așa s-a realizat. Dacă lași deoparte faptul că-i înjunghiaseră bărbatul atunci, la așa-zisele evenimente din decembrie, astăzi e bine-mersi, cu dantelele ei. Are mâini de aur femeia asta.

Partea amuzantă atunci a fost că un fascist romanțios, de meserie zarzavagiu ambulant, s-a îndrăgostit de maică-mea. Părul îi mai crescuse între timp și o tunsesem eu *à la garçonne*, îi venea bine. Ăla venea seara târziu cu măgarul – după câte se pare cutreiera grădinile, de unde cumpăra marfă –, se proțăpea în spatele bisericii și se punea pe interpretat cântece cu subînțeles, ca de exemplu „Dacă ți-ai renega trecutul" sau hitul perioadei ăleia, „O să plec cu tine", numai că schimba versurile și-i promitea c-o să plece cu ea în alte țări, în alte locuri, unde sunt regi și regine. Alteori, îi cânta și imnuri patriotice, cum ar fi „Sofia–Moscova, ăsta-i visul nostru", pe care însă îl cânta pe ritm de vals ezitasion.

Tot zarzavagiul ăsta a intervenit atunci și pentru Hrysafena. Un alt fascist s-a dus la ea și i-a zis c-o să dezgroape cadavrul băiatului, că nici mort n-o să-i dea pace nemernicului de comunist. Dar zarzavagiul a intervenit și ne-am liniștit. Nu că i-ar fi păsat Hrysafenei, „du-te, băi, și dezgroapă-i oasele", i-a zis fascistului, „și cheamă-mă și pe mine, să văd cum e acum". Toată lumea s-a înfuriat.

Vecinii au început să comenteze în legătură cu zarzavagiul amorezat, dar dintr-o pură neînțelegere. Mă ia deoparte într-o zi doamna Fani, „Roubini, fata mea, pune-i capăt!", îmi zice. „Ori spune-i da, ori alungă-l!" M-am crucit. Același lucru îl susținea și doamna Kanello, a fost prima dată când s-a înșelat femeia asta. „Nu", le zic eu, „pe maică-mea o dorește zarzavagiul, n-are treabă cu mine". Asta am zis-o fără să fiu prea convinsă, pentru că începuseră să-mi crească sânii atunci și mă înălțasem.

Numai că zarzavagiul nu se lăsa cu una, cu două. Ba chiar într-o seară, în timp ce cânta în dreptul ferestrei noastre, a început măgarul să ragă și stăpânul s-a pus să-i tragă șuturi cu piciorul animalului, „taci, mă“, îi striga. Mi se rupea inima să văd cum chinuie animalul. Era un măgăruș bine îngrijit, iar stăpânul lui îi lipise pe ham, în frunte, o stemă. Într-un final, doamna Kanello ia inițiativa, îl ia deoparte și-l întreabă ce intenții are cu orfana – se gândea la mine, toanta. Atunci ne-am convins cu toții că zarzavagiul monarhist pentru maică-mea venea. După intervenția doamnei Kanello, ăla a dispărut, iar eu mă tot gândeam ce-o face măgărușul și dacă nu cumva îl mai bate.

Peste tot își băga nasul doamna Kanello și tuturor reușea să le facă față. Și nimeni nu se lua de ea, deși toată lumea știa acum că lucrase pentru Rezistență și partizani. Între timp, primisem și prima scrisoare de la doamna Fani, o trimisese pe numele doamnei Kanello, dar era pentru noi toți. Nu i-a cerut nimănui să se îngrijească de candela fiică-sii. Ne scria doar că la Atena existau multe case goale sau evacuate. În plus, că pentru construcția cazematelor se folosea un material nou, betonul, care ține veșnic, și dacă ocupai o cazemată, nimeni nu te lua la întrebări, mai ales după mișcare. Nu zicea clar la ce mișcare se referă și nici dacă ea însăși locuia într-o cazemată. Ne transmitea tuturor salutări și ne anunța că bărbatul ei fusese ucis. Amănuntele le-am aflat mai târziu, când ne-am mutat și noi la Atena.

Scrisoarea aia m-a încurajat mult să iau decizia de a ne duce la Atena. De fapt, imediat ce domnul Manolaros ne-a asigurat că-l ia la el, pe viață, pe Fanis, mi-am zis „Roubini, e vremea să-ți deschizi aripile“.

Pentru că-mi păstrasem încă dinainte de război visurile artistice, să devin actriță, din ziua aia în care familia Tiritomba mă aruncase ca pe-o minge pe scenă. Asta mai ales le reproșam Ocupației și Axei, pentru asta le acuz în primul rând: că au încercat să-mi înfrâneze avântul artistic. Acuma, toate conlucrau în vederea realizării visului meu.

Un vis artistic n-are cum să înflorească într-un oraș de provincie. Umilirea publică, deci, sănătatea maică-mii, veștile încurajatoare despre locuință, plus că Manolaros luase asupra lui grija micuțului nostru Fanis, toate mă îndemnau să mă văd drept o viitoare ateniană.

Eram încurcată și din cauza mamei. Cum să te destinzi serile cu un om care nu vorbește? O dată sau de două ori i-am interpretat un număr de teatru pe care mi-l citise doamna Adriana, dar maică-mea n-a râs. În plus, o necăjeau peste tot, desigur, fără să mai arunce cu pietre în ea acum. Eu aflam mai apoi de la doamna Adriana, numai că ce puteam să fac? După umilirea publică, era imposibil s-o distrez c-o plimbare sau cu un cinema. N-o batjocoreau doar femeile onorabile. Acuma începuseră s-o înțepe chiar și colaboraționistele, alea din familiile bune care scăpaseră de umilirea publică din cauză că aveau pile. Dintr-o casă unde eu aranjasem ca mama să se ducă și să muncească au alungat-o, pe motiv că era trădătoare.

În casa aia aveau trei fete, Xiroudis era numele lor de familie. Alea n-aveau nicio problemă să bage în casă italieni, pentru că tatăl lor era țintuit în fotoliu de dinainte de război, iar mama lor era atrasă de ascensiunea socială. Când îi auzea pe italieni urcând scara de lemn (scârțâia rău), tatăl lor se punea pe zbierat și le zicea: „Fă curvelor, arătați respect patriei voastre, o s-ajungeți în Iad. Și voi, italienilor, încornorați ce sunteți, ce vreți de la curvele mele?“ Și mama ieșea în capul scării și îi striga: „De ce te porți așa, Zois, lasă fetele să se distreze!“

Familia Xiroudis avea plantație de măslini, erau bogați. Beciul lor era plin cu chiupuri de înălțimea unui bărbat, pline cu ulei. Când munceam la ei acasă, doamna Xiroudis îmi dădea adesea damigeana și o pâlnie și mă trimitea în beci s-o umplu cu ulei. Mă urcam pe un scăunel, dădeam capacul la o parte, scoteam uleiul cu polonicul. Și adesea pescuiam din chiup, împreună cu uleiul, și câte un șoarece înecat. Doamna Xiroudis îmi zicea: „Nu le spune fetelor, sunt năzuroase astea, o să le fie scârbă să mănânce.“

Când comisia puterii populare a început să-i aresteze pe colaboraționiști ca să-i umilească în public, doamna Xiroudis și-a coborât fetele în beci și le-a băgat pe fiecare în câte un chiup plin cu ulei, abia de le mai rămânea capul la suprafață, a acoperit chiupurile cu piei de miel găurite ici-colo, ca să nu moară asfixiate fetele, și-apoi a legat cu sfoară pieile de miel. Și uite așa și-a scăpat copiii de defăimarea publică. Atunci când au venit să le aresteze, au cercetat toată casa, dar nu le-au găsit, au plecat cu mâna goală, era și maică-mea în

camion cu alte câteva femei, începuseră cu alea de rând. Și seara cobora și le dădea să bea apă cu o pâlnie.

Au stat fetele Xiroudis în chiupuri trei zile și trei nopți. Cât s-o fi alterat uleiul ăla mi-e și scârbă să mă gândesc. Dar uite așa n-au ajuns să fie umilite în public. Cât despre ulei, căcănarul de Xiroudis, tatăl lor, l-a vândut mai apoi armatei noastre, nu mai zic că nemernicul a făcut o donație Intendenței Partizanului de vreo sută de ocale de ulei. Numai gândește-te ce au putut să înghită cu uleiul ăla recruții noștri, în fine, până la urmă nimeni nu moare de la mâncare alterată, orice ar zice oamenii de știință.

Astea ni le-a dezvăluit mai târziu Victoria, slujnica lor, ni i-a pârât fiindcă o băteau. Victoria se ținea și ea cu italieni – cu ofițeri, domnițele, cu grăjdari, ea. Și imediat ce-au debarcat englezii la Ypinemon, Victoria și-a adunat avutul într-o traistă, s-a postat la ora zece dimineața în fața casei stăpânilor și s-a pus să-i înjure, „nemernicilor, trădătorilor, încornoraților". Atunci a vorbit și despre chiupuri și c-o obligau să mănânce mâncare cu ulei pișat (nu mai zic de alte scârboșenii pe care mi le-a zis, mi se face greață). Și apoi a luat-o la picior spre Ypinemon, nu știu cum îi venise ideea că Eliberare egal și căsătorie, că englezii o urcă cu ei pe vapor și-o duc în țara lor, ca s-o ia de nevastă.

Victoria a petrecut trei nopți pe cheiul din Ypinemon, unde se ducea să-și facă nevoile, n-am idee. Cânta „Tipperary"[51]. Și când și-a pierdut speranța în privința englezilor, s-a întors iarăși pe jos în Cetățuie și a început să se bată cu pumnii în piept, „aliați trădători", așa urla. Până la urmă, a intervenit doamna Adriana de a trimis-o înapoi la ea în sat, cu un camion încărcat cu miei netunși, iar de atunci n-am mai auzit nimic despre Victoria.

După ce s-au mai liniștit lucrurile, doamna Xiroudis a atârnat și ea steagul englezilor și n-a mai vrut-o pe mama femeie în casă, „din păcate, ești trădătoare, doamna Asimina", i-a zis. Și panaramele ei de fete se încurcaseră acum cu englezii, noroc că bătrânul murise între timp și nu le striga mizerii aliaților.

Eu nu le-am purtat pică fetelor Xiroudis, când mă gândeam că a trebuit să-și facă nevoile în ulei trei zile și trei nopți, le iertam toate păcatele. Numai că și în alte case au început să-i spună maică-mii că nu mai au nevoie de ea, pentru că toți îi acuzau acum pe italieni și ridicau în slăvi aliații și libertatea. Am fost

nevoită să abandonez cu totul școala serală, ca s-o putem scoate la capăt, acum că mama nu mai avea de lucru.

Într-o seară, mă întorc acasă, găsesc masa pusă și lângă farfurie cartela de alimente a lui Sotiris, fratele nostru mai mare. O pusese acolo maică-mea. Acum cartelele astea de alimente erau doar un suvenir, nu mai exista cantina publică, cantinele astea sunt doar pentru națiile aservite, noi eram liberi și fruntași în rândul învingătorilor.

În seara următoare, ne așezăm să mâncăm, mama pune patru farfurii pe masă, pe a patra în dreptul locului lui Sotiris. I-a pus și mâncare și pâine alături. I-am aruncat o privire lui Fanis, dar n-am comentat nimic. Cu cine să comentez, de fapt? Maică-mea se împăcase cu muțenia ei, Fanis era supărat din cauza mâinii betege, cu vecinele nu voiam să discut, eu rămăsesem capul familiei.

Faza cu farfuria lui Sotiris a continuat vreo douăzeci de zile, acuma îi punea și scaun. Până într-o seară când, înainte să începem să mâncăm, m-am ridicat, am luat farfuria și am golit-o în chiuvetă, un lux, o să zici, dar am socotit că era necesară risipa aia. Am spălat farfuria, am pus-o la loc în dulap, și după ce am terminat de mâncat, Fanis se tot uita la mama și-i zice, la întâmplare, vorba vine, „poate că Sotiris a ajuns acum la Atena". Și a ieșit afară să se joace.

Asta a fost prima lui aluzie la mutare.

Mai era și chinul cu acoperișul. Țiglele se făcuseră praf într-un colț, un mortier ne lovise razant și abia când au venit primele ploi ne-am dat seama. A venit Tasis al Adrianei cu scara, s-a urcat pe acoperiș, a acoperit țiglele distruse cu o prelată, pe care a fixat-o la colțuri cu niște pietroaie, a făcut treabă bună, acuma nu mai picura înăuntru aproape deloc.

În afară de gaura din acoperiș, un alt motiv care mă îndemna spre Atena era micuțul Fanis. Strigau după el „Copilul mutei" sau „Fanis, băiatul curvei". Nu din răutate. Îi ziceau așa, ca o poreclă, cum zicem Venus din Milo, de exemplu. Copilul nostru crescuse – îi dăduse părul banditului – și se chinuia din cauza mâinii. Se făcea că nu-i pasă și zâmbea. Dacă se enerva că e înjurat și încerca să se ia la bătaie cu careva, o încasa mereu și toți îl puneau la pământ.

În plus, m-am gândit, la Atena o s-o consulte pe maică-mea și alți medici, poate că-i redau vocea oamenii de știință din Capitală. Visul ăsta nu mi s-a

împlinit, nici ăia din Capitală nu i-au găsit vreun leac.

Trebuia să luăm o decizie, iar începuse să picure apă prin acoperiș, doamna Adriana mă tot îndemna, „tu ești făcută pentru teatru, crezi că-i mai frumoasă Kotopouli[52], îți dau eu și scrisori de recomandare pentru trupe de teatru, ca să cunoști toată Grecia“, îmi zicea ea.

Între timp, domnul Manolaros – să fie sănătos și să trăiască o mie de ani! – l-a luat pe micuțul Fanis la el pe moșie. Căpătase o moșie pe o insulă din Marea Egee. S-a zis mai târziu că moșia aparținuse unui colaboraționist important și că i-o confiscaseră aliații, iar Manolaros o cumpărase cu contract în schimbul unei bucăți de pâine. Eu nu mă pricep la contracte, în orice caz, acolo lucrează și azi Fanis al nostru și acolo o să-și afle sfârșitul, din fericire.

După ce am scăpat și de grija copilului nostru, m-am decis. Îl aveam de partea mea și pe domnul Manolaros, care între timp se mutase definitiv la Atena și făcea demersuri ca și votanții lui să se mute în Capitală, se vota acum, înțelegi, într-o altă circumscripție, la Atena. Ba chiar înființase și un fel de agenție privată de mutări. Îi găsise de lucru lui Tasis la Serviciul Anglo-Elen de Informații, unde îi dăduseră cu împrumut un vehicul. Vehiculul ăsta se ducea gol la Atena și se întorcea cu material pentru Serviciu. Domnul Manolaros a aranjat să-l umple cu votanți care se mutau la Atena, împreună cu mobilele lor, gratis. Cu ăsta am plecat și noi până la urmă. În plus, domnul Manolaros mergea prin casele susținătorilor săi – asta o făcea seara, neoficial – și ne asigura pe toți, adică familiile cu peste cinci voturi, că ne asigură locuințe gratuite. Din cauza unor evenimente, alea din decembrie, multe case rămăseseră fără stăpân la Atena. Nouă, care aveam sub cinci voturi, ne asigura câte o cazemată, existau multe cazemate și erau scutite de impozit. Se pare că Manolaros o căpătuise și pe doamna Fani, chit că ea ne ascundea că stă într-o cazemată. Ba chiar, mai târziu, se mândrea că singură pusese mâna pe ea, orgolioasă femeie, nu voia să admită că-și predase carnetul de votant și că Manolaros obținuse carnet și pentru bărbatul ei ucis, și uite așa vota răposatul partizan gruparea naționalistă timp de un deceniu după ce-l înjunghiaseră ca pe un vițel în decembrie ăla la Atena.

Am scăpat cu toții de provincie. Măcar atâta bine ne-au făcut Eliberarea și vânătoarea stângiștilor. Pentru că acuma pe noi, colaboraționiștii de rând,

fasciștii naționaliști ne puseseră în rând cu stângiștii și ne persecutau. Umilirea asta, adică să pună egal între mine și stângiști, am considerat-o la fel de jignitoare ca defăimarea publică a maică-mii. Chiar dacă împletisem și flanelă pentru partizani. Eu îi prețuisem pe partizani, dar n-am știut că sunt și comuniști.

Între timp, ne-a venit și prima scrisoare de la Fanis al nostru. O ducea foarte bine, moșia era plină cu fructe, le culegea direct din copac și putea să mănânce cât poftea, fără să ceară permisiune de la nimeni, avea și marea aproape. Era paznic, avea chiar și o carabină. Ne sfătuia să plecăm și noi. În plus, ne mai zicea în scrisoare c-o să ne scrie din nou numai dacă se îmbolnăvește, cât timp e sănătos, n-o să ne mai scrie, și așa, cât timp n-avem scrisoare de la el, să stăm liniștite. Și dacă pățim noi ceva, să-i scriem. Între timp, avea să ne trimită salutări prin deputatul nostru, domnul Manolaros, când se mai ducea cu treburi pe insulă. Și să-i trimitem și noi salutările noastre pe aceeași cale și să-l înștiințăm dacă schimbăm adresa, se referea la mutarea la Atena.

Am discutat și cu mama, adică ce discuție, eu vorbeam, iar ea asculta, n-a dat din cap nici că da, nici că nu. Trebuia să mă ocup de avutul nostru, să vindem casa, era zestrea maică-mii. Mare lucru casa, o să zici, cu pământ pe jos și prelată peste gaura din acoperiș, cine s-o cumpere?

Așa gândeam eu pe atunci. Ei, s-o vezi astăzi! Au înălțat o clădire de locuit imensă, pe lângă ea Biserica Sfânta Duminică pare un coteț. Cel puțin așa mi s-a spus. Biata mea găinușă, mă gândesc, cum suporți tu ditamai clădirea pe aripioarele tale, parcă ai fi soața meșterului zidar, biata de tine.

Și uite așa am cumpărat eu apartamentul de două camere. Sigur, atunci nici prin gând nu-mi trecea mie așa lux. În fine. „Am eu grijă să se vândă, în câțiva ani o să-i crească valoarea“, mi-a zis domnul Manolaros, să-i dea Dumnezeu sănătate! I-am făcut împuternicire, a venit și ne-a dus cu mașina la notariat, a semnat maică-mea, „ai văzut ce bine e că te-am învățat să scrii, ne-a prins bine acuma educația ta“, i-am zis.

Ne-am luat la revedere de la vecini, de la doamna Kanello, de la familia Tiritomba, eu am trecut pe la patronii unde lucram, mi-am prezentat respectele, unii mi-au dat și niște mărunțiș, Tasis și copiii lui Kanello ne-au ajutat să adunăm lucrurile în boccele, le-am încărcat în mașina lui Tasis,

boccele, mobilă, maică-mea s-a așezat printre ele, cu baticul de la doamna Kanello pe cap, nicio lacrimă, nimica. Nici măcar n-a întors capul să privească în urmă când mașina a dat colțul, părăsind pentru totdeauna Cetățuia. Și când am ieșit din oraș, dintr-o mișcare și-a desfăcut baticul și l-a aruncat pe fereastră – un lucru atât de scump – și și-a lăsat părul liber.

Cu puțin înainte să ne pornim la drum, am intrat din nou în casă, era goală acum și curată. O măturasem și o curățasem toată, așa, ca să-i arăt respect, atâția ani ne arătase și ea respect. M-am dus în ungherul unde-mi făcusem grădina, mormântul găinușei era acum o groapă. I-am vorbit. I-am zis: „Eu plec acum, n-o să te uit niciodată. Dar să te descompui mai repede, amărâto, că în scurt timp vă demolează. Așa că ai grijă să te faci pământ înainte să vină mașinile să te dezgroape. Adio acum și n-o să te uit."

Nu m-am ținut de promisiune. Am uitat-o, viața la Atena a fost atât de belalie, cu instalarea noastră, locuitul împreună, apoi intrarea mea pe tărâmul artei, atâtea turnee, aproape două mii de orășele, am uitat-o pe găinușă. Acum, când cu greu găsesc ceva de lucru, mi-am amintit din nou de ea. Adică mie nu mi-e deloc greu să lucrez, sunt și în floarea vârstei, am și certificate de la psihiatru, însă directorii de trupe preferă toate scursurile, în fine. Totuși, în ultima vreme, îmi vine din nou în minte găinușa mea, deși nu mi-amintesc bine cum arăta. Chiar acum câteva zile am visat-o, am numai vise ciudate.

Pe mama am visat-o eu, de fapt. Așa credeam, că am văzut-o pe mama în vis. Se făcea că ne aflăm pe un fel de câmp înverzit, iarbă înaltă și proaspătă peste tot, nu se vedea pământul deloc. Și de undeva bătea un vânticel, firele de iarbă se aplecau de parcă ar fi trecut peste ele apa unui pârâu. În fundalul imaginii din vis, o fabrică, cu un horn înalt, dar care nu funcționa de ani buni. Maică-mea ședea pe iarbă. O scosesem să pască, să scurme cu unghiile poate-poate găsește vreun vierme să mănânce. Privește, dar nu spre mine. Privește de parcă eu nu m-aș fi născut. Și îi răsăriseră pene. Colorate. „Până la urmă, nu mi-a murit de foame în timpul Ocupației", mi-am zis. Îi dăduseră și pene albe pe gât, foarte lungi alea, ca o barbă, și i le flutura vânticelul. Eu stăteam în fund pe iarbă, lângă ea, ca și cum eram gata să-i țin de urât, dar și s-o păzesc, nu cumva să mi-o fure careva. Însă eu nu apar în imaginea din vis, sunt undeva doar ca spectator. Mama e liniștită, ca o după-amiază, nu-i trebuie nimic, nu se

uită niciunde, nici de ochi n-are nevoie, privește binevoitoare, nu mai scormonește după mâncare. Eu sunt cumva tristă că n-are nevoie nici măcar de mine. În imaginea din vis e și un soare, dar e altundeva, departe. Penele albe de pe gâtul ei freamătă ca o barbă moale.

Nu-mi dau seama de ce am avut visul ăsta. Nu mi-a adus nicio mulțumire. Și nici suferință.

Acum, foarte recent, am avut visul ăsta. Undeva pe la sfârșitul cărții ăsteia.

În orice caz, călătoria noastră era pentru mine ca un fel de sărbătoare, fiindcă era prima oară când ieșeam din Cetățuie, dacă nu punem la socoteală excursiile școlare de dinainte de război și deplasarea la Ypinemon. Am trecut prin orașe și numeroase târguri. Aveam să le cunosc mai îndeaproape după vârsta de douăzeci de ani, în diversele mele turnee.

Mă îndreptam spre Atena lipsită de orice grijă, fără nicio greutate care să-mi apese umerii. Mezinul familiei, cu un rost, serviciu, casă, salariu. Mama, cu părul neacoperit de batic. Imediat ce am trecut Istmul, am luat hotărârea să-i zic „mami“, gata cu „mămică“ și „mamă“. Brusc, dobândisem trecut, pe care îl lăsam în urmă curățat, desprăfuit, măturat.

Am debarcat în Capitală, numai că eu am reușit s-o văd de-aproape abia după o lună. Pentru că domnul Manolaros îi dăduse instrucțiuni lui Tasis să ne lase la intrarea în oraș, în apropierea cazematei doamnei Fani. Îmbrățișări, pupături, foarte amabilă, dar parcă indiferentă, niciun zâmbet. A urcat și ea în mașină și l-a ghidat pe Tasis pe unde să ne ducă, îi trimisese instrucțiuni domnul Manolaros.

– Oprește aici, îi zice doamna Fani lui Tasis, în dreptul unui teren viran.

Coborâm, alături era o colină cu un fel de paraclis în vârf, „asta e cazemata voastră“, zice doamna Fani.

Eu nu m-așteptam la o așa locuință, mă așteptam la o casă cu etaj, nelocuită și mobilată, dar n-am zis nimic. Ne-am descărcat lucrurile, au dat o mână de ajutor și Tasis, și doamna Fani, le-am cărat înăuntru.

– E confortabil, am zis, e loc destul.

– Apă e mai jos, e o cișmea publică, ne-a arătat doamna Fani. Dacă n-aveți canistră, vă împrumut eu.

Dar aveam. Ne-a dus acolo, am umplut canistra și urciorul, ne-am întors, cu doamna Fani în urma noastră, ca un ghid, eu, una, mă simțeam ca un vizitator oarecum în timp ce ea ne arăta împrejurimile, și mi-a plăcut să mă simt ca o turistă, deși pe-atunci cuvântul ăsta mi-era necunoscut. Ne-a făcut femeia și o mătură din ciulini, drept cadou, deși noi ne-o aduseserăm pe-a noastră din Cetățuie. Oricum, ne-a prins bine și cadoul ei, mai ales în jurul cazematei. Am scos un scaun pentru mama, pentru că stătea ca un manechin și mă încurca, încă nu se obișnuise cu gândul că de-acum locuiam în Capitală. Am reușit să fac ordine cât de cât, am fost de-am cumpărat petrol pentru sobă și lampă, m-am întors, atunci doamna Fani a zis: „Ei bine, eu mă duc, se întunecă. Și diseară când o să vi-l aducă pe infirm, să nu vă speriați. Are dreptul la jumătate din cazemată.“ Și-a plecat. Eu m-am dus după ea s-o însoțesc, și de unde eram, de sus, am văzut în depărtare Atena, pentru prima dată. Apoi m-am întors să gătesc, am mâncat și am așteptat să vedem cine era infirmul ăla și de ce avea să ne viziteze.

(Când l-au adus pe infirm)

CÂND L-AU ADUS pe infirm, Roubini și maică-sa se culcaseră. Întinseseră patul, doar pe unul, luaseră doar patul dublu al maică-sii, pe celălalt i-l dăduse unei vecine care se numea Kanello.

Au întins un preș în față, dar mai întâi Roubini a măturat, pentru că era ciment pe jos și multă mizerie, infirmul care ocupase primul cazemata nu se îngrijea deloc de ea. Avea doar o pernă, o pătură, un urcior cu apă și o cană. Toate astea erau într-un colț al cazematei, ca să nu-l tragă curentul de la intrare și de la crenelurile pentru mitraliere, de la vizete. La intrare, bătătorise pământul, ca să facă o înălțătură și să poată căruțul să alunece mai ușor înăuntru.

Roubini a astupat vizetele cu câlți și hârtii, iar la intrare a agățat o pătură în loc de ușă. Masa din sufrageria lor a folosit-o ca masă pentru mâncat și gătit totodată. A instalat pe ea mașina de gătit, robinetul și farfuriile. Până la urmă robinetul l-a scos afară, lângă intrare. A doua zi avea de gând să se ocupe de toaletă.

A gătit la repezeală, au mâncat, a micșorat fitilul lămpii, cât să lumineze un pic, s-au culcat.

Pe infirm l-a adus un copil, și cele două femei s-au trezit și l-au privit. Era o jumătate de om, îi lipseau cu totul picioarele, i le retezaseră de la rădăcină și stătea țeapăn, ca statuia unui dictator latino-american, ciunt și aplecat ușor în spate, într-un cărucior improvizat din scândură, cu patru rulmenți, cu două mânere în spate, ca să fie împins, și în față cu o sfoară ca un căpăstru, ca să fie tras. Era pe la vreo patruzeci de ani, cu spate zdravăn și mâini înăsprite, se făceau trei ani de când își pierduse picioarele, iar brațele i se întăriseră de la împins, era ca un luptător. Cobora în fiecare zi la șoseaua națională. Venea și-l lua de la cazemată un copil din cartierul vecin. Seara îl prelua tot el, se prindea la căruț și-l urca la cazemată contra unei sume. Infirmul îi dădea bani în fiecare

seară, la întoarcere. Copilul îl ridica din cărucior, ca să-și facă nevoile, apoi îl așeza din nou în cărucior și îl trăgea înăuntru, până la pat. Atunci, infirmul îl plătea, copilul dădea bună seara și venea dimineața ca să-l coboare iarăși.

Infirmul cerșea. Cobora singur din cartier până la șoseaua națională. Își manevra cu îndemânare căruciorul, știa să evite urcușurile, știa locurile de trecere bune. Cerșea și îi blestema pe cei care nu-i dădeau nimic. Striga stăruitor că este invalid de război și că au datoria să-l întrețină. Punea bani deoparte. Economisea cât putea din mărunțișul pe care-l primea de pomană, iar la trei luni se ducea la o femeie și-i dădea banii, o prostituată de la șoseaua națională.

Conviețuirea cu cele două femei i-a picat tocmai bine. Speriate și provinciale, mută, mama, slabă și urâțică, fiica, o cretină – acum calea îi era deschisă. Acum avea asociați, putea să-și extindă afacerile, să avanseze cu cerșetoria la Atena, în posturi bune.

Întâi, le-a anunțat că era proprietatea lui cazemata, dar că le lasă să locuiască acolo. În privința chiriei, o să se înțeleagă mai încolo, le-a zis. A blufat, pentru că voia să le țină permanent într-o stare de nesiguranță.

La început, s-a gândit că gata, mi-am asigurat o prostituată gratis, nu contează care dintre ele două. Însă, văzându-le așa îngrozite și sălbatice, s-a gândit lasă, mai târziu.

Că făceau curat și îi găteau, n-a pus la socoteală, se obișnuise cu viața de până atunci. Desigur, îi convenea că avea asigurat un cărăuș care-l scotea afară pentru nevoile trupești. Dar în primul rând era preocupat de propria afacere, cerșetoria. În schimbul chiriei făcuse rost de doi asociați: a mare să-l împingă, a mică să atragă clienții și să țină cutia milei. În locuri mult mai avantajoase acum. Și din încasări avea să le dea ceva acolo, pentru mâncare.

În prima fază, a mică s-a împotrivit puțin, „ne-a adus aici deputatul nostru“, i-a zis. „Și ai grijă, că noi avem picioare.“ Până la urmă, s-a dus singură la el să-i declare că îi face mare plăcere să colaboreze, o idee minunată, așa avea să cunoască Atena și o să ia pulsul scenei, pentru că, i-a zis, deputatul lor avea să-i obțină maică-sii pensie și că pe ea urma s-o recomande să joace în teatru. Și până o să fie făcute demersurile necesare, a mică accepta colaborarea. Cu condiția să li se adreseze, maică-sii, doamna Mina, și ei, domnișoara Roubini.

„Ce domnișoară, femeie?“, i-a zis. Mereu îi uita numele și îi zicea altfel. Într-o zi chiar i-a zis Raraou. Ea s-a bucurat la culme și a adoptat numele. Cu ăsta avea să iasă pe scenă, i-a zis. Raraou. Sau Domnișoara Raraou.

Și așa au început combinația. „E provizoriu, mamă“, i-a zis mutei idioata de Raraou. „Până ce ne aranjează deputatul nostru“, i-a zis.

Se porneau dis-de-dimineață. Ca să ajungă până în centrul Atenei, le lua cam două ore pe drum. Muta trăgea căruciorul din față, legată cu sfoară ca un cal la plug. Fiică-sa îi confecționase din zdrențe niște apărători pentru subsuori, ca să n-o taie sfoara. A mică, din spate, împingea de mânere căruciorul, iar în cărucior stătea schilodul ca o statuie oficială. Și țipa tot timpul la ele să n-o ia prin gropi, că se zdruncină și se gâdilă la părțile intime. Raraou chicotea, se înfiora numai și când auzea, era fecioară, normal. Dar când venea vorba de culcat împreună, nici să n-audă.

Îi improvizaseră și un fel de cortină, din sfoară și cearceaf, și îl izolau ca să se dezbrace înainte de culcare. El trăgea cu ochiul. A mare ședea pe scaun ca un manechin de croitorie. Fiică-sa o spăla pe față, o pieptăna. Când trebuia să se îmbăieze, cărau apă, o fierbeau, o vărsau în copaie, apoi îl scoteau afară pe infirm.

Noaptea, dacă nu-i era somn, căsca gura la ele, pentru că doar reduceau lumina lămpii. Adormite amândouă, rupte de oboseală, toată ziua erau pe drum și împingeau căruciorul. În somn, a mică o îmbrățișa pe-a mare, îi ascundea capul, îi pieptăna părul cu degetele, adormite amândouă. El n-avea somn de obicei. Se masturba, în speranța că obosește și-l ia somnul.

În zorii zilei se porneau din nou la drum. Ajungeau la locul lor, se înțelegeau unde să cerșească, în piață sau acolo unde erau descărcate legumele. Fiica înțepenea cele patru roți cu niște piedici micuțe, le cărau întotdeauna cu ei. Apoi, mătura locul din fața căruciorului cu o măturică, întindea un covoraș, îl netezea, punea o farfurie pentru pomeni și, alături, un ghiveci micuț cu o floare mirositoare – sovârf, busuioc, în funcție de anotimp. Ghivecele astea le fura Raraou de la ferestrele de la parter sau din balcoanele mai joase. La vederea ghiveciului, clientul se gândea că are de-a face cu oameni gospodari și loviți de soartă, nu cu niște escroci. Schilodul le-a zis să cumpere un steguleț de hârtie și l-au înfipt în pământul din ghiveci, pentru ca spectacolul să fie mai patriotic. Și

așa, cu mătura lângă ghiveci, se simțeau cumva ca acasă, de parcă se aflau la ei în curte, iar oricine se întâmpla să remarce ordinea aia îi privea ca pe proprietarii de drept ai locului măturat și le arăta cumva respect. Raraou se simțea ca stăpâna casei. Salvase niște pantofi cu toc, cu o fundă cu paiete în față, îi găsise printre lucrurile schilodului. Îi îndesa în căruciorul lui, făcea drumul cu pantofii ei obișnuiți și, când ajungeau și începeau lucrul, își punea pantofii cu toc și îi întâmpina pe clienți – începea numărul de cerșetorie. Așa își imagina ea situația, ca pe un număr de revistă, ca pe un debut în lumea teatrului.

Mama ședea deoparte să se odihnească după două ore de tras la cărucior. Avea o sticlă cu apă, lua câte o gură, mânca pâine cu brânză la ora convenită, după ce magazinele închideau de prânz, având să se deschidă după-amiaza. Raraou striga „ajutați-l pe invalid, pe patriotul care și-a jertfit picioarele pentru patrie“, fără pic de sfială în voce. Îi plăcea s-o facă. Uneori, o spunea cântat, ba chiar dansa în timpul ăla. Infirmul s-a enervat la început, „îți bați joc de mine, băi caraghioaso“, îi zicea, „eu sunt profesionist serios“. Cu vremea însă, Raraou nu-l mai băga în seamă și nici nu-i mai știa de frică, ba chiar scotea limba la el. Ba odată, când a amenințat-o c-o rupe în bătaie, i-a zis chiar de față cu oamenii: „Hai, mă, hai! Ridică-te și prinde-mă ca să mă bați!“ Și imediat a început să răcnească: „Aveți milă de un invalid de război!“ Atunci, schilodul a strigat: „Ajutați-o pe surdomută și pe fiica ei rahitică, ajutați-o pe refugiata surdomută.“

Raraou s-a simțit tare jignită și i-a zis să înceteze, că altfel îl părăsesc. Dar maică-sa nu s-a arătat supărată și, astfel, cu timpul, s-a obișnuit și Raraou, ba chiar striga și ea adesea, când clientela trecea indiferentă, „aveți milă de un erou invalid și de soția lui surdomută“. De atunci a început s-o zică permanent, însă maică-sii părea să nu-i pese. În plus, schilodul a avut ideea să învețe cum se zice în alte limbi europene „aveți milă de un erou de război invalid, aveți milă de refugiata surdomută“. Pentru că, le zicea el, în felul ăsta o să crească încasările, observase că în piață începuseră să-și facă apariția turiști străini, ei erau miloși și dădeau bani. Însă nu reușeau să găsească în piață pe cineva care să știe limbi străine. Schilodul îi zicea mereu: „Raraou, spune-i, mă, deputatului tău să traducă.“ Raraou însă nu voia ca protectorul lor să știe că o scosese pe maica-sa

la cerșit. Și cu vremea schilodul a uitat, surdomuta trăgea căruciorul nepăsătoare și, cât timp cerșeau cei doi, ea stătea deoparte uitându-se în zare, de parcă ar fi privit un câmp. Nimic n-o atingea. Doar o singură dată a fost deranjată de un trecător. Ăla, un individ curios, le-a aruncat o monedă și i-a zis lui Raraou: „Ia spune, domnișoară, ăștia doi cum o fac? Tehnic vorbind." Atunci, muta s-a ridicat, însă i-a luat-o înainte Raraou și s-a repezit la el, i s-a agățat de sacou și i-a smuls reverele, ăla striga „poliția, poliția", iar cei trei și-au adunat lucrurile și trei zile s-au dus în altă parte.

Pe cincisprezece ale fiecărei luni, Raraou îl aranja pe infirm, lua două scânduri și i le proptea ca spătar în colțurile din spate ale vehiculului, pentru că el făcea mișcări violente și adesea se apleca și aluneca într-o parte. Apoi, îi șoptea ceva la ureche maică-sii și pleca, fără să-i zică lui unde se duce. Se ducea la biroul deputatului ei, Manolaros se numea, un politician combinagiu mărunt din provincie, prin ce combinații se mutase ăsta în circumscripția electorală a Capitalei, nimeni n-avea idee.

Manolaros o primea întotdeauna cu inima deschisă. O servea cu rahat, o informa că pensia e pe drumul cel bun, îi transmitea vești din partea fratelui ei, pe care-l luase pe moșia lui ca om bun la toate, iar când avea să moară vechilul, urma ca fratele lui Raraou să-i ia locul. Ea îi zicea să-i transmită salutări fratelui, Fanis, îi pupa mâna lui Manolaros și se întorcea la schilod ușurată, mai ales atunci când se întorcea cu bani de buzunar și rahat.

Uneori, politicianul îi zicea că se ocupă și de casa lor din provincie, numai că e de preferat să mai aștepte, prețul terenurilor începuse să urce, se îmbulzeau țăranii să cumpere. Cât despre teatru, „ești încă tânără", îi zicea, „așteaptă să vă obțin mai întâi pensia și apoi o să te recomand eu persoanelor potrivite din mediul artistic".

Combinagiu mărunt, numai că era un om bine intenționat și prietenos, o simpatiza pe Raraou. Și ea pleca de-acolo bucuroasă. Păstra rahatul și i-l dădea maică-sii, rugând-o insistent „să-l mâncați, mami", îi zicea. Și aștepta să se asigure că într-adevăr maică-sa îl înghițea.

În șase luni învățase deja toate străzile, „mă simt ca o ateniană, mami", zicea. Când se întorcea de la biroul lui Manolaros, trecea pe străzile unde se aflau teatre – de varietăți, în special. Avea la ea în buzunar o bucată de cretă. Se

oprea în fața panourilor cu numele protagoniștilor și se prefăcea că le citește. Apoi, pe ascuns, scria cu creta sub ultimul nume: „Și Domnișoara Raraou“. Făcea un pas înapoi, privea, după care se întorcea la treburile lor, nu mai era îngrijorată c-o lăsa singură pe mama ei la piață cu schilodul, maică-sa deja se obișnuise, nu-i păsa că cerșesc. În plus, îi crescuse și părul, se împlinise un pic, îi pria aerul Atenei, s-a gândit Raraou.

Faptul că schilodul o pipăia i se părea normal, era ca un omagiu care i se cuvenea. „E inevitabil ca bărbații să mă dorească“, se convinsese ea, „pentru că numai așa am cale liberă să mă fac remarcată ca actriță“. Normal că nu-i trecuse prin minte nici măcar o clipă că ar fi fost posibil să se culce cu el. Mai întâi, se rușina față de maică-sa. „De vreme ce maică-mea a trecut în rândul păcătoșilor din cauza actului ăstuia, eu n-o să fac niciodată una ca asta. Ca să-i arăt prețuire mamei.“ În plus, ar fi fost o terfelire a idealurilor ei să cunoască iubirea cu un bărbat căruia îi lipsea jumătate din trup, era ca o noptieră din carne când îl ridicau ca să îi așeze păturile. Apoi, ăla era cerșetor. Și era cerșetor din convingere și proprie alegere. Ea își propusese să ajungă prințesa vieții.

În fond, nu voia să se culce cu infirmul pentru că, atunci când auzea vorbindu-se despre „iubire“ și „pat“, nu era deloc impresionată. Când era mică, simțise cumva niște fiori. După ce a împlinit doisprezece-treisprezece ani, n-a mai simțit niciodată dorință trupească. Când se întreba – nu prea des, ce-i drept – de ce nu vrea lucrul ăsta și de ce nu simțea nicio dorință sau pornire, îi venea în minte imaginea trupului ei de copilă, împreună cu fratele ei, Fanis, în fața Bisericii Sfânta Duminică, jucându-se diverse jocuri, în special de-a vânătoarea, ca să se încălzească și să li se zvânte umezeala ploii din haine, până ce avea să termine înăuntru nenea Alfio și să plece, și astfel micuța Roubini să poată intra în casă și să se șteargă de apa ploii. Și, în primul rând, s-o ajute pe maică-sa, să verse ligheanul, să pregătească masa, italianul era doar o întârziere, o întrerupere în programul lor zilnic.

Și așa n-a fost niciodată stăpânită de dorința de a atinge un trup de bărbat.

Dar asta n-o neliniștea. Însă păstra tăcerea, fiindcă i se părea un lucru nepotrivit pentru o viitoare actriță. Nu i-a lipsit însă, n-a simțit niciodată dorința de a mângâia trup de bărbat. Simțea o anumită mulțumire că noaptea dormea cu mama ei. O supăra doar lipsa toaletei. Improvizase singură una în

spatele cazematei. A săpat o groapă, a luat o ladă din scândură, i-a făcut o gaură pe fund, a așezat-o invers deasupra gropii, i-a pus de jur-împrejur cartoane, și acolo își făceau nevoile. Chiar ajunsese să-și controleze organismul astfel încât să se ducă seara, când era întuneric, deși n-aveau vecini ca s-o vadă.

Nu se simțea umilită de cerșetorie, mai întâi pentru că n-o aproba, și nici n-o alesese din proprie inițiativă. În al doilea rând, asta era o situație provizorie, până ce le ieșea pensia și li se vindea casa din provincie. În plus, în felul ăsta cunoștea Atena și învăța să cânte și să facă față unor momente dificile în fața publicului, învăța cum să se încline, adică avea de câștigat de pe urma cerșetoriei.

„Ia te uită, mă, la rahitică, nu mă vrea", se gândea schilodul. N-o poftea. Însă, dacă ar fi acceptat, ar fi fost pe degeaba. Mai mult îl stârnea muta. Dar într-o dimineață, când a încercat să-și strecoare mâna pe sub rochia ei, în momentul în care cele două femei se ocupau de el, a mică a răsucit căruciorul, schilodul a alunecat și s-a prăvălit pe-o parte pe ciment. Mama rămăsese în picioare și nici măcar nu se uita. Schilodul era la pământ, își prinsese și mâna sub el, era ca un buștean mare. Apoi, a mică a luat sfoara de la cărucior și l-a plesnit peste față. După care a luat câștigurile din ziua precedentă și s-a dus în colțul unde schilodul își ținea ascunse economiile, nu-i trecuse prin minte că a mică știe de ascunzătoarea lui. Și în fața lui, privindu-l în ochi, i-a luat economiile, a îmbrăcat-o pe maică-sa și au ieșit.

Mai întâi, au trecut pe la o fostă vecină din orașul lor, și ea tot într-o cazemată locuia, dar îi adusese îmbunătățiri. Croșeta danteluri, cobora în cartier și le vindea din ușă în ușă. Când au vizitat-o Raraou și maică-sa, le-a făcut cafea. Apoi, mama și fiica au plecat.

Au luat autobuzul și s-au dus la politicianul lor. După care, fiica a condus-o pe maică-sa prin oraș, să-i arate obiectivele turistice, palatul, totul. Apoi, a dus-o la cofetărie și i-a cumpărat prăjitură. În plus, au profitat de ocazie și s-au dus și la toaleta cofetăriei, ca să se aranjeze și ele o dată ca oamenii. Mama n-a vrut, însă Raraou a dus-o aproape cu forța, „nu te teme", i-a zis, „pe banii noștri am venit". Și apoi au cumpărat pantofi pentru maică-sa, un satâr de măcelărie, un lanț de câine și un sac de ciment. Și așa a cheltuit Raraou toți banii ascunși de

schilod și s-au întors acasă (așa numeau acum cazemata) tot cu autobuzul. Și l-au găsit pe schilod în același loc, prăbușit pe-o parte, peste mână, și pișat.

L-au curățat, l-au pus în păturile lui și i-au pregătit de mâncare. Și când i-a dus farfuria, Raraou i-a zis: „Ascultă, schilodule, am cheltuit toți banii pe care-i țineai ascunși. Iar de maică-mea să nu te mai iei. Am cumpărat un satâr și ciment.“ Și i le-a arătat. „Și data viitoare când te mai iei de maică-mea, pregătesc cimentul, îți înfig satârul în burtă și, dacă deschizi gura să zbieri, ți-o astup cu ciment. Și apoi plecăm. Și cimentul o să ți se întărească în gură și n-o să poți să zbieri, și așa o să mori singur, putrezit și înțepenit. Și n-avem nevoie de tine, tu ești ăla care are nevoie de noi. Așa că stai cuminte și respectă-ne!“

Și de-atunci schilodul le-a respectat. Însă, în fiecare seară, înainte să se culce, Raraou lega un capăt al lanțului de mâna infirmului și pe celălalt de piciorul patului lor. Și așa se culca liniștită lângă mama ei. Iar dimineața îl dezlega. Schilodul se opunea, dar n-avea de ales. Raraou i-a zis că-l pune pe deputatul ei să trimită poliția, să-l evacueze. Schilodul nu voia să aibă de-a face cu poliția, pentru că se prezenta ca erou al măreței înfruntări din Albania și cerșea fără autorizație de la Stat. Picioarele îi fuseseră retezate de o dinamită pe care o pregătea ca să pescuiască clandestin. Așa că nu i s-a opus prea vehement lui Raraou. La urma-urmei, o ducea bine, avea două sclave, începuse iar să strângă pe ascuns niște bani, era bine-mersi.

Și nu s-a mai atins de cele două femei. Coabitarea și colaborarea îi conveneau.

L-a impresionat în primul rând forța de care dădea dovadă muta la urcușuri. Își petrecea sfoara peste piept, o lua înainte și-l trăgea după ea cum trage vaca la plug. Seara, fiica ei îi masa umerii și îi ungea cu grăsime bășicile pe care i le lăsase sfoara pe piept și pe brațe. Într-o zi, dintr-un magazin în care intraseră cu talerul ca să ceară de pomană pentru eroul invalid, muta a furat câlți, iar seara a luat niște zdrențe, a îndesat câlții în ele și și-a confecționat un fel de samar pe care-l purta direct pe piele, pe sub rochie, și acum nu mai avea nicio problemă când trăgea căruciorul cu infirmul. Și fiică-sa o lăuda, „bravo, mami, ia uite ce deșteaptă e mami a mea“, striga.

Înainte să ajungă în cartier, treceau pe lângă un cimitir. Raraou sărea gardul și fura câte o cruce sau două din lemn, le încărca în cărucior, lângă infirm, și

așa aveau lemn de pus în mangal. Firește că se umplea casa de fum, dar mai lua un pic din umezeală.

Raraou dosise sacul cu ciment și satârul, ca să nu le găsească schilodul. Iar vara, după ce se ocupa de el, băgându-l în așternuturi și dându-i de mâncare, Raraou se pornea la drum spre primele ei cursuri de actorie. O lua pe maică-sa, o lăsa la vecina cu danteluri și cobora în cartier. Acolo se afla un cinema în aer liber. Raraou se cățăra pe zid sau într-un copac din apropiere și de acolo urmărea pe ecran trucurile starurilor. Și așa a învățat actoria. În special, prefera filmele grecești. Apoi, trecea s-o ia pe maică-sa și se întorceau acasă. Maică-sii îi plăceau vizitele astea, pentru că fosta lor vecină nu vorbea mult, doar împletea. Și muta îi făcea diverse treburi prin gospodărie, mătura, apoi o asculta pe stăpâna casei vorbind singură despre casa din provincie, despre vecinii ei. Până la urmă îi trăseseră curent electric și așa aveau lumină, iar timpul trecea plăcut. Într-o zi, la întoarcere, Raraou i-a zis maică-sii: „Ați văzut, mami? Doamna Fani n-are nicio fotografie cu Afrodita. Nici cu bărbatu-su."

Câștigau bine, mai ales în piețe de legume. Lumea era multă și grăbită, gospodine, în mare parte. Raraou punea dinadins căruțul în calea lor și ce puteau să facă femeile, care era creștină și se temea de Judecata de Apoi nu cuteza să treacă pe lângă o jumate de om și-o mută fără să dea ceva, fie bani, fie vreun fruct din coșul ei.

Mai târziu, când Roubini deja își făcuse apariția în teatru ca Raraou, a cunoscut aproape toate orășelele grecești alături de trupele ambulante. Găsea ușor de lucru, pentru că accepta și jumătate de onorariu. În afară de figurantă pe scenă, făcea și diverse alte treburi și comisioane pentru directorul trupei, așa că lumea o prefera. Actorii o considerau o intrigantă măruntă. Ea însăși i-a zis maică-sii, mai târziu, când deja își cumpăraseră propriul apartament de două camere, că perioada când cerșiseră cu infirmul o pregătise pentru confruntarea cu spectatorii. În plus, învățase să nu se simtă jignită și nici să se rușineze, „rușinea e pentru provinciali", îi spunea maică-sii. Însă era recunoscătoare, își aducea aminte de o doamnă Salomi din Grevena și mereu îi transmitea salutări. „Mami", spunea ea, „Salomi a descoperit aplecarea asta a mea. Salomi m-a învățat ce înseamnă viața, ei îi datorez viața în teatru. Dar cerșetoria mi-a oferit o viață împlinită", spunea. „De maximele astea mi-aduc aminte de la școală."[53]

Aerul aparte pe care-l avea pe scenă i-a fost întotdeauna recunoscut de colegi și directori de trupe, asta chiar dacă, la urmă, când cu boala de nervi, nu mai primea de lucru, pentru că devenise arțăgoasă și, în plus, o apucase de două ori criza în timpul reprezentației, asta chiar în turneu, unde să se ducă noaptea, într-un sat, directorul de trupă ca să caute medic, n-avea nici obligația, nici dispoziția să-i plătească ei un medic. Îi dădeau să bea două-trei pahărele cu coniac, poate-poate se calmează, și așa puteau să continue turneul. Dar în stagiunea următoare n-o mai chemau. Atunci, desigur, avea și pensia tatălui, apartamentul cu două camere, radio, pick-up, discuri și, în adâncul sufletului, se mândrea cu boala ei. Era o boală aristocratică, nervi, nu tumori și probleme femeiești pe care le putea avea oricine. Boala asta o făcea să aparțină și mai mult Capitalei.

A observat un real progres în exercițiile pe care le făcea atunci când schilodul și-a procurat un mic aparat de radio. Fără curent, încăpea într-o palmă, îi puneai o baterie și funcționa. Atunci, Raraou a început și numere pe muzică, în felul acesta și-a perfecționat arta cerșetoriei și era foarte încântată.

Vara mai ales întâmpinau cele mai mari dificultăți. Infirmul era greu, se îngrășase de când era îngrijit, iar împinsul căruciorului devenise un chin din cauza căldurii, cele două femei erau lac de sudoare, după care erau nevoite să cerșească voioase și ude leoarcă. În special Raraou, care trebuia să-și facă numărul înainte să scoată farfurioara pentru încasări. În plus, clientela se rărise mult.

Vara o chinuia tare rău pe Raraou, pentru că începuse să leșine la prânz în piață, iar schilodul o bătea cu o nuia ca s-o readucă în simțiri. Și maică-sa leșinase de două ori.

Într-o zi de iulie, la ora două, infirmul a adormit la soare, cu mâna întinsă. Raraou i-a proptit în spate cele două scânduri și a tras-o pe maică-sa alături, la umbră, să se odihnească amândouă. Piața era pustie, ca un deșert.

– Îmi trag sufletul un pic și dup-aia mă duc să caut niște gheață, i-a zis maică-sii.

S-a sprijinit de zid și a adormit pe loc, așa sprijinită cum era. Înainte s-o ia somnul, l-a privit pe infirm. Bine hrănit, asudat în soare, cu mâna întinsă după pomană, adormit – și brusc a apucat-o ura și și-a dorit să-l vadă mort. Însă în

clipa aia a luat-o somnul și imediat a început să viseze. L-a visat mort pe schilod.

Îi făceau slujba de înmormântare. În vis, era după-amiaza devreme, o lumină plăcută, căldura scăzuse. Pe ceva ce părea un munte scund sau un deal înverzit, florile creșteau de jur-împrejur foarte îngrijite. Cerul era foarte senin. Raraou privea înmormântarea de parcă avea dinainte o gravură pictată, cu cerul în fundal. Schilodul era întins pe un pat din scânduri, fără saltea. Lumânări în cele patru colțuri, aprinse, numai că din cauza soarelui nu li se vedea flacăra. Mâinile infirmului erau încrucișate cum se cuvine, iar el purta o cunună de nuntă, sacou. Și era întreg, avea și picioare, era încălțat cu pantofi escarpen. Se auzea un psalm funerar. La căpătâiul lui stătea țiganul pe care-l întâlneau în fiecare dimineață pe șoseaua națională. Lângă țigan, ursoaica lui. Ursoaica era ridicată pe picioarele din spate și ținea o cădelniță cu clopoței. Tămâia.

Ceva mai în urma ursoaicei stătea în picioare mama lui Roubini. Ea însăși nu era de față, era în afara visului.

Psalmodia se terminase. Țiganul i-a făcut cruce mortului, i-a zis: „Viață lungă domniei tale, e gata. Haideți, ultima îmbrățișare.“ Raraou s-a gândit atunci ce să-i scrie pe cruce și brusc și-a amintit: nimeni nu știe numele schilodului. Nu le spusese niciodată cum îl cheamă și nici nu îl întrebaseră vreodată. Și tocmai când se gândea la lucrul ăla, mama ei a făcut un pas înainte. „O clipă“, a zis. Mama ei vorbea. Dar era un vis, iar lui Raraou nu i s-a părut uimitor faptul că mama ei vorbea. Maică-sa a înaintat, s-a dus la picioarele patului. L-a tras pe schilod de pantofi. Partea de jos a trupului s-a desprins, a căzut pe jos. Picioarele erau din lemn.

– Și-a dorit să aibă picioare, i-a explicat maică-sa ursoaicei. Le-am împrumutat. Două mii am dat pe ele.

Și a ridicat picioarele pe umăr.

Soarele s-a topit și a dispărut, Raraou se trezește din cauza strigătelor schilodului. Se sculase și înjura. Întreabă de ce simte miros de tămâie și cine psalmodia. Atunci, Raraou e copleșită iarăși de căldură și începe să strige: „Ia, lume, ia, lume, totul e la două mii“ (mai târziu au tăiat trei zerouri și mia a ajuns o drahmă). Schilodul se sperie, maică-sa trage de ea să plece, însă e prea devreme, magazinele nici nu-și începuseră programul de după-amiază. Și în

josul străzii le taie calea un foc, focul e chiar în mijlocul străzii. Raraou se gândește cum să treacă de el, e imposibil să treacă, dar sunt hotărâți să plece, pentru că la toți trei le e sete, iar sticla e goală și maică-sa se răsucește brusc, închide ochii și pică leșinată. Raraou îi face vânt, îi trage palme peste față. Atunci, schilodul își împinge căruciorul lângă ele, o trage de rochie, scoate o sticluță și i-o dă, „ia", îi zice. Raraou se uită la sticluță, se uită la el, „ce e asta?", îi zice.

– Un medicament, îi răspunde el. Ia-l, l-am furat ieri de la farmacia în care am intrat, de pe tejghea l-am luat, dă-i din el!

– Ce medicament e? întreabă Raraou.

– De unde să știu?! Medicament e, când îți zic, o să-i facă bine, dă-i-l!

Raraou agită sticluța, „e lichid", se gândește, „să i-l dau în loc de apă". Destupă sticluța, dă să-i deschidă gura, nimic. Dinții maică-sii sunt încleștați. Atunci, îi vâră gâtul sticluței prin colțul gurii, maică-sa se îneacă, își revine, din fericire. Maică-sa se ridică. Raraou încearcă medicamentul.

– Dă-mi și mie! îi zice infirmul.

Îi dă, ăla încearcă, „e acru", îi zice. „Hai să plecăm, poate găsim o cafenea deschisă, să ne răcorim."

Încep să coboare. Din fericire, focul s-a stins. Raraou o ia înainte, trece sfoara pe după umăr, o ține și pe maică-sa de mână, înaintează ușor, „dacă aș avea o scenă dintr-asta să joc la cinema", se gândește, „ca să le arăt cum ajungi protagonistă". Acuma zice „cinema", nu „cinematograf".

Înaintează, e la fel de cald, maică-sa și-a revenit, însă Raraou o ține strâns de mână, trec de pantă. Toate sunt închise, cafeneaua de la colț e închisă, schilodul blestemă, „mama ei de căldură, mergem mai departe", zice, „unde găsim o fereastră deschisă, îi rugăm să ne dea un pic de apă".

Casele au un singur nivel cu două trepte, cu duzi scunzi în față, obloanele sunt toate închise. O casă din colț are obloanele larg deschise, cineva e înăuntru, „să batem acolo", zice schilodul. Înaintează cu precauție, ca să nu scârțâie căruciorul, casa are două cariatide sus pe țigle, fereastra e deschisă, cineva îi privește dinăuntru, nu se mișcă deloc.

Raraou e gata să zică încetișor „dragă domnule", fereastra e cufundată în întuneric, iar persoana dinăuntru nu se mișcă și îi privește pe ascuns. Sau poate

că-i spionează. Raraou lasă căruciorul, se apropie de fereastră cu sticla goală, spune „bună ziua“ și se pregătește să zică de apă. Ridică privirea ca să zică. Cel care-i privește pe ascuns este o statuie frumoasă, cap de bărbat, e așezată pe pervazul dinăuntru. Raraou se întoarce la cărucior, trec mai departe. Infirmul ia o piatră din cărucior, o aruncă spre fereastră.

– De ce arunci cu pietre în casele oamenilor, băi schilodule? îi zice Raraou.

Acum drumul coboară ușor. Și mama ei se simte mai bine. Își dezleagă sfoara, se duce în spate și împinge căruciorul de mânere.

– Băi rahitico, ți-am spus să nu-mi mai zici schilod, face el.

Și ia altă piatră din cărucior, o aruncă și o nimerește pe mama ei în spate. Raraou vede, se oprește, pune piedicile la roți, apoi îl biciuie cu sfoara pe infirm, fără să scoată o vorbă. El dă să se ferească, dar Raraou îl lovește și plânge în tăcere și isteric. Infirmul începe să răcnească „poliția, ajutor!“. Atunci, Raraou scoate piedicile, căruciorul se pune în mișcare, prinde viteză, se lovește de un zid și se oprește. Infirmul nu mai zice nimic acum. Raraou se apropie de el.

– Ți-a plăcut? Mai vrei înc-o dată? îi zice.

Însă el nu vorbește, mama ei așteaptă deoparte, Raraou prinde din nou mânerele căruciorului, o pornesc din loc, de data asta spre piața de pește. Mama ei nu privește. Când începe scandalul, mama ei privește înainte, de parcă ar vedea un câmp cu păsări și flori.

– Mai jos e piața de legume, le zice schilodul. Trebuie să găsim deschisă vreo cafenea.

La colț, un țigan le dă apă să bea. Are și o ursoaică, e terminată de căldură și stă culcată sub un dud, fără lanț. Țiganul nu se teme c-o să fugă, unde să se ducă?

În fața ursoaicei stă în picioare o prostituată, minoră, dar nefericită și de tot plânsul, „niciun client“, îi zice mutei, „din cauza căldurii chiar și aliații au dispărut“. Cu toate astea, e blândă, cu chef. Stă în picioare în fața ursoaicei, se schimonosește la ea, tot încearcă s-o anime, s-o facă să se ridice și să joace, până la urmă prostituata joacă singură în fața ursoaicei culcate, e stângace, cu picioarele crăcănate de parcă ar urina. Apoi, scoate și-i dă ceva schilodului, „ia, mă amărâtule“, îi zice.

Raraou îi spune „mulțumesc“, schilodul îi dă un ghiont să pornească, „unde-am ajuns“, zice, „să-mi dea până și curvele de pomană!“.

Soarele îi lovește de sus, cu putere, e aproape patru ceasul și, în loc să se domolească, soarele se întețește. „Coborâm în piața de pește“, spune schilodul, „hai mișcați-vă, leneșelor, degeaba vă dau de mâncare“. Mereu le înjură de când l-a amenințat Raraou cu cimentul, dar nu-l bagă în seamă, „lasă-l să-și verse amarul“, îi zicea maică-sii, „e bărbat, las’ să-njure și să se calmeze“. Și ăla înjura, striga „vă hrănesc cu munca mea, muște de cai ce sunteți!“.

Le zicea „muște de cai“, dar se temea de ele. Seara, când îl legau cu lanțul, înainte să se culce, nu se opunea niciodată. Doar o singură dată i-a zis lui Raraou „mă, nu mă duci și pe mine la deputatul vostru, poate-mi obține și mie o pensie de invalid de război“. Dar schilodul nu deținea certificatele necesare și nici n-avea mijloace să cumpere adeverință falsă că făcuse armata. Și, în plus, cine l-ar fi crezut, om la patruzeci și cinci de ani, că luase parte la războiul din Albania? Nici măcar buletin nu avea, evita poliția din cauza învârtelilor lui cu dinamită de contrabandă.

Lui Raraou nici măcar nu-i trecuse prin minte că ar putea să intervină pe lângă domnul Manolaros pentru invalid, întâi pentru că s-ar fi aflat că se apucase de cerșit și în plus nu-i dorea binele schilodului. Îl ura, în primul rând pentru că-i vorbea maică-sii la singular și îi zicea „muta“. Însă nu-i arăta ura, „lasă-l să zică, până trecem de greu“, se gândea ea.

Și trăgea supusă de cărucior spre piața de pește. Ursoaica dormea, până la urmă s-a plictisit și prostituata minoră și s-a întins lângă ursoaică.

Mereu se duceau în piața de pește pe la ora aia, fiindcă mulți comercianți nu aveau frigider și păstrau peștii în lăzi cu gheață. Pe la ora prânzului, când se topea gheața, dădeau năvală gospodinele sărace și cumpărau pește aproape stricat la jumătate de preț. Dacă nu reușeau să-l vândă pe tot, comercianții dădeau restul de pește unor maghernițe improvizate în aer liber, care îl prăjeau pe loc. Uneori însă, mai rămânea niște pește putred, iar schilodul avea mereu prioritate în fața altor cerșetori care erau pe picioarele lor, și astfel, seara, mâncau pește pe degeaba, iar dacă-l prăjeau, nu mirosea deloc.

Când au ajuns la maghernițe, schilodul le-a zis femeilor lui: „Ia uitați-vă, mă, la ăla care duce-n spate o femeie legată.“

Într-adevăr, faptul ăla i s-a părut tare curios lui Raraou. Dar când omul s-a apropiat de ei, au văzut că era hamal, tânăr, și ducea legată în spate o statuie de femeie din ghips, probabil o cariatidă, de dimensiunea unui om, provenea de la o demolare.

– Să-i iei cărucior, flăcăule! a glumit schilodul. S-o scoți în piață cum mă scot pe mine femeile astea ale mele, așa salvezi niște bani!

Hamalul purta o flanelă din lână și a râs tovărășește, încântat de glumă, și a trecut mai departe. Cariatida era prinsă bine cu o centură, spate în spate cu tânărul hamal, și spatele ei se umezise de la flanela transpirată a tânărului. Raraou a privit cariatida, care înainta cu fața spre cer, avea ochii goi, ca și cum nu i-ar fi păsat de nimic, „ce nevoi are ea?!“, s-a gândit Raraou și s-a încins iar cu sfoara, pentru că începea din nou urcușul.

N-a fost niciodată de acord ca schilodul să le numească „femeile mele“. Pentru că asta semăna cumva cu o logodnă, se pare că el se gândise să trăiască împreună, însă Raraou știa că era doar provizorie colaborarea lor, i-o zicea și maică-sii înainte să se culce, „e doar provizoriu, mami, nu vă faceți griji, provizoriu locuim aici și provizoriu lucrăm cu schilodul, noi avem viitorul în față“.

Raraou se străduia să evite piața de pește, pentru că apa la cazemată era puțină și o cărau de departe, deși cu ceva mai multă ușurință în ultima vreme, n-o mai cărau cu mâna, încărcau urciorul și canistra de tablă în cărucior. Îl dădeau jos mai întâi pe infirm și apoi alergau după apă. Chiar și așa, peștii ăia aproape putrezi pe care îi aruncau vânzătorii trebuia spălați din greu. În plus, mirosul de pește nu se dădea dus de pe mâinile mamei zile întregi, iar Raraou visa la o viață numai cu parfumuri când în sfârșit va fi ieșit pensia, fără să mai punem la socoteală flacoanele pe care urma să le aibă mai târziu, ca actriță.

De aceea trăgea căruciorul ca o învingătoare, însă fără chef. Din fericire, azi n-aveau pești, schilodul înjura, „nemernicilor, pescari borfași, le vindeți pește stricat oamenilor sărmani“, striga, „și mie nimica, ei nu văd că am nevastă bolnavă“, striga el și arăta spre mama ei, iar Raraou s-a pus să tragă mai repede de cărucior, nu cumva să creadă careva că o asemenea doamnă cum era mama ei are bărbat un schilod. Atunci, un băiețaș vine la ei, lasă în căruciorul schilodului două punguțe și se îndepărtează repede, rușinos.

Raraou se oprește fiindcă schilodul, în spate, râde și chicotește. Se întoarce, îl vede, deschisese o punguță.

– Confetti! Are confetti înăuntru! Ne-au dat de pomană confetti! se holbează schilodul și împrăștie în aer un pumn de confetti.

– Nu risipi confetti așa! îi zice Raraou.

– Nu-ți face griji, mai e până la Carnaval, îi zice el, dar se teme de ea și nu mai aruncă un alt pumn.

Pe frunte i s-au lipit câteva bucăți. Maică-sa i le îndepărtează cu o batistă.

– Am o nevastă harnică, strigă el, deși nu e lume în jur, dar se oprește imediat ce o vede pe Raraou, îi dispare și zâmbetul.

– De ce te uiți așa la mine? îi zice. Hai, dă-i zor, du-ne acasă, chiar dacă e devreme! Nu vezi că maică-ta a pățit ceva? Vă fac cadou restul lefii de azi, zice și arată spre mama lui Raraou. De dragul ei. I s-a întâmplat ceva, o fi deranjat-o căldura.

Raraou o privește pe maică-sa. O apucase iarăși ceva, însă nu leșină, îi trece. Merge.

– O pun și pe mama pe cărucior, îi zice Raraou schilodului.

Nu-l întreabă, pur și simplu îl anunță. Numai că el se înfurie.

– Te-ai tâmpit! Nu încăpem, nu rezistă, vrei să-mi distrugi mijlocul de transport. Și nici nu poți să ne tragi pe amândoi.

– Pot, pot, spune Raraou, însă maică-sa a luat-o repede înainte, nu vrea.

– O luăm pe scurtătură, decide schilodul.

Îi arată pe unde s-o ia ca să ajungă mai repede.

– Numai că e și mai în pantă, o să te descurci, prăpădito?

– O să mă descurc, n-avea tu grijă! zice Raraou.

Și-o iau pe scurtătură în direcția cazematei. Raraou, încinsă cu sfoara, merge înainte și îi vorbește maică-sii, așa, ca s-o mai liniștească. Maică-sa înaintează, iar fața îi devine ba galbenă, ba albă ca cearceaful. Bea de multe ori apă din sticlă, s-au oprit la o cafenea, au luat un suc și au umplut și sticla. Raraou luase pentru maică-sa sucul, numai că maică-sa nu vrea, așa că schilodul ia câte o înghițitură din el în timp ce urcă. Acum nu mai e nicio casă în jur, pământul e roșiatic, drumul e recent deschis, e lat, „zona de aici are viitor“, spune infirmul,

„în câțiva ani o s-o vedem plină cu vile, spune-i deputatului tău să vină să cumpere teren“.

În față, îi așteaptă urcușul.

Acum trec pe lângă un atelier din ciment. În jur, terenuri împrejmuite, pământ roșiatic; lângă atelierul din ciment, o grădină cu pământ roșiatic, plină cu statui foarte albe, „sunt pentru vilele parveniților“, le zice schilodul. Sunt acolo statui, fântâni, arteziene, o grădină cu obiecte din marmură. „Ori grădina este de mici dimensiuni, ori decorațiunile din marmură sunt în număr mare, se poate remarca o mare aglomerație acolo“, se gândește Raraou în timp ce trec mai departe. Acum a învățat să folosească expresii ateniene, cele provinciale ar fi fatale pentru cariera ei teatrală, statuile devin brusc și mai albe, Afrodite, nimfe cu delfini și Cristoși cu miel, sunt și câteva cruci sculptate și decorate cu frunze de viță-de-vie, „Cristoșii sunt destinați cimitirului de copii“, se gândește Raraou. Trec mai departe, maică-sa se deplasează greoi și se uită la diversitatea de statui. „Să nu uit s-o mai aduc pe drumul ăsta“, își propune în sinea ei Raraou. Acum au început să urce. Peisajul e compus doar din pantă și un copăcel, dar nu e decorativ, artificial, ci e unul sălbatic.

Maică-sa urcă panta aplecată în față, de parcă ar înfrunta un vânt. Urcușul e și mai anevoios, însă acum se apropie de cazemată, „vezi, mă, c-am avut dreptate, nu e mai scurt pe drumul ăsta?“, îi zice schilodul lui Raraou. „Îți iese un pic sufletul, dar ajungem mai repede, să se odihnească maică-ta. Să nu uiți să-i dai și restul de medicament! Sau l-a băut pe tot?“

Raraou nu-i răspunde, ca să nu-și risipească forțele. S-a chinuit multă vreme s-o ascundă, acum însă gâfâie zgomotos, maică-sa se întoarce și o privește, Raraou nu-și poate stăpâni gâfâitul, iese singur, „parcă ești o măgăriță în căutare de măgar“, îi zice schilodul. I-o zice în semn de susținere, ca s-o mai înveselească, vrea să ajute. Raraou pricepe și vrea să-i mulțumească. Sunt ca niște parteneri. În loc să-i mulțumească în cuvinte, trage căruciorul cu mai mult avânt. Răsuflarea îi seamănă cu un răget de măgar, se aude singură și e de acord, și o apucă voioșia. „De m-ar vedea acum publicul cum gâfâi ca o măgăriță în călduri“, se gândește. „Noroc că nu mă aflu în fața publicului acum.“ Partenerul infirm vorbește, „hai“, îi zice, „cred că deja e șase jumătate, ne apropiem. Cu forță, măi Raraou! Raraou, fiară neîmblânzită“.

Raraou vrea să-l răsplătească, însă nu mai poate înainta, se întâmplă ceva cu genunchii ei, n-o mai ascultă. Se oprește un pic, nu cade, o cheamă pe maică-sa să pună piedicile, ca să n-o ia la vale căruciorul.

– Doar o clipă, îi roagă.

– Cum vrei tu, partenere, îi zice infirmul. Fă o oprire, să-ți tragi sufletul!

E mândru de ea.

– Nu m-am oprit să mă odihnesc, se scuză Raraou.

Nu e supărată, dar parcă îi e teamă să nu piardă cumva premiul, astăzi o așteaptă o recompensă, o cunună de învingător, nu știe prea bine ce, însă astăzi e protagonistă. Sare șanțul, taie cu cuțitul o vargă dintr-un dud, i-o dă infirmului, se leagă iarăși cu sfoara.

– Uite, ține varga! îi zice.

– Ce să fac cu ea?

– Ține-o, dă și tu o mână de ajutor! îi răspunde.

Și se pornește cu avânt. Însă îi e greu să înainteze repede, genunchii îi vor ceda.

– Cu forță, Raraou, Bubulină rahitică! o încurajează schilodul.

Vrea s-o ajute.

– Rezistă! După ce dăm colțul, o să vedem cazemata noastră.

Însă Raraou parcă e gata să leșine. Își dă seama, se întoarce și îi vorbește.

– Când mă poticnesc, ajută-mă! îi zice. Dacă vezi că mă opresc, lovește-mă! Cu joarda. (Vorbește ca la țară, uită s-o numească „vargă“.) Lovește când vezi că sunt gata să cad.

Se pornește iarăși cu elan. Schilodul, încântat, lovește aerul cu varga, apoi strigă „di, di!“. Lui Raraou i se înmoaie genunchii, schilodul o lovește pe spinare cu varga, îi strigă pe un ton festiv, Raraou se pune iarăși în mișcare și îi strigă și ea: „Lovește, lovește! Lovește tare!“

Infirmul o biciuie, Raraou uită să mai privească alături spre maică-sa, infirmul o lovește, Raraou urcă mai vioaie acum, se gândește „acum de m-ar vedea publicul!“, și simte o mare satisfacție. Infirmul strigă, o lovește mai puțin și începe să-i arunce pumni de confetti din punguțe, Raraou își dorește mult să facă o plecăciune și să spună „vă mulțumesc“, confetti i se încurcă în păr, maică-sa se apropie să i le scuture, însă Raraou o împinge pe maică-sa, ea este

protagonista, acum nu se mai oprește, urcă, schilodul, în spate, cântă, o cântă, o încurajează cu șfichiuituri, o acoperă cu confetti…

(De cum au păşit în cazemată)

DE CUM AU PĂŞIT în cazemată, Raraou a zis: „Acum intrăm în grădinile Raiului.“ A pus-o pe maică-sa să se întindă, a consumat toată apa fără să mai țină socoteala, i-a dat și schilodului două pahare. El n-a vrut să intre, „lasă-mă afară un pic“, îi zice lui Raraou, „să mă relaxez, să privesc și eu nițel Capitala“. Raraou l-a lăsat afară, așa cum dorise, și nici nu i-a pus spătarul la spate, „ai grijă să nu cazi“, i-a spus doar, și-a plecat s-o aducă pe doamna Fani. A luat însă cu ea și urciorul, dacă tot pleca, să aducă apă.

Schilodul și-a pus și ochelarii, găsise niște ochelari de soare și îi purta în momentele în care voia să sărbătorească. A privit în zare spre Capitală și a simțit că-și revine. Nu și-a dat seama că visează, credea că e treaz și participă la propria viață.

Se făcea că stă ridicat în cărucior, în afara refugiului lor, și soarele nu apunea, se proțăpise în fața lui și-l lua peste picior. Era îmbrăcat în sacou și se uita cu dispreț la toți oamenii ăia din Capitală care îi dădeau de pomană, „eu valorez mult mai mult decât ăștia“, a spus și s-a scărpinat pe gât, îl mânca ceva acolo, era ca o mâncărime ușoară care i se strecura pe sub guler. A închis ochii ca să se bucure și mai mult de scărpinat și și-a ridicat iar mâna spre ceafă. Și atunci a simțit că atinge ceva. Deschide ochii, îndepărtează mâna și vede că prin deschizătura gulerului coboară un țipar. Țiparul este verde-gri lucios și alunecos și tot crește pe măsură ce coboară. Țiparul a ajuns acum în dreptul burții. Schilodul întinde mâna cu gândul să prindă țiparul, care e pe punctul să iasă cu totul din cămașă, însă țiparul a început acum să se strecoare printre nasturii de la pantaloni. Vede urcând dinspre cărucior spre burta lui doi țipari. Vrea să strige după ajutor, se răsucește spre ușa cazematei, din cazemată se îndreaptă spre el o corabie uriașă, spălăcită, vine spre el cu viteza unui țipar, se întreabă cum de-a încăput un întreg transatlantic în cazemată, transatlanticul

înaintează ca un agresor, schilodului nu-i rămâne altă cale de scăpare decât să se trezească. Se trezește.

„Ditamai bărbatul și m-am speriat“, se gândește și o cheamă pe mută. O întreabă pe un ton ridicat cum se simte, dacă e mai bine, și-i zice să iasă afară, să ia aer și să-i țină companie. Asimina iese din cazemată, aduce și un scăunel și se așază alături, el vorbește încontinuu și repede, „să vezi“, îi zice, „cum terenurile alea virane de-acolo de jos o să se populeze în câțiva ani. Cu extinderea civilizației, tot mai multă lume sărmană vine la Atena, în câțiva ani, ține minte, prin fața adăpostului nostru o să treacă un bulevard central, cu magazine, bazar, clienți, și noi o să cerșim bine-mersi în fața ușii, n-o să mai avem nevoie de toți ticăloșii, să coborâm atâtea ore pe jos și să ne dea firimituri, o să vină ei la ușa noastră, cu linguri de aur o să mâncăm în șapte-opt ani, ca regii, ține bine minte, ascultă bine la mine, știu ce zic“.

Și i-a vorbit până ce s-a întors Raraou cu urciorul și cu doamna Fani, a adus și termometru.

– Are mică temperatura, spune doamna Fani. Din fericire. N-are febră, n-are amețeli, îi lipsește pofta de mâncare. Oricum, e bine s-o vadă un medic.

A ajutat-o să-l transporte înăuntru pe schilod, după care a luat-o deoparte pe Raraou și a întrebat-o: „Câți ani are maică-ta?“

– Face treizeci și patru, zice Raraou.

– Așa tânără? Atunci e exclus, spune ca pentru sine. În orice caz, s-o duci s-o vadă un medic. Și dacă ai nevoie de mine la noapte, să nu-ți fie rușine, cheamă-mă!

A doua zi, dimineața, schilodul a rămas acasă, pentru că Raraou a luat-o pe maică-sa și s-au dus la domnul Manolaros, cu autobuzul.

– Ți-am adus-o pe mama, doctore, îi zice Raraou. Întotdeauna îi zicea „doctore“, chiar dacă acum era om politic și închisese cabinetul. Însă el a examinat-o rapid, în anticameră așteptau mulți votanți pentru diverse favoruri.

– Nu văd nimic, ești sănătoasă tun, Asimina, îi zice domnul Manolaros. Posibil să prezinte o ușoară isterie.

Le-a dat trimiteri, ca să meargă la consult gratuit la prieteni medici din partid, dintre care unul era ginecolog. Două zile au pierdut pe la cabinetele

medicilor, schilodul bodogănea, dar nu-l lua nimeni în seamă. Ginecologul a întrebat-o pe Raraou dacă maică-sa aude.

– Cum așa? întreabă ea. E doar mută.

– Până la urmă, fata mea, nu e nimic îngrijorător, îi zice ginecologul. Mamei tale i s-a întrerupt complet ciclul. E neobișnuit la o femeie așa tânără, însă nu e grav.

– Am ghicit eu bine, i-a zis spre seară doamna Fani, dar n-am vrut să zic nimic înainte să se pronunțe medicul.

Și astfel, în cea de-a treia dimineață, au ieșit din nou la treabă, toți trei, infirmul era tare grăbit, două zile singur în adăpost, se plictisise, voia lume și agitație, a zis.

– Nu fi tristă, Asimina, i-a zis doamna Fani când au trecut pe la cazemata ei, în drum spre șoseaua publică. Eu încă am ciclu, chiar dacă sunt cu cinșpe ani mai mare decât tine, dar la ce-mi folosește?

– Nu fiți abătută, mami, i-a zis Raraou în timp ce se îndreptau spre piața de pește. Trebuie să vă bucurați. Ați scăpat de-un chin, cum trece o lună, vine alta, o adevărată pacoste. Eu nu pricep la ce ne folosește ciclul ăsta, mare pierdere, măcar de-aș fi scăpat și eu. Pentru noi, care avem și mania curățeniei, nu-i deloc o bucurie corvoada asta a naturii.

Așa că au cumpărat doi țipari și i-au prăjit pe cărbune seara, ca să sărbătorească. Schilodul s-a plâns de cheltuială, însă Raraou i-a zis: „Din câștigurile noastre i-am plătit, mănâncă-ți porția și ține-ți gura."

În ultima vreme, infirmul începuse să comenteze din cauză că mama lui Raraou avea amețeli („sunt firești, o să țină două-trei luni", o avertizase ginecologul) și nu dădea randament la muncă, era adesea cu gândul în altă parte. Și într-o seară a întins din nou mâna. Atunci, Raraou a vărsat pe el apa fierbinte de la un ou pe care-l fiersese pentru maică-sa. Ăla a urlat, după care i-a zis lui Raraou: „Ce teamă ai, de ce nu mă lași, nu mai există riscul s-o las borțoasă."

Din seara aceea, Raraou a început iarăși să-l lege cu lanțul în timpul nopții, lucru pe care nu-l mai făcuse în ultima vreme. Și acum nu mai prindea capătul celălalt al lanțului de piciorul patului, ci de mâna ei. Și când se întâmpla să fie

trezită noaptea de zornăitul lanțului, Raraou trăgea și trăgea până ce-l auzea urlând. Și apoi se culca iarăși liniștită.

Și într-o zi – era deja primăvară –, fiindcă avuseseră încasări zdravene, infirmul a decis să termine munca mai devreme. Adunaseră și câteva monede străine, avea să i le ducă Raraou a doua zi domnului Manolaros, ca să-i spună cât valorau. Au făcut o oprire pe șoseaua națională, au cumpărat cârnați de porc și vin, ca să sărbătorească, a zis schilodul. La întoarcere, au întâlnit niște utilaje imense, care lărgeau drumurile și nivelau hârtoapele. „Vezi, au început aliații să ne plătească despăgubirile", a zis schilodul.

Raraou se simțea bine, pentru că și mama ei se simțea bine acum. Scăpase definitiv de suferința lunară, trecuseră și amețelile, schilodul se obișnuise cu ideea că e legat noaptea, nu mai obiecta, de vreme ce încasările tot creșteau, o ducea bine și se îngrășa, și o cicălea pe Raraou că nu insistă pe lângă deputatul ei să le asfalteze drumul până la cazemată. Însă, desigur, Raraou n-ar fi comis niciodată o astfel de necuviință, destul îi dăduseră de lucru în legătură cu pensia, se făceau doi ani, „ne apropiem de finalul mult așteptat", îi spunea la fiecare început de lună, când îl vizita la birou. Avea deja gata carnetele de votant. „Despre anii pe care ți i-am adăugat", i-a zis, „n-o să afle nimeni. A fost necesar, pricepi și tu, altfel tu și fratele tău nu obțineați carnete de votant. De altfel, ți-am dat și celălalt certificat de naștere, care te face cu mulți ani mai tânără".

Îi transmitea și salutări de la Fanis, fratele ei, o ducea bine pe insulă, era devotat și util la moșie.

Raraou și mama ei au pregătit cârnații, l-au hrănit pe invalid, au mâncat și ele, apoi l-au pus cu forța pe salteaua lui. Băuse și începuse iarăși s-o pipăie pe mamă. Atunci, Raraou l-a împins până la saltea, fără să-l ducă mai întâi la closet, l-a rostogolit pe așternut, l-a legat cu lanțul, după care a luat-o pe maică-sa și s-au repezit până la doamna Fani; tranzistorul ăla al infirmului nu mai funcționa, se auzeau doar paraziți, avea nevoie de reparație. În plus, doamna Fani avea și lumină electrică.

Maică-sa spăla vasele, iar Raraou căsca gura la o revistă – doamna Fani cumpăra reviste ca să vadă noi modele de împletituri. Răsfoia revista pentru că,

din cauza șenilelor și a utilajelor de lărgire a șoselelor, era imposibil să asculte radioul.

Atunci, un vecin al doamnei Fani le-a strigat: „Tanti Fani, fugiți, buldozerele!“ Însă ea avea hârtie de la Primărie, le-a arătat-o inginerilor responsabili, locuia legal în cazemată, ca victimă a partizanilor.

– Se îndreaptă spre a voastră, îi zice lui Raraou. Voi n-aveți hârtie de la Primărie, dă fuga să salvezi din lucruri!

Raraou a luat-o de mână pe maică-sa și au pornit-o spre cazemată. Și când maică-sa a dat s-o ia la fugă, Raraou a împiedicat-o să alerge. Au înaintat cu pas normal și, când au ajuns la cotitură, au văzut cazemata și două buldozere care se îndreptau spre ea. S-au oprit locului și Raraou a ținut-o strâns de mână pe maică-sa.

– Nu mergem, i-a zis.

Și au văzut buldozerele, mai întâi, pe unul, apoi, pe celălalt, luând cu asalt cazemata. Nu se auzea niciun sunet, se aflau la distanță. Și când primul buldozer s-a abătut asupra cazematei, parcă a ezitat o clipă, apoi însă a dat înapoi ca să poată trece peste ea mașina. Și după ce și al doilea buldozer a trecut pe deasupra în cruce, acolo unde mai înainte se aflase cazemata era acum un loc neted. Abia atunci Raraou și mama ei s-au pornit spre terenul unde până atunci existase cazemata.

– N-am vrut să salvăm nimic, nici măcar o ață, din lucrurile noastre, i-a spus Raraou maică-sii.

Și când s-au apropiat, buldozerele tocmai se urniseră ca să se ducă în altă parte.

– Locuia cineva aici, știi cumva? a întrebat-o un șofer pe Raraou.

– Nu, nu știu. Nu, nu locuia nimeni, a spus ea atunci, iar maică-sa a scuturat din cap în semn că „da, da, așa e“.

– Era declarat nelocuit la Departamentul de construcții, a zis el. Dar parcă mi s-a părut că aud strigăte. Tu ai auzit ceva? l-a întrebat pe șoferul celuilalt buldozer.

– Cum să aud, mă, cu gălăgia pe care o face mașina? a zis celălalt. Care strigăte, mă, halucinezi? Hai să plecăm!

– Nu, nu locuia nimeni aici, a spus din nou Raraou.

Și au plecat.

Raraou a luat-o pe maică-sa și s-au întors la doamna Fani, care le-a găzduit în timpul nopții. Iar după o săptămână a venit vestea cea bună, primiseră în sfârșit pensia.

Câteva zile la rând, pe terenul netezit de buldozere au tot revenit niște câini, probabil erau câini vagabonzi, amușinau insistent, după care plecau dezamăgiți. Și după ce a trecut pe acolo compactorul, câinii nu și-au mai făcut apariția.

(Era prima oară când locuiam)

ERA PRIMA OARĂ când locuiam într-o casă cu podea de lemn. Parchet chiar. Că, de cum am intrat, mi-am zis: „Roubini, te-ai ajuns.“ Atât de emoționată am fost, încât fără să-mi dau seama nu mi-am mai zis Raraou.

Mama era indiferentă. „Mamă, iată casa dumneavoastră, la Atena“, i-am zis. „Aici o să trăim de acum încolo, proprietare, aici o să murim, doamne respectabile, și de aici o să ne scoată cu picioarele înainte, când o să fie vremea. De aceea îmi doresc să vă simțiți fericită, mamă. Fericită, învingătoare și doamnă.“

Și i-am schimbat numele. Doamna Mina. „Mama mea, doamna Mina, o să vină să ia friptura“, le ziceam la cuptorul din cartier[54]. Până și doamnei Fani i-am impus-o: „Mama mea, doamna Mina“. Iar pe crucea de pe mormânt am scris „doamna Mina M.“. Fără nume de familie, doar M. Ca o răsplată pentru tot ce a avut de suferit.

Din banii primiți de la domnul Manolaros din vânzarea casei noastre din Cetățuie, mai întâi am cumpărat mormântul și apoi apartamentul de două camere. Eu, mi-am zis, n-o să redevin provincială nici măcar după ce mor. Cimitirul este unul obișnuit, de cartier, dar și azi le zic confraților: „Știți, pe mama o am la primul cimitir din Atena.“ Și ca să crape de ciudă dușmanii, și ca să confer prestanță amintirii mamei.

Monumentul l-am cumpărat de ocazion. În perioada aia, locuiam la doamna Fani în căsuță. Mică, dar bine îngrijită – totuși, cu toate gioarsele ei provinciale, bibelouri și mobile pe care le cărase din Cetățuie. Provincială a fost, provincială a rămas doamna Fani până și astăzi. Zic asta, deși e o inimă de aur și ne-a găzduit imediat ce-am ajuns la Atena, ne-a primit de bunăvoie și am locuit împreună cu ea aproape doi ani, până ce-a ieșit pensia mamei și s-a vândut și casa noastră. Ea însăși insista să locuim împreună, așa, ca să-i ținem de urât, i-am face o favoare, a zis, deși în apropiere se afla o casă părăsită exact

ca a ei. Noi am vândut totul – mobile, covoare, obiecte de valoare – în Cetățuie, înainte să plecăm.

Oricum, îi suntem recunoscătoare că ne-a primit cu căldură și ne-a găzduit la ea timp de doi ani întregi.

Eu doar cu propriile haine am plecat din Cetățuie, iar maică-mea, cu o fotografie de la nuntă. Restul hainelor le-am dăruit vecinelor nevoiașe.

Când m-a anunțat domnul Manolaros că s-a vândut casa, singurul lucru la care m-am gândit a fost găinușa mea. Or fi tratat-o cu respect? Apoi însă m-am gândit „puțin îi pasă găinușei mele de respectul lor!". Probabil c-o fi ajuns deja până în centrul pământului, m-am gândit eu, n-au cum s-o mai găsească și s-o umilească cu buldozere și săpături.

Imediat ce ne-am instalat, am cumpărat mobilierul. Am luat doar un singur pat, unul dublu, pentru amândouă, cu o saltea foarte groasă. „Haide, și-acuma să ți-o turtească repede mirele, să se așeze bine", mi-a zis meșterul care ne-a adus-o acasă. Consolă am luat ceva mai târziu, în timpul lui Markezinis[55], între timp terminasem de achitat apartamentul. „Să vă bucurați sănătoasă de zestre, și-n curând s-o inaugureze mirele", mi-a spus menajera.

Pentru că am luat menajeră. Am stabilit să vină doar de două ori pe lună. Am zis să fie un cadou pentru mama, m-am gândit c-o să fie mulțumită, dar am supărat-o așa. De fapt, am făcut-o un pic și pentru vecinii din bloc. „Mama o să aibă nevoie de menajeră cât o fiu eu plecată în turneu", i-am zis doamnei (doamnă… în fine!) care ținea magazinașul cu produse lactate din imobilul nostru.

Pentru că deja îmi făcusem intrarea în teatru. Din nou a dat o mână de ajutor domnul Manolaros, un om deosebit, să fie sănătos! Se ajunsese și el, era acum deputat în Capitală, „împreună urcăm pe scara socială, domnule președinte", îi ziceam. Nu era președinte, dar tuturor politicienilor le place să crezi despre ei că sunt protagoniști. „Domnule președinte să-i zici", i-am scris lui Fanis al nostru. Mereu îi dau sfaturi, deși e mai mare decât mine. Cu toate că e mai mare decât mine, micuțul Fanis a rămas la minte și la suflet tot de treișpe ani. De asta m-am înțeles cu domnul Manolaros să trecem apartamentul direct pe numele meu. „Să nu fie probleme cu cesiunea și cu impozitele de succesiune, când o să fie vremea", mi-a zis. Apoi mi-a dat

recomandarea pentru producător, în care îl informa că deținătoarea biletului este de-a noastră, din partid, și să-mi dea de lucru.

Ăla s-a dovedit ulterior a fi un nemernic, în ciuda aerelor lui paterne. Bătrân, avea peste patruzeci și cinci de ani. M-a chemat la el acasă. Mă duc, mă poftește înăuntru, mă mângâie, îmi dă cincizeci de drahme, după care îmi face un lucru pe care nu-l zic.

– Fata mea, îmi zice în timp ce mă conduce spre ieșire, ai talent de curvă.

– Ce vreți să spuneți prin „curvă"? îi spun respectuos. Eu actriță vreau să devin, de-asta am venit, la ce vă referiți prin „curvă"?

– Curvă, fata mea, înseamnă exact ce-ai făcut cu puțin înainte, înăuntru.

– Eu nu vreau să devin curvă, îi zic.

– Dar tocmai ce-ai devenit, îmi zice. Succes în carieră, la cât mai mare!

Și arată spre banii din mâna mea.

Noroc că domnul Manolaros cunoștea mulți oameni din lumea teatrului, așa că m-a trimis la altul. Ăla m-a angajat imediat. „Sunt mulțumit", mi-a zis. Era bătrân și ăla. Ce bătrân adică, nu cred să fi trecut nici ăla de patruzeci și cinci, dar mie atunci mi se păreau toți bătrâni. Foarte libidinos. Dar crezi că s-a nimerit vreodată să întâlnesc bărbat care să nu fie libidinos? Se pare că așa mi-e firea. L-am întrebat dacă am talent pentru scenă. Mi-a zis: „Mâine vii la mine la birou, cu o oră înainte de repetiție. Să fii spălată și cu lenjerie curată. Și apoi îți zic dacă ai talent pentru teatru."

A doua zi, m-am dus încântată. Am sărutat-o pe mama și m-am dus. Spălată, pregătită.

– Pentru o bună actriță, mi-a zis în cabină angajatorul meu, e nevoie de un singur talent: să vină întotdeauna spălată pe dedesubt, în special când o cheamă șeful la el în cabină. Să fie întotdeauna spălată în timpul orelor de lucru, să nu aibă niciodată ciclu în zilele lucrătoare. Astea sunt cele zece porunci pentru o bună actriță. Numai așa poate avea un viitor.

Și am avut. Am fost mereu ascultătoare și l-am ascultat cu supunere pe șeful meu. El însă obișnuia să-mi zică: „Mă Raraou, tu în loc de creier ai o tărtăcuță."

Și vorba asta a circulat pe la toate trupele de teatru mai târziu. Dar n-a contat, găseam mereu de lucru, erau de ajutor și biletelele de la domnul

Manolaros, din fericire cei mai mulți directori de trupe erau naționaliști, și așa nu rămâneam fără rol. Eram tot timpul plecată în turnee, așa am învățat geografia Greciei, întreabă-mă de orice orășel vrei, și eu o să-ți zic în ce județ se află.

De fapt, adevărul e că, din punct de vedere artistic, încă nu m-am afirmat și nici n-am fost recunoscută, nici măcar acum, când mai am puțin și iau și pensie de actriță. Încă n-am avut parte de roluri mari. De obicei, mi se ofereau roluri de personaj mut sau de moartă. Înțelegi, n-am făcut nici școală, sunt autodidactă, singură am învățat tot ce știu. Uneori, spuneam și replici, mi-aduc aminte că undeva ziceam: „Ia uite, doamna Fylarhou." Pe „ia uite" îl ziceam chiar de două ori, ca să dau amploare rolului. Însă directorii de trupe mă preferau. Eram mereu proaspăt spălată și cu lenjerie curată și întotdeauna cu prezervative în geantă – pe cheltuială proprie –, le făceam și reducere la onorariu, le dezvăluiam ce înjurături le ziceau pe la spate ceilalți colegi, pentru că, în general și prin natura mea, simt recunoștință față de oricine mă protejează și mi-o exprim. Și uite așa doamna Mina, mama mea, n-a fost lipsită de nimic. Și radio i-am cumpărat, și frigider, chiar și telefon, deși nu-i folosea la nimic, de vreme ce-a rămas mută. I-am cumpărat și televizor, recent pe ăsta, cu un an înainte să moară, a apucat, totuși, să se bucure și de el, a murit sătulă, ca pe o regină o țineam, cum să nu! Crezi că dădeam eu înapoi doar pentru că mă înjurau colegii și-mi ziceau că sunt turnătoare și dintr-astea? Nu-i băgam în seamă. Și când întindeau coarda și ajungeau să-mi tragă palme sau mă ia la șuturi, mă duceam imediat la deputatul meu, domnul Manolaros. E bine dumnealui, încă în putere, a fost chiar și subsecretar de stat o perioadă. Dar, normal, are și el grija băiatului. Ăsta a luat calea stângii, în plus s-a înhăitat cu niște artiști degenerați, au scris și ziarele despre asta. Doamna Manolarou este o fire iubitoare, însă n-a putut s-accepte așa ceva. Când au aflat, l-au alungat pe copil din casă, l-a dezmoștenit ea însăși, casa e pe numele ei. Și-a pus să se construiască în grădina casei un cenotaf pentru copil, fiul era deja mort în ochii părinților. Aveau casă cu grădină, într-o suburbie aristocrată. În ultima vreme, domnul Manolaros încearcă s-o împace cu fiul lor, „am trecut de șapte'șapte de ani, cine o să ne aprindă o lumânare?", i-a zis. Și se pare c-o să reușească să-i împace, deduc asta din faptul că, atunci când mă duc la ei acasă ca să-mi

prezint respectele, văd că cenotaful e lăsat în paragină, cu găinaț de porumbel pe el, înainte îl spăla mereu și punea lumânări, acum s-au adăpostit și pisici înăuntru, până la urmă, după câte se pare, și-a recăpătat inima de mamă.

Dar în ciuda tragediei sale, domnul Manolaros m-a sprijinit mereu. I-am zis într-o zi: „Domnule Manolaros, întotdeauna v-ați purtat cu mine ca o mamă."

Chiar de la începuturile carierei mele, mă trimitea la mulți directori de teatre din partidul nostru de opoziție. Atunci, începătoare fiind, înțelegi, m-am dus cu bilet de la el chiar și la un profesor de actorie, gratis. Timp de două luni, mi-a predat o grămadă de cursuri, foarte pervers și pasional. „Diseară, ne culcăm împreună", îmi zicea în fiecare zi. Ei, nici măcar o jumate de oră nu mă lăsa să dorm toată noaptea. Timp de două luni m-a stors de puteri, și zic asta chiar la propriu, că tipul avea niște gusturi mai aparte în pat. Dar să-i fie de bine, m-a învățat multe. Chiar dacă lumea zicea că în loc de creier am o tărtăcuță. Pe mine directorii de trupe mă preferau, pentru că întotdeauna am fost și curată, și disponibilă, și binedispusă. Și la urma-urmei găseam lucrul ăsta măgulitor, pentru că nu eram cine știe ce frumusețe, „Raraou", ziceam, „nu ești o Viviane Romance[56], așa că e o onoare dacă te place careva". Eram doar apetisantă, și tânără, ca de-un desert se bucurau, toți erau niște boșorogi. Încetează să-i mai faci bătrâni pe ăștia de patrușcinci, ai putea să-mi zici, mai ales acum, că deja ești trecută de șaizeci. Ei, bine fac că i-am trecut!

Până la urmă, în toți anii ăștia am fost considerată senzuală și pasională, iar tot teatrul zicea: „Raraou zguduie cel mai rău patul." Poveștí! Îi amăgeam pe toți, actorie, și-n pat tot un rol jucam. Nu-mi oferea nicio plăcere patul, mă prefăceam că-mi place, așa, din politețe – și din interes. Eu pe scenă voiam să culeg laurii. Și de multe ori, când ăla gâfâia deasupra, eu, în sinea mea, spuneam replici, adică replicile protagonistei, așa, ca să treacă timpul mai magnific.

După ce am împlinit treizeci de ani, mi-am zis: „Măi Roubini, ești proastă. Dacă tot trebuie să suporți așa ceva, de ce să nu te bucuri? De vreme ce mai dai și bani pe prezervative!"

Și uite așa, odată cu rutina, a început să-mi și placă. Cerere aveam. Fără să fiu cea mai cea, mereu se găsea câte un angajator să mă cheme în biroul lui.

Desigur, nu era el un Tyrone Power[57], era totuși un mascul. Și am constatat-o și-n turnee, că provincialii au un fix cu actrițele, nu contează că ești Imperio Argentina ori Raraou. Recent, acum doi ani, cred, am fost cu unul care era liber doar după unșpe noaptea. Era bun, nu zic, dar eu, dacă nu am spectacol să mă țină trează, la zece jumate mi-am și pus crema de noapte și m-am culcat, asta făceam și când trăia mama. Și avea bietul creștin un fix să mă sărute în timp ce-mi făcea și altele, pupături pe față, ca niște ventuze, îmi devora toată crema. Și într-o seară, în timp ce mă pupa ăla, mi-am zis în sinea mea: „Maică Precistă, s-au dus trei drahme, fiecare pupătură mă costă o cremă de trei drahme."

Când mi-am dat seama ce gând îmi trece prin cap, am încremenit. „Roubini, dragă", mi-am zis, „dacă tu stai și te gândești la trei drahme într-un moment pasional, atunci se pare că e timpul să te pensionezi, sexual vorbind". Așa că l-am alungat. „Nu ni se potrivește programul", i-am zis.

Și gata cu sexul. „Prefer crema și tenul fraged", mi-am zis. Și uite așa mi-am luat la revedere de la sex. „Am slujit treizeci și opt de ani", mi-am zis, „ajunge". Și-am început să le zic „pensionarii mei" și chiloților. Și polițaiul ăla josnic (acum câte zile să fi fost?), la Secție…

Pacient: Meskari Roubini (Raraou), actriță pensionată, înscrisă în Sindicatul Figuranților

ADEVERINȚĂ PSIHIATRICĂ

Ca urmare a cererii adresate de Secția V de Poliție din Atena, după examinarea pacientei în chestiune, am de raportat următoarele:

Sus-menționatei i-am oferit în repetate rânduri asistența mea. Este asigurată la Casa de Sănătate a Figuranților din Teatru. Este vorba despre o persoană complet inofensivă. Este prietenoasă, relatează născociri nevătămătoare, fără vreun folos sau intenție, dintr-o dorință de a comunica. Prezintă oarecum sindromul unei „sacre manii confesive". În timpul confesiunilor ei folosește, deformate, este adevărat, nume, prenume și nume de locuri, deoarece dorește să „acopere" indivizi pe care îi include în povestirile ei. Sau, ca să fiu mai precis, să-i protejeze în special de „umilirea" pe care ar suferi-o în urma frecventării

persoanei ei. Ține îndeosebi secret orașul în care și-a petrecut adolescența și îl amintește întotdeauna sub un alt nume. De altfel, folosește constant numele ei „artistic“ și prezintă o înclinație spre isterie în cazul în care lumea i se adresează cu numele de botez.

Consider că a fost arestată și adusă la Secție din cauza ignoranței și a unui exces de zel din partea jandarmului de serviciu. Acesta a confirmat că sus-menționata a fost arestată „pentru perturbarea circulației pe o stradă principală“. Nu a vrut să se miște de pe carosabil, deși exista, desigur, riscul să fie călcată, nu s-a purtat necuviincios, ci doar chema în ajutor o persoană cu numele de „Roubini“. După cum vă dați seama, firește, se chema pe sine însăși.

Recomandarea mea ar fi ca Poliția să nu se îngrijoreze pe viitor de o eventuală repetare a unor reacții similare din partea sus-menționatei. Este o persoană absolut inofensivă, cu intenții onorabile și cu un suflet extrem de bun.

Cu această ocazie, menționez faptul că, în urma examinării ginecologice, pe care Secția de Moravuri a cerut-o și la care eu însumi am îndemnat ca urmare a unor suspiciuni, sus-numita Roubini Meskari (Raraou) a fost găsită virgină.

Semnătură
Ștampilă

Și-n general un singur lucru mă preocupă de când am pierdut-o pe mama. Și anume că văd în fața ochilor ceva ca niște episoade dintr-un serial, care însă dispar imediat. Sau nu le mai revăd și m-aș putea gândi că au fost un vis. Nu știu. Așa cum e înmormântarea aia cu prostituatele.

Se face că e la crăpat de ziuă și mă aflu în piața de pește. În locul în care negustorii de pește le vând cârciumarilor la jumate de preț marfa stricată, iar ce nu iau cârciumarii e aruncat cerșetorilor. Nici nu știu ce caut eu într-un loc ca ăsta, pentru că e șase dimineața și o să plouă. Eu niciodată nu mă trezesc așa devreme, ce, sunt muncitoare sau menajeră ca să mă trezesc așa devreme? Oricum, e puțin după ora șase și Acropola încă nu se zărește deasupra pieței de

pește, Acropola coboară pe pământ după șapte și jumătate. În locul în care aterizează întotdeauna Partenonul, acum e un nor. Eu mă gândesc: să-mi fie rușine, visez la Acropolă de când eram în provincie, și încă nu m-am învrednicit să urc ca s-o văd, femeie de șaizeci de ani. Peste șaizeci. Și piața de pește e moartă și nemișcată, parcă e într-o fotografie, nu sunt clienți, e doar acoperită cu solzi lați de pește de o culoare aproape movulie, deși nu e soare, e prea devreme ca să fie soare. Și aerul din atmosferă încă n-a început să circule.

Ce m-o fi apucat să ies așa devreme, noroc că n-au dat buluc cerșetorii, gândește-te să mă vadă vreun admirator sau chiar vreun coleg și să creadă că eu, o Raraou, Raraou în persoană, cerșesc pești putrezi.

Și atunci dinspre o arcadă neoclasică se apropie un cortegiu funebru. Patru femei tăcute alunecă pe deasupra solzilor prețioși ca niște matroane bizantine. Sunt femei publice. Dar nu curve, curtezane sunt. Hetaire. Femei care impun respect. Fiecare e ca un paravan cu trei straturi, toate trei straturile sunt încărcate cu coliere suspendate, mărgele, strasuri, agățate ca niște ofrande. Sunt împodobite precum candelabrele cu trei brațe din biserică. Ca niște Sfinte pe icoane prețioase. Ca niște Sfinte care vin să păcătuiască.

Cele patru Venerabile țin o scândură lată, o țin înălțată, e un coșciug deschis, fără capac. Coșciugul e acoperit cu strasuri și paiete, cu fir de argint și șiruri de mărgele care atârnă, ajung până la pământ și se târâie în urma lor. Nicio voce, niciun sunet. Mărgelele ating solzii, care sunt de culoarea violetei.

Moarta nu se vede deloc, e acoperită complet – și e o prostituată venerabilă. O protejează mărgelele, ca o panoplie. Însă e mama mea, e un lucru convenit în visul meu, sub mărgele e ascuns chipul mamei mele. Trupul ei nu există. Nu m-a asigurat nimeni, dar în vis știu că e mama mea, o mută în alt loc. O duc s-o îngroape în cimitirul copiilor, se potrivește mai bine cu viața ei. O s-o îngroape printre copii. Și eu am o grijă, fiindcă acolo nu trec numele pe morminte, și va trebui de acum înainte să ofer câte o ciocolată la fiecare mormânt și să torn parfum la fiecare mormânt, ca nu cumva s-o lipsesc pe mama de ofrandă.

Cele patru prostituate care țin sus coșciugul fumează și sunt îmbrăcate ca în icoanele bizantine, au culori foarte țipătoare, culori din teatrul de varietăți,

țipătoare, culori numai vuiet, și le poartă solemn, nu permit nicio împotrivire sau vreun comentariu. Fețele lor sunt niște măști. Fumează țigară.

Ceva lipsește din imagine. Da, înmormântarea este oficiată fără preot. În locul rudelor îndoliate, vine în urmă o ursoaică, fără podoabe. Ursoaica împrăștie confetti pe deasupra moartei. Lângă ea, o prostituată, novice însă. Nu poartă podoabe. O slujește fascinată pe ursoaică. Merge ca un om spânzurat și țeapăn.

Trec prin fața mea, nu mă salută, nu mă privesc. Sau nu mă văd. Și se pierd în clădirea neoclasică a pieței de pește. În vis, eu țin în mână o tamburină și n-am voie să-i urmez, un lucru convenit și ăsta. Și nici nu pot. Pentru că, brusc, cortegiul funebru înaintează acum pe o mare netedă, marea e complet nemișcată în vis. Deasupra mării, țipari cu capul ridicat vin în urma ursoaicei. Nu se scufundă.

Cobor respectuos privirea, așa cum se face la înmormântări, și pe sub suprafața mării trece, plutește o moartă albăstrie, mă privește cu niște ochi albaștri imenși, o clipă mă gândesc că nu sunt ochi, sunt niște goluri umplute cu mare, eu, care întotdeauna am fost negricioasă, mi-am dorit să am ochi albaștri. Moarta albăstrie e netedă, pare din carton. Ridic privirea, pășesc pe suprafața mării și descui apartamentul. Mă întreb ce-am căutat dis-de-dimineață în piața de pește, noroc că am plecat înainte să ajungă cerșetorii. Și mă tot chinuie o întrebare: era o ursoaică aia sau o maimuță? Și de ce am zis că prostituata novice era slujitoarea ei? Asta e singura mea îndoială.

Nu știu.

Eu niciodată nu m-am îndoit de mintea mea practică și tenace. Și cu toate că-mi ziceau în teatru că în loc de creier am o tărtăcuță, de-asta mă duceam frecvent la coafor, ca s-o camuflez cu o coafiur. Acum, desigur, au uitat și de asta. Îmi strigă simplu „ce faci, mă Raraou, cap sec“, așa, la singular, dovadă că am rămas înfloritoare și tânără.

Asta-i aici, la Atena. În turnee nu mă mai cheamă, astea-s pentru debutante și nulități. Deși am mare chef de un turneu, publicul din provincie te respectă. Nu ca brutarul meu, care nu e deloc impresionat când intru la el în magazin.

Nu că n-aș fi emoționat și publicul atenian. El m-a făcut cunoscută. Mi-aduc aminte că mă invidia grasa de Mitsi, o colegă bună și talentată, dar n-avea ea

talia și cochetăria mea. Pe asta n-o plăcea publicul. Până la urmă și-a pierdut orice speranță și s-a măritat cu un fabricant de încălțăminte din Patra, tocmai în timpul turneului. Au doi copii și o barcă. Din când în când îmi trimite câte o cutie cu rahat, dar eu nu mai pot să-l mănânc, silueta și diabetul, pricepi. Îl ofer unde am vreo datorie, domnului Manolaros, în special, e încă în viață.

Într-un an, când jucam la Atena, vine după final Mitsi și-mi zice prăpădindu-se de râs: „Raraou, te așteaptă un admirator, hai, ți-a venit și ție vremea."

Mă fac că nu pricep insinuarea și întreb cum îl cheamă.

– A spus că te așteaptă afară, zice ea cu ironia caracteristică. Se ține bine amărâtul. Un moșneag libidinos din provincie.

M-am demachiat fără să mă grăbesc, e o manevră strategică, mereu întârzii când sunt așteptată, chiar și la înmormântarea maică-mii a fost cât pe ce să întârzii, am crezut că e spectacol. Mă demachiez, cum ziceam, ies în stradă, nimeni. Și-a bătut joc de mine grăsana, m-am gândit. Tocmai atunci iese din spatele chioșcului un domn în vârstă. Îngrijit îmbrăcat, dar provincial.

– Roubini, tu ești? îmi zice.

Mă ia groaza. Cine e ăsta de-mi știe trecutul? Îl privesc atentă. Și-mi dau seama după fotografia de nuntă: era taică-meu.

– Tată, ce faceți? îi zic.

Fără nicio emoție. Nu-l mai văzusem de patrușapte de ani, de atunci din gară, când a plecat în Albania cu moneda de douăzeci de drahme.

Primul meu gând a fost: „Aoleu, și-acum ce fac? Trăiește. Și pierd pensia."

– Te urmăresc de ceva vreme, îmi zice. Am aflat că joci teatru, am văzut acum ceva ani fotografii cu tine în Arta[58]. În fața cafenelei. Ce face maică-ta? mă întreabă.

– A murit acu' doi ani, îl mint eu imediat.

Nu știam ce intenții are. M-a întrebat de băieți. Nu știa că Sotiris dezertase de-acasă în timpul Ocupației. I-am zis-o, i-am zis și că Fanis al nostru o duce bine, nu i-am zis unde.

– Am aflat de tine în Arta, acum mulți ani, ți-am văzut și fotografia, îmi zice din nou. Și-am tot zis că vin să te caut, dar am amânat-o de la o zi la alta, am

așteptat s-o leg de vreo treabă. Ei bine, acum am avut ceva treburi la Atena și am decis să vin să te cunosc.

Nu mai știa ce să-mi zică, așa că mi-a vorbit din nou de fotografia mea de la Arta. Apoi m-a invitat să mergem să mâncăm la o cârciumă, am acceptat, să vezi acum că-mi cere să-l invit acasă, însă gândul îmi stătea continuu la pensie, „o pierd", îmi ziceam, „gata, adio".

– Deci așa, a murit maică-ta, îmi zice. Eu bat în lemn, mănânc și vinete la tigaie, deși îmi dăunează la stomac.

– Niciodată nu mi-a plăcut de biata femeie, zice din nou. Ei, odihnească-se în pace!

Nu i-am vorbit despre trecutul mamei, mi-a vorbit el de-al lui. Două luni și jumătate a rezistat pe frontul din Albania, mi-a zis. Într-o noapte, s-a gândit: „Ce caut eu aici, pentru ce lupt? Care patrie? Ce mi-a dat mie patria? Mi-au dat mațe să spăl, dar nu patria mi le-a dat."

– Și uite așa m-am hotărât să mă întorc, îmi zice. În timpul unui atac, mă prefac că sunt mort, sunt lăsat în urmă, iau drumul de întoarcere, nu m-a împiedicat nimeni, grija lor era ditai războiul, de mine le arde lor acum, mi-am zis. M-am oprit undeva în satul Agria, din regiunea Artei, să mă întremez, o văduvă cu moșie mi-a dat de lucru, apoi mi-a zis „dacă nu ești însurat, te iau eu". Am cedat, că m-am gândit unde să mă întorc acum acasă, atâta drum de mers pe jos, să mă întorc la mațe și la amărâta de Asimina, de care niciodată nu mi-a plăcut, atâta drum la picior, și pentru ce? I-am zis da văduvei, am făcut și doi copilași. Dădusem un nume fals, Arnokouris Diomidis din Saranda[59], grec din Albania. Am dus o viață bună. Și încă duc.

M-am liniștit când l-am auzit. Aproape că mi-a părut rău că-i zisesem că mama ar fi murit, chipurile.

– Tată, îi zic, până la urmă s-au aranjat bine lucrurile pentru toți din familie. Fanis e asigurat, tu o duci bine acolo în sat. Și eu o duc bine. Mi-au dat și pensie pentru că ai murit pe câmpul de luptă. De-asta te rog să nu mai apari. Dacă o duci bine, cu mine ce treabă ai?

– N-am nicio treabă cu tine, Roubini, fata mea, îmi zice. Uite așa, am fost doar curios.

Tremuram biata de mine, nu știam cum o să reacționeze. Ce vrea acum străinul ăsta, mă gândeam în timp ce mânca și se tot uita la mine cât vorbeam. Eu știam doar un tată care avea douășcinci de ani când se pornise spre Albania cu o monedă de douăzeci de drahme și care-mi făcuse o mare bucurie când îl văzusem gol-pușcă în timp ce se schimba. Acum, bărbatul ăsta de-aici era de-o vârstă cu mine. Cât am mâncat, m-am străduit să-l iubesc ca pe un tată, să simt măcar un pic de afecțiune. N-am reușit. Mai mult îmi păsa de viața casierului nostru de la teatru.

I-am mărturisit și asta. Mi-a promis că n-o să mai apară în viața mea. Mi-a zis: „Ai dreptate, de vreme ce toți o ducem bine."

M-a scutit și de cheltuieli, a achitat el nota de plată, ne-am zis noapte bună la ieșirea din cârciumă, și dus a fost, nu l-am mai văzut de-atunci. Dar teama nu-mi dădea pace.

De atunci, când trebuie să semnez, adaug alături și „orfană de tată". Așa, ca acoperire. Și când, după plecarea lu' tata, m-am dus la bancă să-mi încasez pensia, m-am îmbrăcat în gri, mi-am pus și doliu la mânecă, să subliniez și mai mult situația mea, iar în mână aveam carnetul. La bancă, erau trei cozi, eu știam la ce ghișeu mă servesc. Însă m-am oprit în mijlocul sălii și am întrebat cu voce tare:

– La care coadă stau orfanii?

Și la fiecare început de lună, când mă duc după pensie, îmi pun doliu, fie la mânecă, fie în piept, și mereu întreb unde se fac plățile pentru orfani. Pentru orice eventualitate. Și degeaba râde pocitania aia de casier care mă servește, domnul Henric. Tot îi șoptește ceva ăleia de lângă el, mi-am dat eu seama, mă comentează, deși îmi face ochi dulci domnul Henric. Să fie sănătos, mai are și ochi suri. Oricum, mai bine să-mi protejez eu pensia.

Am trecut și pe la biroul domnului Manolaros, să întreb, chipurile, de Fanis al nostru, m-a întâmpinat în persoană. Din fericire, tata s-a ținut de cuvânt și n-a mai dat niciun semn de viață. Mă gândeam cu groază că poate trece pe la domnul Manolaros.

Totuși, n-am scăpat de gândul ăsta. „Dacă-i vine să apară din nou?", mă gândeam. Ani de zile am fost în alertă. Până când, anul trecut, în vară, vine la

Sindicat un plic pentru mine, expeditor un cutărică, preot. Îl deschid, în el o tăietură dintr-un ziar de provincie, rubrica „Necrologuri“.

Venerabilul nostru soț, tată etc. Diomidis Arnokouris, decedat în satul Agria din regiunea Arta și tot așa. Soția lui, Ioana, copiii lui, cutărică și cutărică. Și lângă ceilalți copii ai lui era scris: Sotirios, Roubini, Theofanis.

Se pare că i se spovedise preotului.

N-am știut cum să procedez. În primul rând, sigur, scăpasem de un coșmar. Numai gândește-te să fi pierdut pensia și să fi fost denunțată ca impostoare, pe motiv că mănânc pe nedrept banii publici. Lui Fanis, desigur, nu i-am spus nimic. La început, m-am gândit să trimit o carte de vizită cu condoleanțe (mi-am imprimat propriile cărți de vizită, cu nume și profesie scrise elegant), apoi însă mi-am zis: „Ia stai cuminte, fetițo, sunt vremuri tulburi, să nu mă trezesc cumva că apar niște frați noi și revendică apartamentul.“ Așa că n-am făcut prostia de a trimite cartea de vizită. Mi-am zis: „Ducă-se cu bine! N-am avut parte de nimic bun de la el, doar că a plătit consumația la cârciumă. Odihnească-se în pace acolo unde e“, m-am gândit.

Dar cumva mă măcina undeva în sinea mea. Am o fire neastâmpărată, înțelegi. Și țin mult la formalități. Îmi place la nebunie să-mi trimit cartea de vizită. Mereu i-am trimis o carte de vizită cu urări de Anul Nou directorului trupei, Kozylis Konstantinos, în semn de respect, și cu urări de la mulți ani pentru soția lui Evghenia, e născută în Ajunul Crăciunului. Îi trimit carte de vizită pentru că atunci, în Cetățuie, maică-sa ne lăsase nuci la fereastră. Fac asta, sigur, și cu un alt gând, poate îmi dă ceva de lucru, vreo colaborare. Într-adevăr, am colaborat acum mulți ani, după evenimentele de la Politehnică. Într-o piesă comunistă, din păcate, dar tot e ceva de lucru și asta. Mi-aduc aminte că rămăsesem fără slujbă atunci, „hai să mă duc“, mi-am zis, „o să mă vadă pricăjitul ăsta de Kostis, poate și-aduce aminte de mine și-mi dă un rol pe măsura talentului meu“. Îi zic „pricăjit“ pentru că atunci, în Cetățuie, era scund și cu capul mare, eu eram mai înaltă decât el și mereu îl plesneam peste ceafă și-l luam la bătaie, iar el îmi arunca apă cu pumnul în chiloți.

Așa că m-am dus și, într-adevăr, mi-au dat un rol. Interpretam o comunistă moartă. „Măcar e moartă“, mi-am zis. Însă nu m-a angajat pentru că i-aș fi fost veche prietenă. Nu m-a recunoscut. M-a văzut, s-a uitat atent la mine, după

care-i zice unui responsabil de-acolo: „E-n regulă fața asta." Nu și-a adus aminte de mine. Așa că mi-am zis: „Bun, atunci mă fac și eu că nu-l cunosc. Mai vedem noi când o să-mi fac propria trupă de teatru." Mereu am sperat s-o pot face. Firește, eram aproape sigură că protagonista lui, Evghenia, nevastă-sa, e invidioasă pe mine. Are cei mai frumoși ochi din Capitală, recunosc treaba asta, însă mă invidia, eu nu, de ce s-o invidiez? Era o chestiune de noroc. Nu vreau s-o subestimez pe biata fată, însă, de m-aș fi născut și eu cu douășcinci de ani mai târziu, de mi-ar fi dat și mie soarta așa ochi și talent, mai vorbeam noi atunci. Dar cu ceva tot o depășesc: eu am jucat în o mie opt sute șaizeci de orășele. Ea, în schimb, a jucat în doar una sau două capitale. Dacă mi-ar fi făcut și mie așa daruri soarta, ce putea fi mai simplu decât să fiu eu în locul ei, iar ea, într-al meu?

Însă Kostis pricăjitul nu m-a recunoscut. „Mai bine", mi-am zis. Să nu se apuce să mă întrebe de mama. Am jucat-o pe comunista moartă, el mă saluta cordial în fiecare seară, la fel ca pe toți ceilalți din trupă. S-au terminat reprezentațiile, și el tot nu și-a amintit de mine. „Ce face prezbitismul din om", mă gândeam. Pentru că eu nu m-am schimbat deloc la trup în ultimii patruzeci de ani. Mi-a trecut adesea prin gând să-l întreb ce-i fac părinții, să-l întreb dacă mai au mandarinul acasă, în Cetățuie, unde mă cățăram pe gard ca să fur mandarine, odată chiar mi-am sfâșiat chiloții în timp ce mă cățăram. Însă nu m-am decis s-o fac. „Lasă-l în pace", mi-am zis.

Însă și după ce am colaborat noi am continuat să-i trimit cartea de vizită de Anul Nou. Doar anul ăsta n-am făcut-o, mi-a scăpat. Sau nu mi-a păsat. Sau am rămas fără cărți de vizită, nu mi-aduc aminte de ce. Și nici n-am aflat ce-i mai fac părinții.

O dată chiar am dus-o și pe doamna Kanello la un spectacol al lui. De ea și-a adus aminte nesuferitul! Am nimerit-o la o întrunire în cabinetul noului deputat din Cetățuie, aici, în Atena. Erau și jurnaliști de față. Doamna Kanello l-a interpelat pe deputat, dar a gafat ca de obicei, femeia asta n-o să deprindă niciodată diplomația, și nici feminitatea. Politicianul ăsta, domnul Yorgos se numește, e din lumea bună, nu-i zic numele de familie, ca să nu-l expun. Domnul Yorgos e și el tot din Cetățuie. Era băiat de familie bună și două erau subiectele pentru care și pătura de sus, și cea de jos a societății din provincie îl

bârfeau: pentru că era foarte poliglot și pentru că se culca cu bărbați, deși era naționalist. Pentru că era durduliu și molâu, îl încăleca oricine voia, el nu se împotrivea, din politețe. Institutorul care îi preda engleză îl învăța și alte lucruri, nerușinate astea. Institutorul care îi preda franceză îi făcea și ăla chestii nerușinate lui Yorgos. Maică-sa zicea: „Ce să facem, are copilul un beteșug, să-l omor din cauza asta?“ L-a dus și la vrăjitoare, numai că nimic. Îl trimite pe Yorgos la popă, să-i citească, poate-poate se lasă de bărbați, dar lumea zicea că l-a încălecat și preotul, asta s-a aflat de la alt popă la care s-a dus Yorgos să se spovedească pentru împărtășanie. Așa că maică-sa s-a resemnat. A zis: „Așa o vrea Dumnezeu, îi trece când se însoară.“

Până la urmă, copilul s-a realizat, la Atena. Însă beteșugul lui e foarte evident. Se zice că s-a dus să viziteze Muntele Sfânt și că starețul responsabil i-ar fi zis „femeile nu au voie, madam“. Părintele a crezut că e taior costumul lui, era, firește, îngust în talie și evazat.

Recent, l-au uns om politic. O să-i urmeze domnului Manolaros ca distins deputat al prefecturii noastre. Eu i-am trimis domnului Manolaros o carte de vizită cu condoleanțe, în care mă adresez lui cu „domnule președinte“, și-n plus am fost prezentă și la înmormântarea soției lui, unde am stat de vorbă cu doamna Kanello, a început să i se vadă și lui vârsta.

La întrunirea aia, deci, în timp ce un ziarist îi punea întrebări domnului Yorgos în legătură cu contribuția adusă, intervine doamna Kanello, impulsivă ca întotdeauna, și îl întrerupe cu elogii: „Ce contribuție, stimabile, doar contribuție? Știți cât s-a zbătut copilul ăsta în viață, ca să ajungă până aici?“ Domnul Yorgos a încercat s-o întrerupă, însă aia nimic. „Nu mă întrerupe, domnule Yorgos! Măi băiatule, tu te-ai luptat, te-ai zbătut, de-asta o să te votez! Ca să urci acolo unde ai urcat“, s-a întors ea rostind în gura mare spre politicienii de față, „ca să ajungi acolo unde ai ajuns, ai muncit de ți s-a făcut curul uite-atâta!“.

A urmat o tăcere de mormânt. Care ține până astăzi. Domnul Yorgos este un politician realizat, cine ar avea ceva de comentat?

– Eu?! Dar ce i-am zis, dragă? îmi răspunde mai târziu doamna Kanello, când am mustrat-o. Eu îl respect pe domnul Yorgos, întotdeauna m-a ajutat!

A rămas o provincială Kanello. Dar n-o învinovățesc. Taică-meu din provincial a ajuns țăran. Doar eu am progresat.

Când m-am întors acasă de la spectacolul ăla al ingratului de Kozylis, care și-a amintit de Kanello, dar de mine nici că i-a păsat, mă aștepta o plăcută consolare și surpriză: o înștiințare că-mi dădeau pensie și de la Casa de Pensii a actorilor. „Acum", mi-am zis, „mă pot pupa undeva toate câte mi-au zis ani de-a rândul figurantă și turnătoare". Financiar vorbind, n-am chiar atât de mare nevoie de pensie, însă din punct de vedere artistic, e o recunoaștere a meritelor mele. Aveam cealaltă pensie, aia din Albania, de-asta nu m-am căsătorit, ca să n-o pierd. Pensia e mai sigură decât orice soț. Și ține mai bine de cald. Și nici n-am remușcări că înșel nația. Adică ea de ce a tuns-o pe maică-mea? Accept pensia în primul rând ca expresie a scuzelor pe care nația i le datorează maică-mii, pentru felul necuviincios în care s-au purtat atunci cu ea.

În trecut, aveam adesea un coșmar: se făcea că mama nu fusese niciodată umilită în public, că tata se întorsese din Albania cu o întârziere de treizeci de ani și că mă obligau să-i înapoiez Statului pensia. Acum însă m-am obișnuit cu coșmarul ăsta. Și când mă vizitează, îmi zic „lasă-l să vină, e un vis și eu știu asta". Și mama a fost umilită, și tata e îngropat, iar pensia e asigurată. Și nici remușcări nu am, în fond toată Grecia primește pensie. Și ce contează, o să zici, eu nu sunt Grecia, eu sunt Raraou, artistă, iar patria mea sunt cele două pensii. De ce să-mi pară rău atât de des? Viitorul meu e asigurat, sunt sănătoasă, arăt neschimbată, ca acum patruzeci de ani, așa că mănâncă, bea și bucură-te, Raraou, mama își doarme somnul de veci și a fost reabilitată social, n-ai de ce să te temi, deci.

Așa că acum câteva zile am luat o hotărâre. De doi ani mă tot gândesc la tata. Așa sunt eu, am un suflet neastâmpărat. „Bietul tata", zic. Am tras o linie și am zis: ei bine, trebuie să recunosc, cariera mea n-a ajuns prea departe până acum, și sunt trecută de șaizeci de ani. Principala mea zestre, în fond, sunt doar câțiva morți. Înmormântați separat. Găinușa mea, în Cetățuie. Frate-meu ăl' mare, Sotiris, îngropat cine știe unde. Asta dacă nu cumva e încă viu. Mama e aici, la Atena, în pământ atenian. În ultima vreme îmi revine în minte într-o singură scenă: tunsă, în camion, mă arată cu degetul și zice de ce mă latră câinele ăsta, luați câinele ăsta de la picioarele mele!

Și într-o duminică mă străfulgeră un gând nebun. „Mă duc să mă închin la mormântul lu' tata", decid. „Îmi risc pensia, firește, dar așa e viața, o aventură."

Am luat autobuzul, destul de incomodă călătoria, iar pasagerii nu erau de rangul meu. În Arta, cu chiu, cu vai am aflat unde e satul Agria, însă l-am găsit până la urmă, mă duc la cimitir – cu ochelari de soare, de teamă să nu mă recunoască admiratorii –, am găsit mormântul: aici zace Arnokouris Diomidis. „Sub pseudonim și el", m-am gândit. Zace aici ca un artist. I-am lăsat o mână de pământ luat de la mormântul mamei, „dacă n-ați reușit să deveniți un singur trup", am zis, „măcar să vă uniți în pământ, și aveți grijă să vă împăcați, fiindcă eu am crescut acum".

Și m-am întors epuizată, ai, ai, casa, căsuța mea, apartamentul meu micuț, n-o să mai fac eu odisei dintr-astea, gata.

Și uite așa mi-am recăsătorit părinții. Ce-mi aparține, de fapt, m-am gândit. Niște morminte. Separate, fiecare, împrăștiate. Dar nu așa e de obicei? De ce să mă plâng? Că o să mor? Au murit ei Alexandru cel Mare și Marilyn Monroe, cine sunt eu să pretind să nu mor? Am tot ce-mi trebuie. Mama e într-un cavou proprietate personală, frigiderul e plin cu ouă, ți-aduci aminte în timpul Ocupației ce rare erau ouăle? Atunci un ou costa un futai, pentru alea mai mari. Eu de fiecare dată când deschid frigiderul și văd ouă, îmi vine să dau o petrecere. Am și casete, multe cântece sunt comuniste, dar ce contează, sunt și sentimentale. Și când nu ieșim noi la alegeri, pun tare casetele cu cântece comuniste, ca să creadă comuniștii din vecini că sunt de-a lor, e util să fii mereu de partea învingătorului, nu mi se potrivește să fiu o marginală.

Desigur, uneori se iau de mine niște pramatii de copii pe stradă, când trec, numai că nu contează, copiii comit o singură impolitețe: vor să trăiască. Mă duc adesea și la biserică. Nu c-aș fi evlavioasă, mă duc însă și aprind din când în când câte o lumânare, se duc ei zilnic la biserică ditamai deputații distinși ai partidului nostru. O să zici, da, dar ei aprind lumânări mari, nu o lumânărică. Da, dar una e pensia mea, alta e aia de deputat. Lumânarea o aprind ca să-i zic cerului un mersi, că nu știi ce ne așteaptă după moarte. Dar, când mă rog, nu zic niciodată „Doamne, Dumnezeul nostru", eu n-am niciun domn, ce, sunt proastă să am? Mă prefac că am. Iar Dumnezeu nu există, am priceput, ar fi o

prostie să existe. Eu știu un singur lucru, că numai mama mea există. Și găinușa mea. În pământ, dar există amândouă.

Totuși, să ne avem bine cu toată lumea acum, când am trecut de șaizeci de ani. Eu în viața mea n-am înjurat pe nimeni, cel puțin în față. Pentru că, m-am gândit eu, mâine aș putea avea nevoie de nenorocit. Să blestem mi-e cu neputință, vezi bine, nu mi-o permite nici feminitatea mea.

Mă duc și la cinema pe degeaba, noroc cu gratuitățile. Nu mai pomenesc de teatre, „hai, Raraou, cap sec, intră", îmi zic toți, mă simt celebră. „Raraou", îmi zic figuranții, „tu ești ca Grecia, nu mori niciodată[60]".

Mă doare pe mine undeva dacă moare Grecia, să moară, ce, am văzut-o eu vreodată pe Grecia la față, de ce să-mi pese de ea? Grecia e ca Fecioara Maria: n-o vede nimeni niciodată. O văd doar nebunii și escrocii. În schimb, văd ouăle din frigider. Văd pensia. Sunt realizată. Și o să-mi pun compleul mușchetar, pe care i l-am confiscat unei directoare de trupă în timpul Dictaturii, pentru că nu mă plătea curva, fiindcă fii-su se ținea cu un căpitan, o să-mi pun compleul mușchetar, o să ies la plimbare și o să-mi mănânc prăjitura, să mă placă cine vrea. Fac ceva rău?

Și ce anume e acest așa-zis rău?

Filosofez mult în ultima vreme, asta pentru că n-am de muncă. Adică de ce lucrul ăsta pe care-l numim „rău" este interzis și condamnabil? În primul rând, ne place. Așa cum ni se umple gura de salivă când ne gândim la lămâie, tot așa și mâinile, palmele mele jinduiesc după o crimă, jinduiesc de zici că se pregătesc să pună mâna pe coapse de bărbat. Adică de ce să-mi interzică mie crima, de vreme ce nu mă deranjează deloc să comit o crimă, important e să nu mă prindă.

După ce-mi fac plimbarea de seară, trec adesea pe o străduță din spatele apartamentului nostru, e acolo un apartament la demisol cu ferestrele deschise și cu toate luminile aprinse. E locuit de o familie simplă, tare drăgălașă: un bebeluș care gângurește, un tată cu pijamale în dungi și o mamă tânără cu șorț. Zâmbesc mereu, iar asta mă enervează. Intenționat trec pe acolo, ca să mă enerveze. Mă gândesc cum aș putea face să le dispară bucuria aia prostească. Dacă m-aș duce într-o seară cu o canistră cu benzină, le-o vărs pe fereastră și apoi aprind un chibrit? Pentru că bucuria prostească nu e permisă. Eu n-o

permit. Pantalonii lui de pijama n-au nasture în față. Vărs benzina, aprind chibritul și plec mulțumită. Și n-o să mă descopere nimeni.

Nu m-am hotărât când o să le dau foc. O las pentru mai târziu, ca să am la ce cugeta. Am cumpărat benzina și chibriturile, mi-am rupt mijlocul până am reușit să car canistra acasă. Și cu cât mă extenuam din cauza omului ăluia vulgar descheiat la pantalonii de pijama, cu atât furia mea prindea să crească și să fumege.

În ultima vreme am început să cercetez adesea cerul. Îl privesc. „Atât de mult cer!“, îmi zic. „Atât de mult cer inutil!“ Noroc că acum am două pensii. Pentru că abia acum am descoperit ce e, în fond, cerul. Cerul e acoperișul unui ocean. Iar noi trăim și ne deplasăm în oceanul ăsta, nestingheriți, și privim acoperișul ăsta de deasupra noastră și-l numim cer. Îl privim în timp ce ne mâncăm prăjitura și apoi ne întoarcem acasă, ca să avem grijă de mama noastră.

Eu pe mama am ținut-o ca pe o regină. Cu două pensii. Că toți mi-o ziceau, și la magazinul de lactate, și la brutărie, „domnișoara Raraou, doamna Mina poartă niște taioare foarte elegante, îi vin ca turnate“. Iar în salon aveam o coroană agățată pe perete, aurie, din placaj. O furasem din recuzită pe vremea când lucram pentru un spectacol de revistă patriotic. În vremea aia nu ieșeam la plimbare, pentru că mama nu se simțea bine. Dar să moară chiar nu m-am așteptat. Pregăteam o friptură la cuptor, când brusc îmi aud vechiul nume: „Roubini! Roubini!“ „Am halucinații“, îmi zic, „nimeni nu mă știe aici cu numele de Roubini“. Și deschid cuptorul. Și atunci aud iar: „Roubini! Roubini, fata mea, mor!“ Era o voce de bătrână. Închid cuptorul, mă duc înăuntru, „mamă“, îi zic, „ați auzit ceva?“. De parcă, mută cum era, mi-ar fi putut răspunde. Și nu mi-a trecut o clipă prin minte că ar fi putut să fie vocea mamei. Era o voce de femeie bătrână, eu îmi aminteam că avea un glăscior ca de copil, chiar și atunci în camion, când striga „luați cățelul ăsta de la picioarele mele“.

– Roubini, fata mea, eu te-am strigat, o văd pe mama că-mi spune cu o voce îmbătrânită.

– Mamă! Ați vorbit!

Nu voiam s-accept că vocea aia bătrânicioasă ar fi putut avea vreo legătură cu mama mea. Aproape că m-am simțit ofensată că-și recăpătase glasul.

– Vino lângă mine, Roubini!

Mama n-a fost niciodată de acord cu „Raraou“.

– Mamă, vorbiți? Din nou?

– Vino lângă mine, c-o să mor. Nu mi-am pierdut niciodată glasul. Nu l-am mai vrut. De atunci. Nu mai plânge și ascultă la mine!

Nu vorbeam. Eram atentă la glas. Ieșea urât și chinuit.

– Alaltăieri, cât ai fost plecată, Roubini, mi s-a întâmplat ceva. Ceva grav. Mi-am dat seama, dar n-am strigat după ajutor. Dar dacă mi se mai întâmplă, e posibil să mor… sau să nu mai fiu stăpână pe mintea mea. Vreau să te binecuvântez. Și să-ți mulțumesc. Pentru tot. Și pentru bogățiile astea pe care mi le-ai oferit, și pentru atunci. Pentru apa pe care mi-ai dat-o atunci… în camion. Și bine ai făcut că nu te-ai căsătorit.

M-a mângâiat și pentru o clipă mintea i-a fost în altă parte.

– Mamă, îi zic, atâția ani ai avut voce și n-ai vorbit?

M-a privit. Apoi s-a uitat la perete.

– La ce bun? Nu merita osteneala, mi-a zis.

Și a amuțit din nou.

– Vrei ceva, mamă? Apă? Să chem un doctor?

– Da, vreau, Roubini, fata mea. Roubini, fata mea, când o să mor, un singur lux îți cer: să mă înmormântezi aici. Să nu mă mai întorc niciodată acolo. (N-a rostit cuvântul „Cetățuie“.) Fă orice e nevoie ca să-mi găsești un loc de veci aici.

– L-am cumpărat, mamă. De două locuri. E proprietatea noastră pe veci, mamă, liniștește-te!

– Niciodată nu ți-am cerut ceva. Doar atâta îți cer. Să nu mi se întoarcă acolo nici măcar oasele.

Apoi a tăcut.

Peste câteva zile a avut și al doilea atac cerebral și s-a dus biata de ea.

După ce-am îngropat-o, m-a cuprins o liniște. Și abia atunci am priceput: importantă nu e moartea, importanți sunt morții.

Să fie bine acolo unde e!

Mă duc la mama și în Săptămâna Mare, și în ziua de Paște, după-amiaza. Femeile îndoliate din jur au câte un ou roșu în mână, majoritatea sunt femei

simple, împodobesc peste tot cu flori de plastic, spală. Și toate astea îți dau o bucurie, te bucuri de doliul tău, ai impresia că ridici paharul cu vin și închini: în sănătatea celor absenți. Deși sunt femei simple, intru în vorbă cu ele. Să mă simt mai puțin orfană.

Și totul e liniștit. „Toate bune", îmi zic. Moartea trece, morții rămân.

Când filosofez sau privesc cerul, mă gândesc cu seninătate că eu o să ajung și în Rai, de toate m-am ocupat din vreme, și că am conștiința liniștită, n-am nicio îndoială. O singură nedumerire am: Dumnezeu ce nume poartă? Cum îl cheamă? Pe mine mă cheamă Raraou, pe ăla Haralambos, dar Dumnezeu cum se numește? Asta voiam s-o lămuresc în seara când n-am vrut să intru în casă.

Pentru că-n seara aia, când m-am întors acasă după o întâlnire agreabilă cu alți colegi pensionari, n-am vrut să descui ușa. „Hai, domnișoara Raraou", mi-am zis, „bagă cheia în gaura cheii". Dar am rămas nemișcată în fața încuietorii. Abia în clipa aia m-a lovit ca o revelație divină gândul că în apartament nu mă aștepta nimeni. Și nici nu voiam să mă aștepte careva, acum că mama nu mai era de ani de zile. Dar m-a apucat groaza. Rău de tot. Retrag cheia din încuietoare, mă duc aproape pe furiș spre peretele de vizavi și aștept, vreau să văd că se aprinde lumina în apartamentul meu. Mă decid pe loc: nu scăpați așa ușor, drăguților, eu nu intru în casă dacă nu-mi deschideți. Intru în casă doar cu o singură condiție, mi-am zis: să fiu așteptată.

Și uite așa am ieșit din nou să mă plimb pe stradă, era ora două și cinșpe minute fix. Am ieșit la plimbare. Le-am dat o amânare, un răgaz, ca să-mi deschidă. Jandarmul care m-a condus acasă la ora patru și douășcinci de minute dimineața a fost cumsecade, mi-a zis că n-o să depună plângere pentru tulburarea liniștii publice – pentru că mă recunoscuse, cu siguranță.

– Mersi, i-am zis.

Și am sunat la intrare. Așa că a plecat liniștit. Dar m-au ignorat, nu mi-au deschis. Și-atunci am sunat la toate soneriile din bloc și abia apoi, în salvare, mi-a fost limpede ca lumina zilei adevărul în privința cerului. Cerul este viu. Este o fiară vie. Și noi nu ne-am dat seama, pentru că e o fiară albastră și stă nemișcată. Toată ziua. Nemișcată, și ne pândește. Și imediat ce se întunecă și nu-l mai putem vedea, Cerul bestie începe să șerpuiască și să se năpustească asupra mea. Se repede ca un crin. Eu, ce să zic, mă simt onorată, firește, numai

că ce treabă am eu cu Crinul și Bunavestire? Eu, femeie bătrână acum, cu două pensii? Acum când nu mai sunt în stare să rămân însărcinată?

Eu sunt în salvare, și scap așa, însă ceilalți oameni? În fiecare seară, când se întunecă, Cerul bestie prinde viață, se mișcă, cine știe ce ne face, iar noi, fără apărare, nu ne dăm seama.

Și așa, acum, evit să ies când se întunecă. Mă lipsesc de crin. Stau și mă uit la televizor, am cumpărat unul color, de astă-primăvară am terminat de achitat ratele.

Acum ies în special diminețile. Văd colegi, afișe, mă duc și la mama Afroditei, la doamna Fani. Încă nu i-au instalat telefon. Odată, pe la amiază, am întâlnit-o din întâmplare și pe Mary, sora lui Thanasis din satul Vounaxos, copiii dascălului Anagnos. M-a recunoscut din prima, „Roubini, te țiI foarte bine", mi-a zis. Și ea se ține bine, nu ca mine, dar în fine. Mi-a zis de frate-su care s-a realizat în Boston, i-au făcut propria lui universitate, până și guvernul nostru o să-i decerneze niște onoruri, o să-l declare binefăcător seminațional sau cam așa ceva, mi-a zis, pentru că și-a adus contribuția la cultura nației noastre.

– Vezi tu, Mary, îi zic, până la urmă toată lumea a reușit, toți care-am crescut în Cetățuie ne-am realizat la Atena. Pricăjitul de Kostis e director de trupă de teatru, Thanasis al vostru a ajuns om învățat, eu pe scenă, Panos al lui Goutakos plăpumarul are o ditai căsoaia în suburbie aristocrată, toți din Cetățuie, câți am fost amărâți, am obținut ce ne-am dorit. Eu, de exemplu, am apartamentul meu de două camere, pick-up și discuri, gratuități medicale, pensii, recunoaștere profesională. De ce să ne plângem? Cu toții ne-am realizat.

A fost de acord.

Același lucru îl discutam și cu doamna Kanello zilele trecute. Și copiii ei, cu toții, s-au ajuns, nu mai poate de bucurie ca bunică doamna Kanello. A rămas pe viață o provincială, dar fiecare cu defectele lui. Îmi aduce noutăți. Populația din Cetățuie s-a împuținat. Înainte de război, existau patru școli primare, o orchestră, acum doar două școli mai sunt deschise. Pentru restul nu există copii. Și cimitirul din oraș și-a pierdut din strălucire, acolo ne duceam toți copiii și ne jucam de-a v-ați ascunselea. Majoritatea mormintelor sunt abandonate și câteva statui s-au scorojit. Doar Hrysafena, mama jandarmului

partizan care fusese ucis, este consecventă. Malamas parcă îl chema pe ăla. Maică-sa încă se duce acolo. Mai rar acum, se duce doar sâmbăta, mănâncă pământ, aprinde candela, trebuie să fie foarte în vârstă acum, însă se roagă încontinuu: „Dumnezeul meu, dă-mi zile să trăiesc, să pot veni la copil, că dacă mor, o să-l uit.“

Ei, progresul, vezi bine. Cei din Cetățuie s-au mutat, majoritatea, la Atena. Și toți o duc bine. Vând bilete loto, sunt portari, mama Afroditei e proprietară de cazemată, a amenajat-o foarte frumos acum. Și croșetează întruna. Mai are puțin și face optzeci de ani, dar tot adună bani, nu știu la ce-i trebuie la vârsta ei, Doamne iartă-mă!

Nu zic, și eu începusem mai demult să fac demersuri pentru un teren, dar n-am reușit. Mi-am zis: „La ce-ți trebuie, mă Raraou, teren? Pământ e.“ Nu pot pricepe la ce-mi trebuia mie teren.

Și atunci când m-a însoțit din nou jandarmul acasă, am refuzat să-i zic unde locuiesc. Mi-a deschis geanta și s-a uitat după buletin, ca să vadă adresa, dar nesimțitul n-a apucat să-mi vadă vârsta. Și cât am așteptat la Secție să se elibereze jandarmul, ca să mă însoțească acasă, ăla care era de serviciu m-a întrebat care e numele meu și de unde mă trag de loc. Și mi-am adus aminte.

– Mă trag, i-am zis, dintr-o fetiță pe nume Roubini. Care avea o grădină sub pat, iar ca prietenă credincioasă, o găinușă cu pene colorate.

Și atunci am priceput imediat de ce toți oamenii simțim respect și afecțiune față de pământ și o atracție pentru el: pentru că pământul e făcut din morminte.

Iar asta nu e ceva dureros, de ce să fie dureros? Așa e viața: plină de morți. Nu e ceva dureros, e ceva firesc. E ceva firesc că mama a renunțat să vorbească.

Și nici nu mă mai sperie c-am început să uit privirea mamei. Am uitat și care mână a lui Fanis e beteagă. Și nici ce culoare are părul lui Fanis nu-mi amintesc. Uit chiar și să sufăr. Asta mă deprimă un pic. Că suferințele noastre încep să se estompeze.

Ce să facem…

Însă mi-aduc aminte de găinușa mea. Și când m-apucă vreo criză în orele de liniște publică, știu ce să fac: mușc o batistă, și așa nu mă aud vecinii, e o șmecherie din filme, o să zici, dar n-are importanță.

Da, doctore. Însă și crizele sunt tot mai rare în ultima vreme.

Dar o am pe găinușa mea de care să-mi aduc aminte, doctore. Viu colorată, a murit de foame în casa mamei mele. Și-mi zic: ea e singura care mi-a ținut de urât toată viața. S-a întors și s-a uitat la mine înainte să pice moartă.

Eu? La cine să mă uit?

N-are importanță.

Acum, animăluțul meu s-o fi făcut deja una cu pământul.

Și eu o să mă fac pământ. Când o veni vremea.

Și mă gândesc așa: după două-trei secole, când găinușa mea și cu mine vom fi devenit două fire de praf fără griji, e posibil (e doar o speranță), e posibil să ne zboare într-o zi același vânticel și să ne contopească o clipă în aer. Să fim împreună preț de o clipă.

Note

1 Literal, „metereze“. Eroina evită să dezvăluie numele real al locului de baștină.

2. Este vorba despre confruntarea armată dintre Grecia și coaliția Italia–Albania, care s-a desfășurat între 28 octombrie 1940 și 31 mai 1941, când Grecia a fost ocupată în întregime de forțele germane, după începerea atacului la data de 6 aprilie 1941.

3. Paniota (*paniota*, it.) era un fel de franzeluță din făină integrală, folosită de italieni ca monedă de schimb în timpul Ocupației.

4. Marș de luptă atribuit lui Spyridon Kaisaris. Se referă la lupta de unificare a provinciilor grecești ocupate cu Grecia, redată metaforic prin acoperirea copiilor (zonele ocupate) cu steagul albastru al Greciei Mamă.

5. Rigas Velestinlis sau Rigas Feraios (1757–1798), scriitor, cărturar și revoluționar grec, figură eminentă a Iluminismului grec și precursor al Războiului grec de Independență.

6. Marcă americană de produse cosmetice, comercializată începând din 1913.

7. Cunoscută și ca „Ziua Nu“. Este sărbătorită ca zi națională, în amintirea refuzului prim-ministrului Ioannis Metaxas la ultimatumul dat de Mussolini pe 28 octombrie 1940, care a dus la invadarea Greciei de către trupele italiene și, astfel, la implicarea Greciei în cel de-al Doilea Război Mondial.

8. Cei trei T se referă la Serviciul Poștal și de Telecomunicații, care cuprindea atunci poșta (*tachydromeio*), telefonia și telegrafia.

9. Robur le Conquérant, personaj al romanului omonim de Jules Vernes (1886).

10. În 1974, odată cu alegerea lui Konstantinos Karamanlis ca președinte.

11. Sir Ronald MacKenzie Scobie (1893–1969), ofițer al forțelor armate britanice. În 1943, a preluat comanda corpului III de armată trimis în Grecia cu scopul de a-i alunga pe nemți, rămânând la conducerea trupelor britanice din Grecia până în 1946.

12. Dictatura (sau Regimul Coloneilor), perioada (1967–1974) în care la conducerea Greciei s-a aflat o juntă militară de extremă dreaptă.

13. Nikolaos Tselementes (1878–1958), unul dintre cei mai importanți autori greci de cărți de bucate, care a popularizat gastronomia franceză în Grecia. Numele său a devenit sinonim cu „carte de bucate“.

14. În Biserica ortodoxă, obiect de cult, din metal sau lemn, în formă de paletă, împodobit cu imaginea unui serafim sau cu scene biblice și folosit în cursul unor ceremonii.

15. Batalioanele de securitate au fost constituite, în timpul Ocupației germane și italiene, din grupuri militare colaboraționiste care luptau alături de ocupant.

16. Personaj popular din teatrul de umbre grecesc (*karaghiozis*).

17. Literal, „la adăpost de vânt“. Nume fictiv, vezi și nota 1.

18. Evenimentele din decembrie se referă la seria de înfruntări sângeroase din Atena, din perioada 3 decembrie 1944 – 11 ianuarie 1945, dintre mișcarea comunistă a rezistenței grecești și armata

britanică susținută de guvernul grec, poliția națională și organizația de extremă dreaptă X, condusă de colonelul Gheorghios Grivas.

19. Konstantinos Tsaldaris (1884–1970), politician grec, prim-ministru al Greciei în două rânduri (aprilie 1946 – ianuarie 1947 și august–septembrie 1947).

20. Războiul Civil din Grecia, desfășurat din martie 1946 până în august 1949, a avut loc între armata guvernamentală și forțele partizane ale Armatei Democrate a Partidului Comunist Grec.

21. Revolta de la Politehnica din Atena a avut loc în noiembrie 1973, fiind o demonstrație populară masivă împotriva Juntei militare din anii 1967–1974. Manifestațiile s-au încheiat cu vărsare de sânge, în urma intervenției militare în spațiul universitar.

22. *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, organizație internațională înființată în 1943 și inclusă în Națiunile Unite în 1945.

23. Nikolaos Plastiras (1883–1953), om politic și militar, a fost în trei rânduri prim-ministrul Greciei (1945, 1950 și 1951–1952).

24. Vezi nota 18, p. 62.

25. Halil Turgut Özal (1927–1993), om politic turc, prim-ministru și, apoi, președinte al Turciei (noiembrie 1989 – aprilie 1993).

26. *Madame X* este o piesă de teatru scrisă de dramaturgul francez Alexandre Bisson (1848–1912). În 1954, textul a fost ecranizat sub titlul *Necunoscuta*, în regia lui Orestis Laskos.

27. Folosit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în lipsă de benzină, gazogenul era o instalație care transforma combustibilul solid (lemne sau cărbune, în special) în gaz.

28. Junta militară (cunoscută și sub numele de Regimul Coloneilor sau Dictatură) a fost o grupare de extremă dreaptă, aflată la conducerea Greciei din 1967 până în 1974. Regimul s-a caracterizat printr-o politică culturală de dreapta, restricții ale drepturilor civile, încarcerări și exilări ale oponenților politici.

29. Alexandros Papagos (1883–1955), general grec și prim-ministru al Greciei în perioada noiembrie 1952 – octombrie 1955. John Emil Peurifoy (1907–1955), diplomat american, ambasador al SUA în Grecia între anii 1950 și 1953.

30. Personaj feminin din *caraghioz* (*karaghiozis*), teatrul popular grecesc de umbre.

31. Vezi nota 7, p. 26.

32. În data de 15 august 1940, crucișătorul grecesc „Elli“ a fost scufundat de o torpilă italiană în apropierea insulei Tinos.

33. De fapt, *The Private Lives of Elizabeth and Essex* (1939), film regizat de Michael Curtiz, cu Errol Flynn, Bette Davis și Olivia de Havilland.

34. Korçë, în albaneză, oraș din sud-estul Albaniei. În timpul războiului greco-italian, orașul a fost ocupat de forțele armate grecești în noiembrie 1940 și a rămas sub control grecesc până la invazia germană în Grecia, în aprilie 1941.

35. Sofia Vembo (1910–1978), una dintre cele mai importante interprete de muzică grecească, devenită foarte populară prin cântecele patriotice din timpul războiului greco-italian. Cântecul amintit aici este o adaptare din anii 1940 a piesei *Reginella campagnola* (muzică de Eldo Di Lazzaro), pe versuri de Yorgos Oikonomidis și interpretat inițial de Nikos Gounaris, apoi de Sofia Vembo.

36. În greacă, *tsarouchi*. Inițial asemănători opincilor, ei au luat mai târziu forma unui pantof scund, cu un pompon în vârf, care acum face parte din uniforma purtată de garda prezidențială greacă (*evzones*).

37. *Delis, regele tâlharilor, și Anghelo, fata preotului*, roman bucolic publicat de Aristidis Kyriakos în 1922.

38. María Magdalena Nile del Río (1910–2003), cântăreață și actriță argentiniană, cunoscută în special sub numele de Imperio Argentina. Antonio Vargas Heredia, numele personajului interpretat de

Manuel Luna în filmul *Carmen, la de Triana* (1938), regizat de Florián Rey, în care a jucat și Imperio Argentina.

39. Sulioții erau o comunitate de arnăuți creștinați din regiunea Souli din Epir. Recunoscuți pentru combativitatea și curajul lor, și-au adus contribuția la Revoluția din 1821.
40. Leonidas, rege spartan (m. 480 î.Hr.), care a luptat eroic, la Termopile, împotriva invaziei armatei perșilor în Grecia.
41. Capul Maleas se află pe latura sud-estică a Peloponezului.
42. În 1965, după înlăturarea guvernării lui Gheorghios Papandreou, se formează un guvern al „apostaților", dezertori ai Uniunii de Centru, al cărei lider era Papandreou.
43. Citat din *Podul din Arta*, cântec popular datând din secolul al XVII-lea, cu o temă asemănătoare baladei *Meșterul Manole*. În versul citat, soția meșterului blestemă podul și pe cei care vor trece pe el.
44. Cântec patriotic monarhist atribuit compozitorului Spyridon Kaisaris (1859–1946).
45. Este vorba despre guvernarea lui Alexandros Papagos (noiembrie 1952 – octombrie 1955), instaurată după victoria Partidului Mobilizării Naționale la alegerile din 16 noiembrie 1952.
46. Laskarina „Bubulina" Pinotsi (1771–1825), eroină națională a Războiului de Independență din 1821.
47. De la numele lui Ioannis D. Rallis (1878–1946), om politic grec, prim-ministru colaboraționist al guvernului instituit de forțele de ocupație germane între 7 aprilie 1943 și 12 octombrie 1944.
48. Un joc de cuvinte: *macro-* („mare")/ *mikro-* („mică") și *nisi* („insulă"). De fapt, Makronisos (sau Makronisi), insulă din Marea Egee, unde, începând din aprilie 1947, a funcționat un lagăr de concentrare pentru deținuți politici (în special, comuniști) și dezertori.
49. Damaskinos Papandreou (1891–1949) a fost arhiepiscopul Atenei și al întregii Grecii din 1941 până la moartea sa. Totodată, a fost regentul Greciei de la retragerea forțelor de ocupație germane până la revenirea pe tron a regelui George al II-lea al Greciei, în 1946.
50. Dimitrios Maximos (1873–1955), bancher și om politic, a fost prim-ministru într-un guvern de coaliție între 24 ianuarie și 29 august 1947. Panayiotis Poulitsas (1881–1968), magistrat și arheolog, a fost prim-ministru timp de 14 zile (4–18 aprilie 1946).
51. Tipperary, ținut din Irlanda și numele unui cântec de dragoste compus, în 1907, de Leo Curley, James M. Fulton și J. Fred Helf.
52. Marika Kotopouli (1887–1954), celebră actriță de teatru, care, deși nu a fost o mare frumusețe, s-a distins prin maniera sa interpretativă excepțională.
53. „Părinților le datorez viața, iar dascălilor, o viață împlinită", maximă atribuită lui Alexandru cel Mare.
54. Pe vremuri, gospodinele care nu aveau acasă aragaz pregăteau mâncarea (în special, carnea) și o duceau pentru a fi gătită la cuptorul din cartier, care, de obicei, era destinat produselor de panificație.
55. Spyridon Markezinis (1909–2000), politician grec, membru al Parlamentului Grec și prim-ministru al Greciei în 1973.
56. Viviane Romance (1912–1991), actriță franceză. Și-a început cariera ca dansatoare la Moulin Rouge, iar în 1930 a fost aleasă Miss Paris. Debutul în cinematografie și l-a făcut în 1931, cu o apariție în filmul *La Chienne.*
57. Tyrone Edmund Power (1914–1958), actor american de cinema, teatru și radio.
58. Arta, oraș din Epir, regiune din nord-vestul Greciei.
59. Sarandë sau Saranda, de la Agioi Saranda („Patruzeci de sfinți"), Santiquaranta (italiană), este un oraș din Albania, pe coasta Mării Ionice. Numele orașului provine de la Biserica Patruzeci de Sfinți, construită în secolul al VI-lea.
60. „Grecia nu moare niciodată", titlul unui cântec patriotic grecesc și al unui poem din 1965 al lui Nanos Valaoritis (1921–2019), poet, prozator și dramaturg.

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.